

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ
ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ**

**ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΩΝ: ΑΣΠΡΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ &
ΝΤΙΛΙΟΥ ΜΑΡΙΑ**

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΒΑΦΕΙΑΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΠΑΤΡΑ 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
-----------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

<i>1.1 Γενικά στοιχεία περί της φορολογίας</i>	4
<i>1.2 Θεμελιώδεις αρχές της φορολογίας</i>	5
<i>1.3 Η έννοια του φόρου</i>	7
<i>1.3.1 Βασικές φορολογικές έννοιες</i>	8
<i>1.3.2 Άμεσοι και έμμεσοι φόροι</i>	10
<i>1.4 Ασφαλιστικές εισφορές</i>	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ, ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ & ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

<i>2.1 Εισαγωγή στη φοροδιαφυγή</i>	12
<i>2.1.1 Οι μέθοδοι της φοροδιαφυγής</i>	15
<i>2.2 Φοροαποφυγή</i>	18
<i>2.2.1 Φοροαποφυγή μέσω offshore εταιριών</i>	21
<i>2.2.2 Οι ληξιπρόθεσμες οφειλές ως μέσο φοροαποφυγής</i>	21
<i>2.3 Παραοικονομία ή σκοτεινή οικονομία, ορισμός και διευκρίνιση</i>	22
<i>2.4 Σχέση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής</i>	26
<i>2.5 Η φοροδιαφυγή στον κόσμο και στην Ελλάδα</i>	28
<i>2.6 Επίδραση της φοροδιαφυγής στην ελληνική οικονομία</i>	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ

<i>3.1 Πατριωτισμός</i>	33
<i>3.1.1 Ιστορία και η σύγχρονη έννοια του έθνους</i>	35
<i>3.2 Φορολογική ηθική</i>	36
<i>3.2.1 Οι καθοριστικοί παράγοντες της φορολογικής ηθικής</i>	38
<i>3.3 Φορολογική συμμόρφωση</i>	40
<i>3.3.1 Θεωρίες φορολογικής συμμόρφωσης</i>	40
<i>3.3.2 Μοντέλο οικονομικής αποτροπής</i>	41
<i>3.3.3 Μοντέλα συμμόρφωσης που εστιάζουν στη ψυχολογία</i>	44
<i>3.4 Η σχέση πατριωτισμού και φορολογικής συμμόρφωσης</i>	45

3.5 Η φορολογική συμμόρφωση προυποθέτει την ύπαρξη φορολογικής συνείδησης; ... 46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

4.1 Μορφή ερωτηματολογίου..... 49

4.2 Αποτελέσματα ερωτηματολογίου..... 51

4.3 Συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών..... 58

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ..... 61

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 63

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό να αναδείξει τη σχέση μεταξύ πατριωτισμού και φορολογικής συμμόρφωσης. Αλλά για να γίνει αυτή η συσχέτιση θα πρέπει να γίνει αρχικά μια εκτενής αναφορά στις βασικές έννοιες της φορολογίας. Ο αναγνώστης αφού εισαχθεί στο φορολογικό σύστημα, μπορεί να αντιληφθεί και το πρόβλημα της φοροδιαφυγής που υπάρχει παγκοσμίως και σε κάποιες χώρες περισσότερο, όπως η Ελλάδα.

Το ζήτημα της φορολογικής συμμόρφωσης προέκυψε ως ανάγκη επίλυσης του προβλήματος της φοροδιαφυγής. Η φοροδιαφυγή ωστόσο, δεν είναι απλά ζήτημα ορθής εφαρμογής των νόμων αλλά μάλλον ένα ζήτημα που σχετίζεται με τη συνολική στάση του πολίτη ως προς το κράτος και τις κοινωνικές του υποχρεώσεις. Ως εκ τούτου θα πρέπει να εισαχθεί η έννοια της φορολογικής ηθικής. Έχει παρατηρηθεί ότι ανά χώρα ο κάθε πολίτης έχει τελείως διαφορετική αντίληψη της ανάγκης πληρωμής φόρων. Αλλά από πού πηγάζει μια τέτοια διαφορετική στάση;

Σε αυτό το σημείο, έχοντας αναλύσει τα βασικότερα ζητήματα φορολογίας θα εξετάσουμε τη σύνδεση πατριωτισμού και φορολογικής ηθικής. Για να γίνει αυτό θα πρέπει να προσδιορίσουμε την έννοια του ίδιου του πατριωτισμού μέσα από μια ανάλυση της έννοιας του έθνους.

Τέλος, με στατιστική συσχέτιση θα εξετάσουμε τις παραπάνω υποθέσεις εξάγοντας χρήσιμα συμπεράσματα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το φορολογικό σύστημα της χώρας μας, ο τρόπος λειτουργίας του καθώς και οι αλλαγές που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται ανάλυση των βασικών αρχών και εννοιών της φορολογίας, όπως είναι ο φόρος, οι έμμεσοι και άμεσοι φόροι, ο φόρος εισοδήματος κτλ ώστε να υπάρχουν οι απαραίτητες γνώσεις που είναι προαπαιτούμενες για την επεξεργασία των πιο σύνθετων θεμάτων που ακολουθούν.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα μιλήσουμε για τη φοροδιαφυγή, τα προβλήματα που έχει δημιουργήσει στην παγκόσμια οικονομία, αλλά και ξεχωριστά σε διαφορετικό βαθμό στις εθνικές οικονομίες, καθώς και για τη δυσκολία μέτρησης της. Παρουσιάζονται επίσης στατιστικά στοιχεία από έγκυρες έρευνες πάνω στην παγκόσμια φοροδιαφυγή και τη φοροδιαφυγή στην Ελλάδα με έμμεσο τρόπο μέτρησης. Κατόπιν, γίνεται παρουσίαση της έννοιας της φοροαποφυγής, της σκοτεινής οικονομίας ή παραοικονομίας και παρατίθενται τα αντίστοιχα στατιστικά στοιχεία σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο. Τέλος, γίνεται μια αναφορά στα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που δημιουργεί η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας του πατριωτισμού. Στο πρώτο υποκεφάλαιο γίνεται ανάλυση της έννοιας του έθνους και πώς άλλαξε με τα χρόνια από τη Γαλλική Επανάσταση και το Γερμανικό Ρομαντισμό μέχρι σήμερα. Θα ασχοληθούμε βέβαια με τις πιο σύγχρονες θεωρήσεις της έννοιας του έθνους και όχι με παλαιότερες όπως η Αριστοτελική θεώρηση. Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα εισάγουμε την έννοια της φορολογικής ηθικής, με επακόλουθο να αναλύσουμε την έννοια της φορολογικής συμμόρφωσης. Θα παρουσιαστούν τα κυριότερα μοντέλα φορολογικής συμμόρφωσης που έχουν προταθεί από γνωστούς επιστήμονες από τη δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα. Στο τέλος του κεφαλαίου και προϊδεάζοντας για τη συνέχεια θα συνδεθούν οι δύο έννοιες της φορολογικής συμμόρφωσης και του πατριωτισμού.

Στο τέταρτο κεφάλαιο όπου είναι και το κύριο μέρος της εργασίας, γίνεται εμπειρική έρευνα με σκοπό να βρεθεί ο βαθμός σύνδεσης πατριωτισμού και φορολογικής συμμόρφωσης (περισσότερο φορολογικής ηθικής) μέσα από απλές ερωτήσεις που τέθηκαν σε τυχαίο δείγμα, μέσω μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τελειώνοντας την εργασία γίνεται συσχέτιση Pearson μεταξύ ερωτήσεων και αναλύονται τα αποτελέσματα στα συμπεράσματα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 έγινε μεγάλη και δομημένη έρευνα για τη φοροδιαφυγή και η φορολογική συμμόρφωση έγινε ευρέως διαδεδομένη έννοια. Σχεδόν όλες οι αναλύσεις που έγιναν τότε έδιναν ισχυρή έμφαση στην οικονομική θεωρία. Πιο πρόσφατα ωστόσο, οι μελέτες φορολογικής συμμόρφωσης έχουν βασιστεί στις κοινωνικές και ψυχολογικές θεωρίες. Οι ερευνητικές μελέτες στον τομέα αυτό έχουν υποστηρίξει ότι το ανθρώπινο στοιχείο διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στις μεμονωμένες αποφάσεις στη συμμόρφωση των φορολογουμένων. Ωστόσο, ενώ η βιβλιογραφία φορολογικής

συμμόρφωσης έχει προκύψει από ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών κλάδων, υπήρξε έλλειψη συναίνεσης και συμφωνίας ως προς το γιατί οι άνθρωποι πληρώνουν ή δεν πληρώνουν τους φόρους τους. Πράγματι, η έρευνα πάνω στη φορολογική συμμόρφωση δείχνει ότι υπάρχουν ακόμη πολλά κενά που πρέπει να καλυφθούν σε σχέση με θέματα που αφορούν τη φορολογική ηθική, τη φορολογική δικαιοσύνη και τα μέτρα αποτροπής, για την πιθανή βελτίωση στη συνολική συμμόρφωση των φορολογουμένων.

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε την έννοια της φορολογικής συμμόρφωσης, της φορολογικής ηθικής, του πατριωτισμού και πως αυτός επενεργεί στις παραπάνω έννοιες. Συγκεκριμένα, υπάρχουν μελέτες που βασίζονται στη θεωρία της οικονομίας για να εξηγήσουν την αλλαγή στη συμπεριφορά της συμμόρφωσης των φορολογουμένων, και άλλες μελέτες που εξηγούν με βάση τις θεωρίες της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας τα διαφορετικά επίπεδα συμμόρφωσης των φορολογουμένων. Στην πραγματικότητα κάποιος συνδυασμός αυτών των αναλύσεων είναι η βέλτιστη μέθοδος εξήγησης της συνολικής συμμόρφωσης. Υπάρχουν διάφορα σημεία που πρέπει να εστιάσουμε ώστε να έχουμε μία συνολική εικόνα του ζητήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

1.1 Γενικά στοιχεία περί της φορολογίας

Η φορολογία είναι η επιβολή υποχρεωτικών φόρων υπέρ του κράτους. Τα κρατικά έσοδα μέσω των υποχρεωτικών φόρων των φυσικών και νομικών προσώπων αποτελούν στη σύγχρονη οικονομία την σημαντικότερη πηγή των δημοσίων εσόδων. Ο αντικειμενικός σκοπός της φορολογίας είναι τριπλός: αφενός μεν η χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών κατά την δημοσιονομική πολιτική, αφετέρου η ενίσχυση ή σταθεροποίηση της οικονομικής ανάπτυξης που αφορά την οικονομία γενικότερα, και τέλος η ανακατανομή του πλούτου που αφορά την κοινωνική οικονομία για άμβλυνση των ανισοτήτων. Η εισοδηματική πολιτική (το κόστος εκτέλεσης του κυβερνητικού έργου) στηρίζεται ακριβώς στους πόρους που αποκομίζει το κράτος με τη φορολογική πολιτική που αποφασίζει να εφαρμόσει. Αυτό συνήθως το επιτυγχάνει με κάποιες φορολογικές μεταρρυθμίσεις που έχουν σαν στόχο να ελαφρύνουν τους οικονομικά χαμηλόμισθους και να επιβαρύνουν τους υψηλόμισθους. Ένας τελευταίος και εξίσου σημαντικός σκοπός της φορολογίας είναι ο οικονομικός. Η κυβέρνηση οφείλει σε περιόδους οικονομικής κρίσης να συγκρατήσει τον πληθωρισμό. Ένα παράδειγμα για τη καλύτερη κατανόηση είναι όταν η τιμή διάφορων προϊόντων ευρείας κατανάλωσης αυξάνονται, το κράτος θα πρέπει να παρέμβει έτσι ώστε να μειώσει τους φόρους αυτών των προϊόντων.

Η φορολογία λοιπόν αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα των δημόσιων φορέων σε όλες τις χώρες του κόσμου, και ιδιαίτερα στις περισσότερο ανεπτυγμένες, αφού εξασφαλίζει συνήθως περισσότερο από το 90% των εσόδων τους. Για το λόγο αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό αντικείμενο μελέτης, με το οποίο ασχολούνται τόσο η οικονομική, όσο και άλλες επιστήμες, όπως π.χ. η νομική επιστήμη, η πολιτική επιστήμη, η διοικητική επιστήμη κ.ά.

Ιστορική αναδρομή

Ο θεσμός της φορολογίας βρίσκεται σε άμεση σηνάφεια με τη δημιουργία και την εξέλιξη του κράτους. Στην αρχαιότητα αλλά και μέχρι τον 12^ο αιώνα η φορολογία δεν αποτελούσε την κύρια πηγή των δημοσίων εσόδων και φυσικά δεν είχε προσλάβει την καθολικότητα που έχει στις μέρες μας. Το κράτος κάλυπτε τα έσοδα κυρίως από τις λείες των πολέμων, από εκούσιες εισφορές των πολιτών ή από την εκμετάλλευση της ίδιας της κρατικής περιουσίας. Κατά τον Μεσαίωνα, ο φόρος αποκτά μία διαφορετική λειτουργία. Γίνεται η “εναλλακτική λύση” για την εύρεση πόρων με σκοπό την κάλυψη των αυξημένων κρατικών αναγκών. Οι ηγεμόνες επιβάλλουν φορολογία κατά αυθαίρετο τρόπο με μόνο γνώμονα την «ανάγκη του κράτους». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αυθαίρετης συμπεριφοράς είναι ο Ιωάννης ο Ακτήμων, ηγεμόνας της Αγγλίας στις αρχές του 13^ο αιώνα. Η δυσβάσταχτη για το λαό φορολογία απεικονίζεται με παραστατικό τρόπο στις λαϊκές ιστορίες με πιο γνωστή τον “Ρομπέν των Δασών”, ο οποίος εξεγείρεται ενάντια στην κρατική μέγγενη της φορολογίας. Η επανάσταση αυτή θέτει τις βάσεις της μετέπειτα αρχής της νομιμότητας του φόρου (καθώς και της αρχής του κοινοβουλευτισμού). Για πρώτη φορά κατοχυρώνεται θεσμικά η ανάγκη της νομιμοποίησης του φόρου από το λαό. Η αυθαιρεσία της επιβολής του φόρου υπήρξε η αφορμή της έναρξης του απελευθερωτικού αγώνα των αποίκων της Αμερικής ενάντια στην Αγγλία. Η TEA ACT (1773) με την οποία επιβλήθηκε δασμός στο εισαγόμενο στις αμερικανικές αποικίες τσάι ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι. Εξαγριωμένοι άποικοι, μεταμφιεσμένοι σε Ινδιάνους ανεβαίνουν σε πλοίο στο λιμάνι της Βοστώνης και πετούν το προερχόμενο από την Αγγλία τσάι στο νερό. Με το συμβάν αυτό ο αγώνας για την ανεξαρτησία ξεκινά και θα έχει σαν αποτέλεσμα την δημιουργία ανεξάρτητου κράτους.

Στη Γαλλία η αρχή της νομιμότητας του φόρου διατυπώνεται για πρώτη φορά στο άρθρο 14 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη το οποίο αναγνωρίζει σε όλους τους πολίτες το δικαίωμα να διαπιστώνουν αυτοπροσώπως ή δια των αντιπροσώπων τους την αναγκαιότητα της δημόσιας φορολογίας, να συγκατείνονται σε αυτή ελεύθερα, να παρακολουθούν τη χρήση της και να καθορίζουν το ποσοστό, το αντικείμενο, τον τρόπο καταβολής και την διαρκειάς τους.

Επηρεασμένη η ελληνική πραγματικότητα από τις εξελίξεις αυτές στην Ευρώπη και την Αμερική υιοθετεί τις αρχές που γεννιούνται για το φόρο και τις παραθέτει στο Ελληνικό Συντάγμα. Έτσι το 1844 θεσμοθετούνται οι αρχές της φορολογικής ισότητας, της καθολικότητας του φόρου και της νομιμότητας.

1.2 Θεμελιώδεις αρχές της φορολογίας

Οι κανόνες και τα αξιώματα με τα οποία πρέπει να διαπνέεται ένα φορολογικό σύστημα για να είναι δίκαιο και αποδοτικό, συγκροτούν αυτό που αποδίδεται με την φράση: «Βασικές αρχές της Φορολογίας». Οι αρχές αυτές τίθενται αρχικά από τον συνταγματικό νομοθέτη, ο οποίος δημιουργεί αφενός μεν, ένα πλέγμα προστασίας για τον φορολογούμενο πολίτη και την υπόχρεη σε φόρους οικονομική μονάδα, αφετέρου δε κατευθύνουν τον (κοινό) φορολογικό νομοθέτη σε θέσπιση διατάξεων που στοχεύουν στη φορολογική δικαιοσύνη. Να θυμηθούμε την παράγραφο 5 του άρθρου 4 του Συντάγματος: «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους», η οποία αποδίδει την **αρχή της φορολογικής** και της νομικής **ισότητας** των πολιτών, καθώς και την ομοιόμορφη μεταχείρισή τους από την πλευρά του κράτους. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, σε

φορολογία πρέπει να υπόκεινται άπαντες οι πολίτες, αναλόγως με την οικονομική αντοχή του κάθε ενός. Οι γενικές αρχές που ορίζονται από τις διατάξεις του Συντάγματος είναι οι εξής:

1) Ο κανόνας της καθολικότητας του φόρου

Σύμφωνα με αυτόν τον κανόνα ο φόρος πρέπει να επιβάλλεται σε όλους τους πολίτες που κατοικούν στην Επικράτεια (Ελλήνων και αλλοδαπών) προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του κράτους στην φορολογία. Κάποιες απαλλαγές στις φτωχές τάξεις με πολύ χαμηλά εισοδήματα δεν έρχονται σε αντίθεση με τον κανόνα της καθολικότητας. Αυτή η διαφορά των εσόδων από τη φορολόγηση των μικρών εισοδημάτων σε σχέση με τα έξοδα βεβαίωσης και είσπραξης του φόρου είναι πολύ μικρή οπότε και το ίδιο το κράτος αργότερα θα χρειαστεί να ενισχύσει οικονομικά τους μικροεισοδηματίες.

2) Ο κανόνας της παραγωγικότητας του φόρου

Αυτός ο κανόνας εξυπηρετεί τον ταμειωτικό σκοπό της φορολογίας. Ο φόρος είναι παραγωγικός όταν συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις:

- Όταν οι νόμοι είναι σαφείς και δεν μεταβάλλονται συχνά.
- Όταν δεν καθιερώνει απαλλαγές.
- Όταν η είσπραξη του φόρου γίνεται με όσον το δυνατόν λιγότερα έξοδα.
- Όταν το ποσοστό δεν είναι υπερβολικό, με αποτέλεσμα να μην αναγκάσει τον φορολογούμενο να φοροδιαφύγει.

3) Ο κανόνας της βεβαιότητας και της σταθερότητας

Η αρχή αυτή μας διδάσκει ότι ο φόρος πρέπει να είναι γνωστός εκ των προτέρων, τόσο ως προς την ύπαρξή του και τον τρόπο επιβολής του, όσο και ως προς το ύψος και μέγεθός του. Κοινώς να θεσμοθετείται με τρόπο σαφή και λεπτομερειακό. Για την «επιτυχία» αυτού του κανόνα, θα πρέπει ο φορολογικός νόμος να είναι σταθερός, να μην εμφανίζονται διάφορες μεταβολές του και ασφαλώς αυτές, να μην επιβάλλουν αναδρομική φορολογία με σκοπό να προστατεύεται η εύλογη εμπιστοσύνη του φορολογούμενου προς το κράτος.

4) Ο κανόνας της καταλληλότητας του φόρου

Ο φόρος πρέπει να είναι κατάλληλος από άποψη χρόνου, τόπου, και τρόπου πληρωμής. Ο χρόνος πληρωμής πρέπει να είναι εκείνος που διευκολύνει τον φορολογούμενο. Ο τόπος πληρωμής πρέπει να είναι ο τόπος της επαγγελματικής εγκατάστασης του φορολογούμενου ή ο τόπος διαμονής. Ως τρόπος πληρωμής θα πρέπει να παρέχεται κάθε δυνατή διευκόλυνση.

5) Ο κανόνας του ελάχιστου ορίου συντήρησης

Για κάθε φορολογούμενο θα πρέπει να υπάρχει ένα όριο το οποίο θεωρείται ότι καλύπτει τις απαραίτητες ανάγκες του φορολογούμενου αλλά και της οικογενείας του. Αυτό ονομάζεται

αφορολόγητο και προσδιορίζεται από το υπουργείο οικονομικών όταν τροποποιείται ο φορολογικός νόμος.

6) Ο κανόνας της απλότητας του φόρου

Σύμφωνα με αυτόν τον κανόνα τόσο το αντικείμενο του φόρου, όσο και ο υπολογισμός, αλλά και η διαδικασία βεβαίωσης και είσπραξης του πρέπει να χαρακτηρίζονται από απλότητα και κυρίως σαφήνεια, χωρίς να αφήνουν περιθώρια παρερμηνειών από τους υπόχρεους φορολογούμενους και από τα ελεγκτικά όργανα της πολιτείας. Με αυτόν τον τρόπο θα βελτιώνονται οι σχέσεις μεταξύ των φορολογούμενων και των υπαλλήλων της ΔΟΥ.

7) Ο κανόνας αποφυγής διπλής φορολογίας

Διπλή φορολογία έχουμε στην περίπτωση κατά την οποία το ίδιο πρόσωπο υποβάλλεται δύο ή περισσότερες φορές στον ίδιο φόρο και για το ίδιο αντικείμενο είτε στο ίδιο κράτος (εσωτερική διπλή φορολογία) είτε ανάμεσα σε διάφορα κράτη (διεθνής διπλή φορολογία). Προκειμένου να θεωρηθεί παραδεκτό και δίκαιο το φορολογικό σύστημα μιας χώρας, πρέπει να αποφεύγεται η διπλή και αρκετές φορές η πολλαπλή φορολογία, ώστε ο φορολογούμενος να μην επιβαρύνεται με διπλάσιο ή πολλαπλάσιο φόρο για το ίδιο εισόδημα, δεδομένου ότι είναι δυνατόν να αντιδράσει φοροδιαφεύγοντας με κάθε τρόπο. Η συνεχής φορολόγηση του ίδιου αντικειμένου προκαλεί ανισότητες ανάμεσα στους φορολογούμενους και περιορίζει τη διεθνή κίνηση των κεφαλαίων και της εργασίας. Ως παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε την υπερφορολόγηση των ακινήτων με το φόρο εισοδήματος, το φόρο ακίνητης περιουσίας (ΕΝΦΙΑ) και τα γνωστά χαράτσια. Γι' αυτό το λόγο οι περισσότερες κυβερνήσεις καταβάλλουν προσπάθειες να βρουν τρόπους αποφυγής της διπλής φορολογίας είτε με διμερείς συμβάσεις είτε με άλλες μεθόδους (μέθοδος της έκπτωσης του φόρου, μέθοδος της εξαίρεσης ή της απαλλαγής, μέθοδος της διαίρεσης ή της κατανομής) ή ακόμη και με πολυμερείς συμβάσεις.

8) Ο κανόνας του διαφορισμού των εισοδημάτων

Έστω ότι υπάρχουν δύο φορολογούμενοι, ο ένας φορολογούμενος πραγματοποιεί εισόδημα από κεφάλαιο και ο άλλος από προσωπική εργασία. Μεγαλύτερη φοροδοτική ικανότητα θα έχει εκείνος που απέκτησε το εισόδημα από κεφάλαιο. Αυτό σημαίνει ότι αν στους δύο αυτούς φορολογούμενους αφαιρεθεί τι ίδιο ποσό φόρου, τότε εκείνος που θα αισθανθεί περισσότερο το φορολογικό βάρος θα είναι εκείνος που απέκτησε εισόδημα με προσωπική εργασία έναντι αυτού που το απέκτησε από το κεφάλαιο.

1.3Η έννοια του φόρου

Ο φόρος είναι η υποχρεωτική εισφορά χρημάτων προς το κράτος από πολίτες ή εταιρίες με σκοπό την κάλυψη των δημόσιων αναγκών χωρίς, όμως, να υπάρχει ειδικό αντάλλαγμα, από το κράτος προς τους πολίτες ή τις εταιρίες. Ο φόρος επιβάλλεται και εισπράττεται βάση κανόνων οι οποίοι είναι προκαθορισμένοι και όχι κατ' αυθαίρετο τρόπο από τις δημόσιες υπηρεσίες. Έχει γίνει συνταγματική αρχή και υπάρχει σε όλα τα Συντάγματα των σύγχρονων

κρατών. Με τα έσοδα από τους φόρους αυτούς αντιμετωπίζονται δαπάνες γενικής ωφέλειας και όχι δαπάνες συγκεκριμένων ατόμων ή δαπάνες μη δημοσίου συμφέροντος.

Χαρακτηριστικά του φόρου

Τα κύρια χαρακτηριστικά του φόρου ως κοινωνικής διαδικασίας είναι τα εξής:

1. Παροχή χρημάτων του πολίτη προς το κράτος
2. Είναι υποχρεωτικός
3. Δεν υπάρχει ειδικό αντάλλαγμα
4. Χρησιμοποιείται για κοινωνικές παροχές

Παροχή χρημάτων του πολίτη προς το κράτος

Ο φόρος στην πραγματικότητα είναι η υποχρέωση του πολίτη να δίνει ένα μερίδιο χρημάτων στο κράτος. Βέβαια, στη σημερινή κοινωνία ο ιδιώτης μπορεί να είναι μία εταιρία και όχι μόνο τα φυσικά πρόσωπα αλλά και τα νομικά πρόσωπα (εταιρίες, όμιλοι κτλ).

Είναι υποχρεωτικός

Είναι διαφορετική η ελεθούσια εισφορά από το φόρο. Το κύριο χαρακτηριστικό του είναι ο αναγκαστικός του χαρακτήρας. Το κράτος έχει το δικαίωμα άσκησης πολιτικής εξουσίας και ως εκ τούτου έχει δικαίωμα να καθορίζει τους φόρους. Η επιβολή φόρων είναι πράξη κυριαρχική από το κράτος στους ιδιώτες αλλά πρέπει ταυτόχρονα να υπάρχει σεβασμός στη λογική του κοινωνικού συμβολαίου, η οποία πράξη έχει σαν αντικείμενο το χρήμα ή το περιουσιακό στοιχείο.

Δεν υπάρχει ειδικό αντάλλαγμα

Η πολιτεία λαμβάνει το φόρο αλλά χωρίς να επιστραφεί με τη μορφή κάποιας άμεσης παροχής στο άτομο αλλά ως κοινωνική παροχή προς το σύνολο. Πρέπει να σημειωθεί, ότι καμιά απολύτως αναλογία δεν υπάρχει μεταξύ των φορολογικών καταβολών και των πλεονεκτημάτων που απολαμβάνει ο φορολογούμενος.

Το αρνητικό, λοιπόν, γνώρισμα του φόρου είναι, ότι αποτελεί εισφορά χωρίς να υπάρχει ειδική αντιπαροχή για το φορολογούμενο, καθόσον οι κρατικές υπηρεσίες είναι γενικές και απρόσωπες και αναφέρονται στην ολότητα. Η έλλειψη, επομένως, ειδικού ανταλλάγματος σημαίνει ότι το αντάλλαγμα είναι παροχές γενικής ωφέλειας.

Χρησιμοποιείται για κοινωνικές παροχές

Με το φόρο ικανοποιούνται οι κρατικές ανάγκες και άλλες απαραίτητες διαδικασίες ώστε να είναι βιώσιμη η ομαλή λειτουργία μίας κοινωνίας. Δεν έχει εκ φύσεως σκοπό το κέρδος ή την αποθήκευση. Η φορολογία, ως γνωστόν, αποβλέπει στη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν συνολικά οι κρατικές ανάγκες, πράγμα το οποίο συντελείται διά της μετατροπής του φόρου σε δημόσια περιουσία.

1.3.1 Βασικές φορολογικές έννοιες

Φορολογούμενη μονάδα

Με την έννοια φορολογούμενη μονάδα εννοούμε τον πολίτη ή το νομικό πρόσωπο, δηλαδή εταιρία, που είναι υποχρεωμένο να καταβάλλει τον αντίστοιχο φόρο στο κράτος. Το πρόσωπο αυτό δέχεται και το αντίστοιχο φορολογικό βάρος, το οποίο είναι το ύψος του φόρου που υποχρεωτικά πρέπει να αποδώσει στο κράτος.

Φορολογική βάση

Ως φορολογική βάση καλείται το μέγεθος με βάση το οποίο υπολογίζεται η φορολογική υποχρέωση, δηλαδή το ποσό φόρου που πρέπει να καταβάλλει ο φορολογούμενος. Σήμερα ως φορολογική βάση χρησιμοποιούνται συνήθως διάφορα οικονομικά χαρακτηριστικά του φορολογούμενου όπως είναι το εισόδημα, η περιουσία, η δαπάνη και ειδικότερα μάλιστα η καταναλωτική δαπάνη. Στη θεωρία υπάρχει σημαντική διαμάχη, σχετικά με το ποιο από τα τρία αυτά στοιχεία αποτελεί την καλύτερη βάση για τον υπολογισμό των φόρων και οδηγεί σε δικαιότερη κατανομή της επιβάρυνσης που προκαλούν οι φόροι. Σήμερα πλέον γίνεται δεκτό από την πλειοψηφία των οικονομολόγων ότι το εισόδημα θα πρέπει να χρησιμοποιείται πρωταρχικά ως βάση για τον υπολογισμό της φορολογικής υποχρέωσης γιατί αποτελεί τον κύριο δείκτη οικονομικής ευμάρειας και επομένως της δυνατότητας των φορολογουμένων να συμβάλλουν στη χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών. Θα πρέπει όμως συμπληρωματικά να χρησιμοποιείται και η περιουσία. Αν έχουμε δηλαδή δύο φορολογουμένους με το ίδιο εισόδημα αλλά ο ένας έχει περιουσία και ο άλλος δεν έχει, ο πρώτος μπορεί να συμβάλει περισσότερο στη χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών. Επίσης συμπληρωματικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση και η καταναλωτική δαπάνη, καθώς δείχνει τι αποκομίζει ο κάθε πολίτης από την κοινωνία, ενώ το εισόδημα δείχνει τι συνεισφέρει ο κάθε πολίτης στο κοινωνικό σύνολο. Στην πράξη όμως, χρησιμοποιούνται και τα τρία οικονομικά χαρακτηριστικά ως φορολογική βάση.

Φορολογικός συντελεστής

Για την εύρεση του φόρου ανάλογα το εισόδημα, την δαπάνη ή την περιουσία υπάρχει ένα αναλογικό ποσό επί τοις εκατό που λειτουργεί σαν πολλαπλασιαστής. Δηλαδή ανάλογα με την φορολογική βάση του εκάστοτε νομικού προσώπου υπάρχει η αντίστοιχη φορολογία. Υπάρχουν δυο είδη φορολογικών συντελεστών, ο μέσος και ο οριακός φορολογικός συντελεστής. Ο μέσος φορολογικός συντελεστής είναι ο λόγος της συνολικής φορολογικής βάσης προς τον φόρο που καταβάλλει ο ιδιώτης ή το νομικό πρόσωπο. Αν αυξηθεί όμως η αξία της φορολογικής βάσης υπάρχει για την μέτρηση της επιπλέον φορολογίας ο οριακός φορολογικός συντελεστής.

1. Όταν ο μέσος φορολογικός συντελεστής αυξάνεται με την αύξηση της φορολογικής βάσης, τότε καλείται προοδευτικός. Έτσι η φορολογούσα αρχή αφαιρεί με το φόρο μεγαλύτερο ποσοστό της φορολογικής βάσης από τα άτομα που κατέχουν μεγαλύτερη βάση (εισόδημα, περιουσία ή δαπάνη) και μικρότερο ποσοστό από άτομα με μικρότερη βάση. Καθώς αυξάνεται η φορολογική βάση, ο μέσος φορολογικός συντελεστής αυξάνει με σταθερό ρυθμό, η προοδευτικότητα του φόρου καλείται σταθερή, εάν αυξάνει με αυξανόμενο ρυθμό, η προοδευτικότητα του φόρου καλείται αυξουσα και τέλος, εάν αυξάνει με φθίνοντα ρυθμό, η προοδευτικότητα του φόρου καλείται φθίνουσα. Ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζεται η προοδευτική φορολογία είναι ο εξής: Η φορολογική βάση (εισόδημα – περιουσία) διαιρείται σε κλιμάκια. Κάθε κλιμάκιο φορολογείται με υψηλότερο συντελεστή από ότι το αμέσως προηγούμενο. Αυτοί οι συντελεστές είναι οι οριακοί που μας λένε με ποιο ποσοστό του επί πλέον εισοδήματος (κλιμάκιο) φορολογείται. Η νομοθεσία συνήθως ορίζει τους οριακούς συντελεστές και οι μέσοι προκύπτουν από το λόγο του αθροίσματος των ποσών του φόρου στα επί μέρους κλιμάκια δια το άθροισμα των κλιμακίων. Εννοείται ότι ο φόρος για κάθε κλιμάκιο είναι αναλογικός αφού για όλο το φάσμα των εισοδημάτων που εμπίπτουν στο κλιμάκιο, υπάρχει ενιαίο ποσοστό φορολογίας (ο οριακός συντελεστής).

2. Όταν ο μέσος φορολογικός συντελεστής *μειώνεται* με την αύξηση της φορολογικής βάσης, τότε καλείται αντίστροφα προοδευτικός. Με άλλα λόγια, ο μέσος φορολογικός συντελεστής είναι μεγαλύτερος από τον οριακό συντελεστή. Τέτοιου είδους φόροι είναι σπάνιοι. Όμως μερικοί φόροι αν και αναλογικοί ως προς την φορολογική βάση που επιβάλλονται, μπορούν να γίνουν στην πράξη αντιστρόφως προοδευτικοί εάν η φορολογική βάση εκφραστεί σαν ποσοστό μιας εναλλακτικής φορολογικής βάσης. Τέτοιο παράδειγμα έχουμε τους φόρους κατανάλωσης και μάλιστα τους ειδικούς.

3. Όταν ο μέσος φορολογικός συντελεστής μένει *σταθερός* ανεξάρτητα από την μεταβολή της φορολογικής βάσης, τότε καλείται αναλογικός. Έτσι η φορολογούσα αρχή αφαιρεί το ίδιο ποσοστό του εισοδήματος, της περιουσίας και της καταναλωτικής δαπάνης από όλους τους φορολογούμενους ανεξάρτητα από το μέγεθος της φορολογικής βάσης. Αυτό βεβαίως σημαίνει ότι και ο οριακός φορολογικός συντελεστής είναι σταθερός και ίσος με τον μέσο (Γεωργακόπουλος 1998).

1.3.2 Άμεσοι και έμμεσοι φόροι

Οι φόροι μπορούν να διακριθούν σε δύο γενικότερες ομάδες, στους άμεσους και στους έμμεσους φόρους. Η κατηγοριοποίηση αυτή γίνεται με βάση τα νομοδιοικητικά κριτήρια, καθόσον οι άμεσοι φόροι προβάλλουν το στοιχείο της βεβαίωσης. Επίσης, από μία πιο ουσιαστική οπτική, οι άμεσοι φόροι είναι οι επιβαλλόμενοι απ' ευθείας, επί στοιχείων τα οποία προσδιορίζουν άμεσα τη φοροδοτική ικανότητα, όπως είναι το εισόδημα και η περιουσία. Αντίθετα, οι έμμεσοι φόροι είναι οι επιβαλλόμενοι με αφορμή γεγονότα, με τα οποία εξωτερικεύεται η φοροδοτική ικανότητα, όπως είναι η κατανάλωση και γενικότερα η δαπάνη. Σύμφωνα με διάφορες επιστημονικές απόψεις, η διάκριση των φόρων γίνεται με βάση την επίπτωσή τους.

Αναλυτικότερα, στον άμεσο φόρο ο βαρυνόμενος και ο καταβάλλων είναι ένα και το αυτό πρόσωπο και συνεπώς έχουμε άμεση επίπτωσή του. Έτσι, τα έσοδα του κράτους λαμβάνονται βάσει κλίμακας εισοδήματος, φορολογώντας συνήθως πιο επιθετικά όσους λαμβάνουν μεγάλα εισοδήματα και πιο συντηρητικά όσους λαμβάνουν μικρά. Αντίθετα, έμμεσος φόρος είναι ο φόρος έμμεσης επίπτωσης, όπου ο φορολογούμενος φορολογείται έμμεσα με βάση τη δαπάνη την οποία πραγματοποιεί. Τα έσοδα λαμβάνονται από όλες τις κοινωνικές ομάδες ανεξαρτήτως εισοδήματος, εφόσον δεν είναι εύκολη η διάκριση τους. Σε κάποιες περιπτώσεις ορισμένοι φόροι παρουσιάζουν κοινά γνωρίσματα τόσο των άμεσων, όσο και των έμμεσων. Οι φόροι αυτοί καλούνται μικτοί.

Οι πολίτες τις περισσότερες φορές γνωρίζουν την φορολογική τους βάση, έτσι ώστε πολλές φορές να γνωρίζουν και τις φορολογικές τους υποχρεώσεις όσον αφορά την *άμεση φορολόγηση*. Οι αξίες όμως των προϊόντων και το μέγεθος των δαπανών αλλάζουν κάνοντας τις άμεσες φορολογικές υποχρεώσεις δυσνόητες στους πολίτες. Όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα, οι άμεσοι φόροι είναι πιο δίκαιοι καθώς εξαρτώνται από το εισόδημα και την περιουσία τους. Κύριος στόχος των οικονομικών μονάδων είναι η πραγματοποίηση κέρδους και η μεγιστοποίηση αυτού. Κέρδος προκύπτει αν από τα έσοδα των πωλήσεων καλυφθούν τα έξοδα και περισσέψει μέρος από αυτό. Σύμφωνα λοιπόν με το υπόλοιπο αυτό θα φορολογηθούν και οι επιχειρήσεις. Τα στοιχεία της οικονομικής μονάδας συγκεντρώνονται και υποβάλλονται ετήσια στην αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία με το φορολογικό έντυπο (Ε3). Και σε αυτήν την περίπτωση ανάλογα με τα βιβλία που τηρούνται στην

οικονομική μονάδα υπάρχουν συντελεστές βάση των οποίων υπολογίζεται ο φόρος. Παρόλα αυτά οι άμεσοι φόροι δεν αντιστοιχούν πάντα στην πραγματική φορολογική βάση γιατί μπορεί να υπάρξουν περιπτώσεις φοροαπαλλαγής ή ειδικές ρυθμίσεις φορολόγησης. Στους έμμεσους φόρους επειδή έχουν την ιδιότητα να αφορούν όλο το εύρος του πληθυσμού και να σχετίζονται με την άμεση κατανάλωση δεν συναντάμε εύκολα ειδικές ρυθμίσεις. Υπάρχει δυσκολία όμως να εισπραχθούν στην περίπτωση που υπάρχει μεγάλο ποσοστό σκοτεινής οικονομίας. Η αδικία που υπάρχει εσωτερικά στην έμμεση φορολόγηση είναι βέβαια η οριζόντια δομή τους γιατί δεν λαμβάνουν υπ' όψιν την φορολογική βάση του κάθε πολίτη. Ως εκ τούτου πολλές φορές χαρακτηρίζεται ως αντιλαϊκή φορολογία ειδικά στα είδη πρώτης ανάγκης.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τα χαρακτηριστικά των άμεσων, έμμεσων και μικτών φόρων, είναι δυνατόν να τους ταξινομήσουμε και ειδικότερα. Στους άμεσους φόρους περιλαμβάνονται οι φόροι: α) επί του εισοδήματος, β) επί της περιουσίας, ενώ στους έμμεσους περιέχονται οι φόροι επί των δαπανών. Τέλος, στους μικτούς φόρους αντιστοιχίζονται οι φόροι επί των συναλλαγών.

Η φορολογία εισοδήματος

Κάθε πολίτης που έχει εισόδημα φορολογείται ετησίως με βάση το εισόδημα αυτό. Αυτός ο φόρος ονομάζεται φορολογία εισοδήματος και αποτελεί ίσως την πιο αξιοκρατική μορφή φορολόγησης. Άλλωστε, η επιβολή αυτού του φόρου με βάση τη φοροδοτική ικανότητα των ατόμων, αποτελεί το κυριότερο μέλημα των σύγχρονων κρατών καθώς και τη θεμελίωση της άμεσης φορολογίας σε όλες τις χώρες.

Οι φόροι επί των δαπανών

Οι φόροι επί των δαπανών δεν βασίζονται στο εισόδημα αλλά αποτελούν ένα σοβαρό ενδεικτικό στοιχείο της πραγματικής φορολογικής βάσης ενός ιδιώτη ή νομικού προσώπου. Είναι έμμεσοι φόροι και επιβάλλονται με την ευκαιρία της χρησιμοποίησης του εισοδήματος ή του κεφαλαίου. Στους φόρους αυτούς συμπεριλαμβάνονται οι Φ.Π.Α, Φ.Κ.Ε., οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης, κ.λπ.

Οι φόροι επί της περιουσίας

Κάθε άτομο ή νομικό πρόσωπο που έχει περιουσία φορολογείται επί της αντικειμενικής αξίας της περιουσίας αυτής και με βάση τον αντίστοιχο φορολογικό συντελεστή (π.χ. μπορεί να υπάρξει φόρος πολυτελείας σε ένα είδος περιουσίας). Οι φόροι αυτοί εκδηλώνονται υπό διάφορες μορφές. Άλλοτε ο φόρος είναι γενικός, άλλοτε μερικός και άλλοτε επιβάλλεται είτε στη στατική είτε στη δυναμική μορφή της περιουσίας. Αυτή η μορφή φορολογίας μπορεί να είναι προσωρινή ή μόνιμη ανάλογα με τις ρυθμίσεις που έχει κάνει το εκάστοτε κράτος.

1.4ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ

Οι ασφαλιστικές εισφορές καθορίζονται συνολικά με βάση τον ακαθάριστο μισθό που λαμβάνει ο εργαζόμενος. Χωρίζονται σε 2 μέρη, στο μέρος που καταβάλλει ο εργοδότης και σε αυτό που καταβάλλει ο εργαζόμενος. Το ποσό που καταβάλλει ο εργοδότης μαζί με τον ακαθάριστο μισθό αποτελεί το συνολικό κόστος της εργασίας που παρέχει ο εργαζόμενος. Το μέρος που καταβάλλει ο εργαζόμενος παρακρατείται από το μισθό του και τελικά εισπράττει το τελικό πληρωτέο ποσό. Το σύνολο των εισφορών (εργοδοτικές και εργαζομένου) καταβάλλεται από τον εργοδότη στο ασφαλιστικό φορέα και αποτελεί υποχρέωσή του. Η καθυστέρηση ή ο λάθος υπολογισμός των εισφορών αποτελεί παράβαση για τον εργοδότη, ο οποίος καλείται να πληρώσει τα αντίστοιχα πρόστιμα για την μη τήρηση των υποχρεώσεών του.

Πολλοί εργοδότες λόγω της οικονομικής κρίσης δεν ασφαλίζουν καθόλου τους εργαζόμενους ή τους ασφαλίζουν λιγότερες ώρες και μέρες ή σε άλλες ειδικότητες για να αποφύγουν τις επιπλέον εισφορές (βαρέα). Η ανασφάλιστη εργασία έχει πολύ υψηλό πρόστιμο γι' αυτό και οι εργοδότες προτιμούν την λιγότερη από την καθόλου ασφάλιση προκειμένου να αποφύγουν το τσουχερό πρόστιμο. Βέβαια, τα ασφαλιστικά ταμεία δεν έχουν επαρκείς ελεγκτικούς μηχανισμούς και πολλές φορές οι παραβάτες δεν πιάνονται ή αργούν πολύ να πιαστούν. Ως αποτέλεσμα αυτής της ανεπάρκειας, τα ασφαλιστικά ταμεία χάνουν τεράστια ποσά εισφορών και τόσο οι εργαζόμενοι όσο και οι εργοδότες μπορούν να επωφελούνται παροχών, όπως επιδόματα του Ο.Α.Ε.Δ, επιδοτούμενα προγράμματα.

Επίσης υπάρχουν καταγγελίες στο Σ.Ε.Π.Ε για εικονικές ασφαλίσεις (δηλαδή άτομα που δεν εργάζονται αλλά επιθυμούν να έχουν κάποια ένσημα απευθύνονται σε κάποιον εργοδότη και ασφαλίζονται χωρίς να παρέχουν εργασία). Επιπλέον, πολλοί εργαζόμενοι δεν πληρώνονται όπως ορίζει ο νόμος τις Κυριακές, τις νύχτες και τις αργίες με αποτέλεσμα να μην υπολογίζονται και σωστά οι ασφαλιστικές τους εισφορές. Οι ελεύθεροι επαγγελματίες εντάσσονται σε άλλον ασφαλιστικό τομέα (Ο.Α.Ε.Ε.) και καταβάλλουν εισφορές με βάση τα έτη άσκησης της δραστηριότητάς τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ2:ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ,ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ

& ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

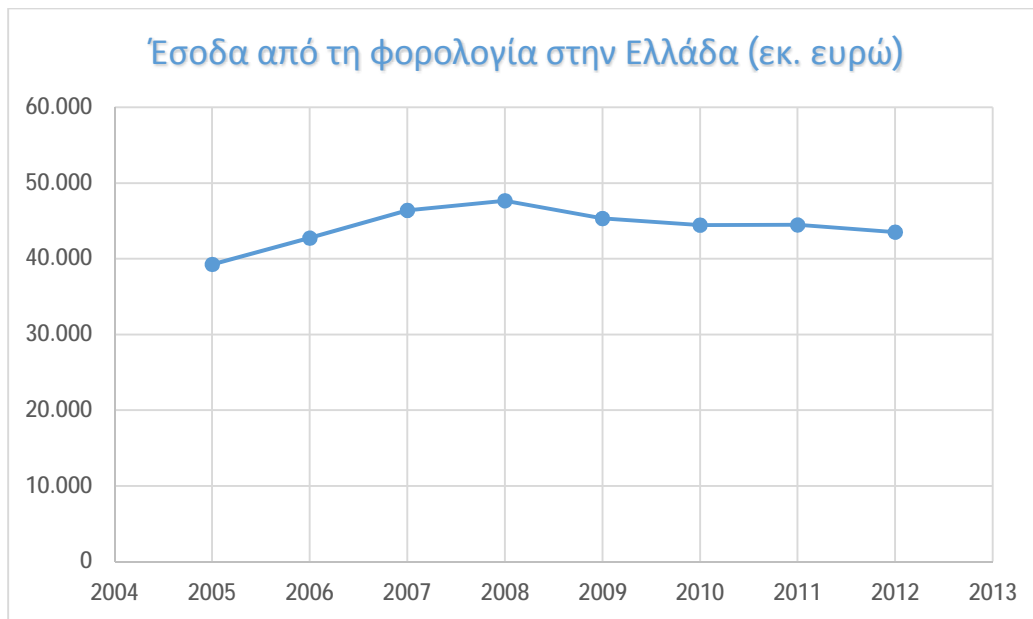
2.1 Εισαγωγή στη φοροδιαφυγή

Η φοροδιαφυγή συμβαίνει όταν τα άτομα σκόπιμα παραλείπουν να συμμορφωθούν με τις φορολογικές υποχρεώσεις τους. Η προκύπτουσα φορολογική απώλεια εσόδων μπορεί να προκαλέσει σοβαρή βλάβη στην εύρυθμη λειτουργία του δημόσιου τομέα, απειλώντας την ικανότητά του να χρηματοδοτήσει τις βασικές δαπάνες του. Παρόλο που η φορολογική συμμόρφωση είναι μια σημαντική ανησυχία για όλες τις κυβερνήσεις και αναλυτική έρευνα για τη φοροδιαφυγή μπορεί να εντοπιστεί ήδη από έργα του 18^{ου} αιώνα, παραμένει ένα σημαντικό πρόβλημα μέχρι και σήμερα για τις περισσότερες από τις χώρες με ελεύθερη οικονομία. Για δεκαετίες από τότε, η βιβλιογραφία για τη φοροδιαφυγή έχει ανθίσει. Ως ένα σύνθετο φαινόμενο, η φορολογική συμμόρφωση μπορεί να εξεταστεί από μια ποικιλία

προοπτικών. Η στάση των φορολογουμένων επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων είναι η διάθεσή τους προς τα δημόσια ιδρύματα, η δικαιοσύνη των φόρων, οι επικρατούσες κοινωνικές νόρμες και η πιθανότητα μη τιμωρίας σε περίπτωση φοροδιαφυγής. Χωρίς να αμφισβητούμε τη σημασία της ηθικής και κοινωνιολογικής βάσης της φοροδιαφυγής, η οικονομική ανάλυση της φορολογικής συμμόρφωσης έχει επικεντρωθεί κυρίως στο πώς η φοροδιαφυγή μπορεί να αποτραπεί μέσω της ανίχνευσης και των κυρώσεων. Το ζητούμενο όμως είναι ότι η ορθή συμπεριφορά του φορολογουμένου πρέπει να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα ενός ορθολογικού λογισμού και ως μια προσεκτική εκτίμηση του κόστους και των οφελών της φοροδιαφυγής. Βέβαια, ακόμη και στα απλούστερα φορολογικά συστήματα τα κίνητρα για τη συμμόρφωση είναι παραπάνω από προφανές καθώς προσφέρουν μακροπρόθεσμα πολύ καλύτερες οικονομικές προοπτικές για το άτομο με αποτέλεσμα πολλοί να υποκύπτουν στη λογική του άμεσου κέρδους. Ωστόσο, δεδομένης της πολυπλοκότητας των οικονομικών μέσα στα οποία ο φορολογούμενος κάνει συνήθως τις αποφάσεις συμμόρφωσης, δεν υπάρχει μια απλή πολιτική συνταγή που θα πρέπει να περιμένουμε απλά να αποδώσει. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε, μέχρι σήμερα η θεωρητική και η εμπειρική έρευνα έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν πολύ λίγα πρακτικά επιτεύγματα. Παρ' όλα αυτά, η γενική εικόνα της φορολογικής συμμόρφωσης είναι πολύ σαφέστερη τώρα από ό, τι πριν από μερικές δεκαετίες. Τουλάχιστον η βιβλιογραφία έχει δείξει ότι η φοροδιαφυγή είναι ένα σοβαρό πρόβλημα, υπερβολικά πολύπλοκο για να λυθεί με απλή προσαρμογή της πολιτικής, και ότι το σύνολο των μέσων για τον έλεγχο της είναι τεράστιο. Με την αποστασιοποίηση από τις αναγκαίες πληρωμές και από τους νόμιμους φόρους, η φοροδιαφυγή ορίζει μια συγκεκριμένη ανεπάρκεια εσόδων, που είναι γνωστή ως «φορολογική διαφορά» (στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, το κενό στον ομοσπονδιακό φόρο εισοδήματος έχει υπολογιστεί περίπου στο 17 τοις εκατό). Ας τονίσουμε από την αρχή ότι η φορολογική διαφορά δεν είναι ίση με το ποσό των πρόσθετων εσόδων που θα συλλέγονταν υπό αυστηρότερη εφαρμογή, γιατί κάποιες φορές η τέλεια επιβολή του νόμου μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την οικονομία (ορισμένες επιχειρήσεις θα χρεοκοπούσαν, οι φορολογούμενοι θα κατανάλωναν με διαφορετικό τρόπο, οι τιμές και τα εισοδήματα θα είχαν αλλάξει, και ούτω καθεξής), έτσι ώστε η φορολογική βάση να έχει επηρεαστεί εξίσου σημαντικά. Ως αποτέλεσμα, τουλάχιστον θεωρητικά, τα καθαρά έσοδα θα μπορούσαν ακόμη και να αποδειχθούν μικρότερα. Αυτό συμβαίνει επειδή η πραγματική οικονομία προσαρμόζεται κάποιες φορές πάνω στη φοροδιαφυγή. Για παράδειγμα, παρά τα σκληρά φορολογικά μέτρα που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα κατά τα έτη 2009 ως 2012, η συνολική εικόνα των εσόδων φορολογίας στην Ελλάδα φαίνεται να είναι αρνητική. Είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα η απορρύθμιση της οικονομίας που μπορεί να επιφέρει η άμεση επιβολή μέτρων, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν τα αναμενόμενα έσοδα από την είσπραξη φόρων.

Έτος	Φορολογικά έσοδα στην Ελλάδα (εκ. ευρώ)
2005	39.262
2006	42735
2007	46392
2008	47667
2009	45324
2010	44446
2011	44471
2012	43521

Πίνακας 1.1. Τα συνολικά φορολογικά έσοδα της Ελλάδας σε εκατ. ευρώ κατά τα έτη 2005 ως 2012.

Σχήμα 1.1. Τα έσοδα από τη φορολογία στην Ελλάδα από το 2005 ως το 2012.

Τα στοιχεία για το γράφημα 1.1 και τον πίνακα 1.1 πάρθηκαν από την ιστοσελίδα της Παγκόσμιας Τράπεζας. (<http://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.CN/countries/GR>)

Ως εκ τούτου τα τυποποιημένα μέτρα για τα φορολογικά κενά θα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή. Η πιο πιθανή περίπτωση είναι ότι μετά την εφαρμογή άμεσων μέτρων θα υπάρξουν οριακές βελτιώσεις. Επίσης, θα πρέπει να αναθεωρηθεί το στερεότυπο ότι οι νόμιμοι φόροι αποτελούν τον ιδανικό οικονομικό κόσμο και τα φορολογικά κενά είναι ένα εγγενές κακό. Αυτό ισχύει όχι μόνο επειδή οι φόροι δεν μπορεί να είναι σταθεροί στο χρόνο, αλλά και γιατί το ίδιο το νομικό πλαίσιο συνήθως καθορίζεται από ένα νομοθετικό σώμα που έχει πλήρη επίγνωση ότι θα εκτελεστεί μόνο μερικώς και ως εκ τούτου διαφέρουν από τους νόμους που φτιάχνονται για τέλεια εφαρμογή. Μετά από προσεκτικότερη εξέταση, με εκτίμηση του φορολογικού χάσματος βλέπουμε απλώς ότι απεικονίζει το πραγματικό χάσμα ανάμεσα στην οικονομική πραγματικότητα και σε ένα αμιγώς νομικό κατασκευάσμα που ονομάζεται «νόμιμοι φόροι». Η πραγματικότητα και η νομική εκπροσώπησή της μπορεί να διαφέρουν για πολλούς λόγους, μεταξύ των οποίων, όπως θα δούμε, είναι η εσκεμμένη διαστρέβλωση των φορολογικών υποχρεώσεων. Σε οικονομικούς όρους, τα προβλήματα φοροδιαφυγής προέρχονται από το γεγονός ότι οι μεταβλητές που καθορίζουν τη φορολογική βάση (εισοδήματα, πωλήσεις, έσοδα, πλούτος, και ούτω καθεξής) είναι συχνά δύσκολα μετρήσιμα και προσδιορίσιμα. Δηλαδή, ένας εξωτερικός παρατηρητής δεν μπορεί συνήθως να δει το πραγματικό μέγεθος της φορολογικής βάσης ενός ατόμου, και ως εκ τούτου δεν μπορεί να γνωρίζει την πραγματική φορολογική του ευθύνη. Μερικές φορές αυτή η γνώση μπορεί να επιτευχθεί μέσω δαπανηρών ελέγχων, στην οποία περίπτωση λέμε ότι η φορολογική βάση είναι επαληθεύσιμη (με κόστος). Σε άλλες περιπτώσεις, όπως γίνεται με τις πληρωμές σε μετρητά, η φορολογική βάση δεν μπορεί να επαληθευτεί καθόλου. Οι φορολογούμενοι μπορούν να επωφεληθούν από την ατελή πληροφόρηση σχετικά με την ευθύνη τους και να αποφύγουν τη φορολογία.

Η πρόσβαση που έχουν οι αρχές στα φορολογικά στοιχεία είναι επίσης πολύ περιορισμένη. Εσωτερικά ενός σπιτιού δεν μπορείς να ελέγξεις πλήρως τη μεταφορά χρημάτων, πόσο μάλλον όταν μιλάμε για παράνομες δραστηριότητες. Ως εκ τούτου, ο ορθός καθορισμός των ορίων της φοροδιαφυγής είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο, γιατί στην ουσία η φοροδιαφυγή

είναι συχνά άρρηκτα συνδεδεμένη με άλλες παράνομες δραστηριότητες που από τη φύση τους δεν μπορούν να καταγραφούν. Συγκεντρωτικές εκτιμήσεις της φοροδιαφυγής πρέπει να συμπεριλαμβάνουν όλα αυτά τα προβλήματα, εκτός από το κλασικό πρόβλημα της έλλειψης άμεσων δεδομένων.

Έχουν επινοηθεί διάφορες μέθοδοι εκτίμησης της φοροδιαφυγής. Μερικές με βάση τα στοιχεία που συλλέγονται από τις φορολογικές αρχές και άλλες λιγότερο αξιόπιστες μέθοδοι από στοιχεία που προέρχονται από τους εθνικούς λογαριασμούς και έρευνες. Η εφαρμογή τους δείχνει ότι στις βιομηχανικές δυτικές χώρες η αποφυγή φόρων ανέρχεται σε ποσοστό μεταξύ 5 και 25 τοις εκατό των πιθανών φορολογικών εσόδων, ανάλογα με την μέθοδο μέτρησης που θα χρησιμοποιηθεί, και στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες συναντάμε υψηλότερα ποσοστά (μέχρι και 30-40 τοις εκατό).

Όπως σημειώθηκε, δεν πρέπει να αποδίδουμε μεγάλη σημασία σε αυτές τις εκτιμήσεις, γιατί στην πραγματικότητα το όλο ζήτημα της φοροδιαφυγής δεν τελειώνει στη μη εφαρμογή ενός νόμου. Το κύριο θέμα είναι η αποτελεσματική φορολόγηση, η οποία είναι η καθαρή φορολογική επιβάρυνση για τους ιδιώτες. Για τις σημαντικές επιπτώσεις που υπάρχουν σχετικά με τις οικονομικές συνέπειες της φοροδιαφυγής το κύριο ερώτημα δεν είναι πώς η φοροδιαφυγή αλλάζει τη νόμιμη κατανομή του φορολογικού βάρους αλλά πώς περιορίζει το σύνολο των πολιτικών που μπορούν να εφαρμοστούν. Όταν ένας φόρος μπορεί να παρακαμφθεί, η φορολογία θα αποδειχθεί ένα ατελές εργαλείο για την επιδίωξη κυβερνητικών στόχων (είτε πρόκειται για αναδιανομή, αποτελεσματικότητα, ή οτιδήποτε άλλο). Πράγματι, η αποτελεσματική φορολόγηση μπορεί να αλλάξει εντελώς το οικονομικό τοπίο μιας χώρας, όπου οι πιο εύποροι συνήθως έχουν καλύτερες ευκαιρίες αποφυγής των φόρων. Επίσης, η φοροδιαφυγή μπορεί να είναι δυναμικά επιβλαβής για την κοινωνική ισότητα λόγω της άνιση κατανομή των ευκαιριών που δημιουργούνται στην δυνατότητα αποφυγής των φόρων. Αυτό το γεγονός με τη σειρά του μπορεί να προκαλέσει διαταραχές στην παραγωγή, επειδή ο ανταγωνισμός θα στρεβλώνεται από την άνιση κατανομή των φορολογικών βαρών μεταξύ των επιχειρήσεων. Οι αρνητικές συνέπειες της φοροδιαφυγής μερικές φορές επιδεινώνονται από νόμους ή ακόμα και συντάγματα, γιατί λειτουργούν σαν η φορολογική βάση να ήταν παρατηρήσιμη, περιορίζοντας το σύνολο των διορθωτικών μέσων που διαθέτει η κυβέρνηση. Προκειμένου να αξιολογηθεί ο τρόπος με τον οποίο η μη συμμόρφωση επηρεάζει την πραγματική φορολογική πληρωμή των ιδιωτών, πρέπει κανείς να εξετάσει τη συμπεριφορά της συμμόρφωσης των φορολογουμένων πιο στενά. Αυτό μπορεί να γίνει με την ανάπτυξη ενός θεωρητικού μοντέλου για την πρόβλεψη της συμπεριφοράς των φορολογουμένων και την ανάλυση για το πώς επηρεάζεται από τις σχετικές μεταβλητές (Κόντος, Μάναλης, 2006).

2.1.1 Οι μέθοδοι της φοροδιαφυγής

Το μέγεθος της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά υψηλό και τα φαινόμενα φοροδιαφυγής παρατηρούνται στο σύνολο των φόρων που επιβάλλονται με αυξητικές, μάλιστα, τάσεις. Συνήθως, όπως αναφέρεται στην έκθεση του IOBE, στη χώρα μας, η φοροδιαφυγή πραγματοποιείται με απλές μεθόδους λόγω οργανωτικών και άλλων αδυναμιών των φοροτεχνικών υπηρεσιών. Έτσι έχει εξελιχθεί σε σταθερό φαινόμενο, συνεχώς διογκούμενο με αστάθμητες συνέπειες στα δημόσια έσοδα, μειώνοντας παράλληλα τις κοινωνικές παροχές και δημιουργώντας φορολογική ανισότητα μεταξύ των φορολογουμένων. Οι φοροφυγάδες δρουν με ολοένα διαφορετικούς τρόπους, ακολουθώντας

την εξέλιξη της οικονομίας αλλά και τις εκάστοτε νομοθετικές διατάξεις. Παράλληλα η πολυνομία και η αναποτελεσματική διάρθρωση των ελεγκτικών μηχανισμών συμβάλλουν στη φοροδιαφυγή και αποτελούν βασικό στόχο της παρέμβασης για την καταπολέμησή της. Η απόκρυψη εισοδήματος τείνει να εμφανίζεται υπό τη δικαιολογία της κοινωνικής «αδικίας» απέναντι σε μεγάλους φοροφυγάδες ή δικαιούχους φοροαπαλλαγών. Συνεπώς βασικός σκοπός καταπολέμησης της φοροδιαφυγής είναι η αύξηση των φορολογικών εσόδων μέσω της δίκαιης κατανομής των φορολογικών βαρών.

Φοροδιαφυγή εντοπίζεται τόσο στους άμεσους όσο και στους έμμεσους φόρους. Ο φόρος εισοδήματος (φυσικών και νομικών προσώπων) συγκεντρώνει ίσως τα υψηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής, ως άμεσος φόρος και συνεπώς ιδιαίτερος επαχθής. Ειδικότερα η φοροδιαφυγή στη φορολογία εισοδήματος εστιάζεται σε:

- ✓ Μισθωτές υπηρεσίες. Στις περιπτώσεις αδήλωτης κύριας εργασίας με τη μορφή πρόσθετης αμοιβής (π.χ. bonus, αμοιβή σε είδος), στη δεύτερη παράλληλη αδήλωτη δραστηριότητα (π.χ. ιδιαίτερα μαθήματα κατ' οίκον από διορισμένους εκπαιδευτικούς).
- ✓ Ελεύθεροι επαγγελματίες. Στις περιπτώσεις μη έκδοσης δελτίου παροχής υπηρεσιών, ή έκδοσης με αναγραφόμενο μικρότερο ποσό αμοιβής από το πραγματικό, ή έκδοσης από τρίτα πρόσωπα (αφανείς συνεργάτες, άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος υπό τη μορφή μονοπρόσωπης ΕΠΕ κ.α.).
- ✓ Γεωργικές επιχειρήσεις. Στις περιπτώσεις πώλησης αγροτικών προϊόντων χωρίς έκδοση φορολογικού παραστατικού, ή στη διόγκωση δαπανών με λήψη εικονικών τιμολογίων προκειμένου να τύχουν επιστροφής ΦΠΑ.
- ✓ Εισόδημα από ενοίκια. Στις περιπτώσεις μη κατάθεσης μισθωτηρίου συμβολαίου για απόκρυψη εισοδήματος ενοικίασης ακινήτου, ή δήλωσης ενοικίου μικρότερου από το πραγματικά εισπραττόμενο, ή μη δήλωσης δευτερευουσών κατοικιών ή λοιπών ιδιοχρησιμοποιούμενων ακινήτων (δηλώνονται ως κενές) ώστε να αποφεύγεται η τεκμαρτή τους φορολόγηση.

✓ Εισόδημα από εμπορικές επιχειρήσεις:

- Στις περιπτώσεις μη έκδοσης-ανακριβούς έκδοσης φορολογικών στοιχείων, ή λήψης ανακριβών φορολογικών στοιχείων αγορών, δαπανών και υπηρεσιών, ή έκδοσης-λήψης πλαστών και εικονικών φορολογικών στοιχείων, με συνέπεια την αποφυγή καταβολής άμεσων φόρων (λόγω μη εμφάνισης ή μείωσης ακαθάριστων εσόδων ή λόγω αύξησης του κόστους πωληθέντων-παραχθέντων που έχουν σαν αποτέλεσμα τη μείωση των κερδών ή και την εμφάνιση ζημιών) και την αποφυγή καταβολής ή του συμψηφισμού των έμμεσων φόρων, κυρίως στο Φ.Π.Α. Επίσης στις περιπτώσεις υποτίμησης της αξίας των απογραφέντων ειδών ως και εμφάνισης αυξημένων ή πλαστών δαπανών με σκοπό τη μείωση των φορολογητέων κερδών.

- Στις περιπτώσεις άσκησης παραεμπορίου. Εκδηλώνεται με τη διάθεση παράνομων ειδών τα οποία προέρχονται από τρίτες χώρες (Κίνα, Ταϊλάνδη, Ταϊβάν, Κορέα κ.λπ.) και εισάγονται ή διακινούνται εντός των κρατών- μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε προέρχονται από επιχειρήσεις που δεν έχουν εκδώσει τα προβλεπόμενα νόμιμα παραστατικά. Το παραεμπόριο ασκείται κυρίως σε μη στεγασμένους χώρους όπως σε λαϊκές αγορές, σε παζάρια, σε εμπορικούς δρόμους ή κοντά σε σταθμούς λεωφορείων, τρένων, Μετρό, σε πεζόδρομους κ.λπ.

- Σε διάφορους τομείς εμπορικής δραστηριότητας, όπως κατασκευών, τουρισμού και ψυχαγωγίας (λ.χ. κέντρα διασκέδασης) και σε πολυεθνικές και εξωχώριες επιχειρήσεις.

Ενδεικτικές περιπτώσεις φοροδιαφυγής εντοπίζονται και:

Στον κατασκευαστικό τομέα. Επιχειρήσεις ανέγερσης και πώλησης διαμερισμάτων δεν εμφανίζουν την πραγματική αξία των ακινήτων αλλά την αντικειμενική, με συνέπεια οι οικοδομικές επιχειρήσεις να φορολογούνται με χαμηλότερα κέρδη, ενώ οι αγοραστές να αποδίδουν αντίστοιχα μικρότερο τεκμήριο αγοράς και φόρο μεταβίβασης ακινήτου (ΦΜΑ). Απασχολούμενοι μηχανικοί στην οικοδομή δηλώνουν αμοιβές μικρότερες (ελάχιστο κόστος οικοδομής) από τις πραγματικά εισπραττόμενες. Τέλος τα φυσικά πρόσωπα που ανεγείρουν οικοδομή δηλώνουν ως δαπάνη ανέγερσης «το ελάχιστο κόστος οικοδομής», με αποτέλεσμα να φορολογούνται για μικρότερο ποσό ανέγερσης, οι δε απασχολούμενοι στην οικοδομή να δηλώνουν ως εισόδημα ή τα ελάχιστα καταβαλλόμενα ημερομίσθια ή να εκδίδουν απόδειξη παροχής υπηρεσιών για ποσό ίσο με το προβλεπόμενο στο «ελάχιστο κόστος οικοδομής».

Στις τουριστικές επιχειρήσεις όπου παρατηρείται μέθοδος διπλών συμβολαίων με συμβόλαια μεταξύ των ξενοδοχειακών και τουριστικών επιχειρήσεων, εξωτερικού και εσωτερικού, προκειμένου να εμφανίσουν μικρότερα έσοδα από τις παρεχόμενες υπηρεσίες και μέρος των αποκρυβέντων εσόδων να παραμένει σε λογαριασμούς στο εξωτερικό. Επίσης μη έκδοση ή ανακριβής έκδοση φορολογικών στοιχείων από την παροχή υπηρεσιών και τις παρεχόμενες ξενοδοχειακές υπηρεσίες (χρήση θαλάσσιων μέσων ψυχαγωγίας, ομπρελών, γηπέδων αθλοπαιδιών, υπηρεσίες καθαριστηρίων, σάουνας, κομμωτηρίων κ.λπ). Πολλές από τις παραπάνω υπηρεσίες, επισήμως εμφανίζονται ως υπηρεσίες «πακέτου», ενώ στην πραγματικότητα εισπράττεται ιδιαίτερο τίμημα το οποίο και δεν εμφανίζεται.

Στις πολυεθνικές επιχειρήσεις παρατηρείται φοροδιαφυγή μέσω της πρακτικής των υπερτιμολογήσεων-υποτιμολογήσεων. Ειδικότερα το transfer pricing αποσκοπεί στη συρρίκνωση της φορολογικής επιβάρυνσης ενός πολυεθνικού ομίλου μέσω του καθορισμού μη πραγματικών τιμών των μεταξύ τους συναλλαγών. Επίσης φοροδιαφυγή εντοπίζεται μέσω των διογκούμενων δαπανών (management fees) και των αυξημένων ποσοστών δικαιωμάτων (royalties), που τιμολογούνται μεταξύ των εταιρειών του ομίλου.

Εκτός του φόρου εισοδήματος, εκτεταμένο λαθρεμπόριο και φοροδιαφυγή εντοπίζεται στον ΦΠΑ, σε ειδικούς φόρους κατανάλωσης, δασμούς και τέλη:

- Στον τομέα υγρών καυσίμων, είτε με παράνομη εισαγωγή και διακίνηση καυσίμων είτε με νόθευση αυτών.
- Σε επιχειρήσεις διάθεσης αλκοολούχων ποτών (μπαρ, κέντρα διασκέδασης, καφετέριες, ταβέρνες κλπ) κυρίως μέσω λαθραίων και νοθευμένων αλκοολούχων ποτών.
- Στα καπνοβιομηχανικά προϊόντα μέσω λαθραίας εισαγωγής, διακίνησης και διάθεσης προϊόντων καπνού.

Οι συνηθέστερες μέθοδοι φοροδιαφυγής στον ΦΠΑ έχουν ως εξής:

- Αγορές και πωλήσεις χωρίς έκδοση ή ανακριβή έκδοση παραστατικών.
- Έκδοση και λήψη πλαστών ή εικονικών φορολογικών στοιχείων και καταχώρηση αυτών στα τηρούμενα βιβλία.

- Καταχώρηση αυξημένων δαπανών με σκοπό την επιστροφή, την έκπτωση ή το συμψηφισμό του ΦΠΑ.
- Διακίνηση και τιμολόγηση εμπορευμάτων από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) με πλαστά παραστατικά ή από ανύπαρκτες εταιρείες ή εμφάνιση συναλλαγών από τρίτες χώρες ως δήθεν ενδοκοινοτικές.
- Έκπτωση ΦΠΑ για δαπάνες που δεν αναγνωρίζονται ή για πράξεις για τις οποίες δεν παρέχεται δικαίωμα έκπτωσης.
- Παρατηρείται επίσης στον ενδοκοινοτικό ΦΠΑ η οργανωμένη απάτη τύπου Carousel, διαδοχικών δηλαδή συναλλαγών που οδηγούν στη μη καταβολή ΦΠΑ ή την αδικαιολόγητη απαίτηση επιστροφής ΦΠΑ.

Τέλος, φαινόμενα φοροδιαφυγής παρατηρούνται και στη μη απόδοση άλλων φόρων (μη υποβολή δήλωσης Φ.Μ.Υ. και παρακρατούμενων φόρων), καθώς και στη φορολογία κεφαλαίου (φόροι μεταβίβασης ακινήτων, κληρονομιάς, δωρεών και γονικών παροχών, φόρος ακίνητης περιουσίας). Η τελευταία συνδέεται κυρίως με τη διαφορά μεταξύ πραγματικής και δηλούμενης αξίας ακινήτων ειδικά σε περιοχές που δεν έχουν ακόμη ενταχθεί στο σύστημα αντικειμενικού προσδιορισμού των αξιών και προσδιορίζονται με συγκριτικά στοιχεία.

2.2 Φοροαποφυγή

Πρόκειται για το φαινόμενο της μη καταβολής ή μερικής καταβολής φόρων, μέσω εκμετάλλευσης των κενών της νομοθεσίας. Η αποφυγή να παρουσιάσει κάποιος τις συναλλαγές επιτυγχάνεται συνήθως με έμμεσους τρόπους, έτσι ώστε να ελαχιστοποιούνται οι φορολογικές του υποχρεώσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αποφυγή έχει ενθαρρυνθεί από τη νομοθεσία, μέσω ευνοϊκής φορολογικής μεταχείρισης σε συγκεκριμένες δραστηριότητες σε αντίθεση με τις γενικές αρχές της φορολογίας. Από νομική άποψη, η φοροδιαφυγή διαφέρει από την φοροαποφυγή στο ότι είναι παράνομη, και ως εκ τούτου τιμωρείται (τουλάχιστον σε επίπεδο θεωρίας). Σε ό,τι αφορά την οικονομική λειτουργία, ωστόσο, η φοροδιαφυγή και η φοροαποφυγή έχουν προφανώς πολλές σημαντικές ομοιότητες. Μερικές φορές μάλιστα, διακρίνονται πολύ δύσκολα. Αυτό προσθέτει δυσκολίες στην προσπάθεια ερμηνείας των πραγματικών επιπτώσεων του φορολογικού χάσματος. Από άποψη πολιτική και ηθική όμως, διαφέρουν σημαντικά. Ενώ στην περίπτωση της φοροδιαφυγής υπάρχει καταστρατήγηση τόσο του γράμματος, όσο και του πνεύματος του νόμου, στην περίπτωση της φοροαποφυγής υπάρχει καταστρατήγηση μόνο του πνεύματος του νόμου. Δηλαδή στην περίπτωση της φοροαποφυγής οι φορολογούμενοι αποφεύγουν την καταβολή του φόρου, αξιοποιώντας ή ακριβέστερα καταστρατηγώντας την ισχύουσα νομοθεσία (τυχόν ασάφειες, ειδικές ρυθμίσεις και «παραθυράκια»), καθώς τον φορολογικό προγραμματισμό, που συνδέεται με τις προσπάθειες των φορολογουμένων για διαχρονική ελαχιστοποίηση των καταβαλλόμενων φόρων.

Τα όρια ωστόσο μεταξύ της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής είναι πολλές φορές ασαφή. Αν θέλει κανείς να ακριβολογήσει, λόγος για φοροαποφυγή πρέπει να γίνεται μόνον όταν αυτός που την κάνει δεν υπόκειται σε κίνδυνο να υποστεί κυρώσεις για τέτοιες πράξεις του.

Πιο συγκεκριμένα, η φοροαποφυγή λαμβάνει χώρα όταν π.χ. οι καταναλωτές μειώνουν την ζήτηση των φορολογούμενων προϊόντων και αυξάνουν ανάλογα την ζήτηση των μη

φορολογούμενων υποκατάστατων τους (π.χ. καφές – ζάχαρη), όταν το άτομο μεταβιβάζει την περιουσία του με τμηματικές δωρεές εν ζωή για να μην αναγκασθούν αργότερα οι κληρονόμοι του να πληρώσουν τον βαρύτερο φόρο κληρονομιών, όταν το άτομο καταθέτει τα χρηματικά του κεφάλαια σε πιστωτικά ιδρύματα προκειμένου να αποφύγει τον φόρο μεταβιβάσεως όσο και τον φόρο εισοδήματος περιουσίας (συνήθως το εισόδημα από τόκους δεν φορολογείται – αντί να τα επενδύσει σε ακίνητα περιουσιακά στοιχεία) .

Μια ενέργεια για να θεωρηθεί ως ενέργεια φοροαποφυγής θα πρέπει τυπικά να έχει τρία χαρακτηριστικά:

Πρώτον, σχεδόν πάντοτε υπάρχει ένα στοιχείο ανειλικρίνειας, εικονικότητας ή πλαστότητας. Δηλαδή, κατά κανόνα οι σχετικές ενέργειες και διευθετήσεις δεν έχουν πρωταρχικό κίνητρο την επίτευξη κάποιου οικονομικού ή επιχειρηματικού στόχου, αλλά την αποφυγή φόρου.

Δεύτερον, συχνά οι ενέργειες που έχουν στόχο τη φοροαποφυγή εκμεταλλεύονται τις αδυναμίες (κενά, ασάφειες, κακή διατύπωση κ.λπ.) της φορολογικής νομοθεσίας ή εκμεταλλεύονται δυνατότητες που παρέχει η φορολογική νομοθεσία, οι οποίες δεν ήταν στην πρόθεση του νομοθέτη (π.χ. η απαλλαγή στην Ελλάδα από τα τεκμήρια των επαγγελματιών σκαφών αναψυχής, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα να δηλώνονται από τους ιδιοκτήτες τους ως επαγγελματικά σκάφη, παρόλο που δεν έχουν στην πραγματικότητα αυτή την ιδιότητα).

Τρίτο χαρακτηριστικό της φοροαποφυγής είναι η μυστικότητα που τη διακρίνει. Διότι, αυτοί που φοροαποφεύγουν έχουν κάθε λόγο οι φορολογικές αρχές, αλλά και γενικά η κοινή γνώμη, να μην γνωρίζουν ή να πληροφορηθούν όσο το δυνατό αργότερα τα νέα μέσα φοροαποφυγής, αφού η γνωστοποίηση των μέσων αυτών θα οδηγήσει αργά ή γρήγορα στη λήψη σχετικών μέτρων. (International Fiscal Association, 1983)

Λόγω των χαρακτηριστικών αυτών ο περιορισμός της φοροαποφυγής, όπως και ο περιορισμός της φοροδιαφυγής, αποτελεί σε όλες σχεδόν τις χώρες βασική επιδίωξη της κυβερνητικής πολιτικής.

Από τι εξαρτάται όμως η φοροαποφυγή;

Η φοροαποφυγή εξαρτάται γενικά από:

1. Την διαφορά της φορολογικής επιβαρύνσεως μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών τρόπων διαθέσεων του εισοδήματος των φορολογούμενων.
2. Τον βαθμό σπουδαιότητας των επί μέρους ατομικών αναγκών που ικανοποιούνται με τους εναλλακτικούς αυτούς τρόπους διαθέσεως του εισοδήματος.

Ειδικότερα, στους φόρους καταναλώσεως η φοροαποφυγή εξαρτάται από παράγοντες όπως:

- i. Η ελαστικότητα ζήτησεως του αγαθού σε σχέση με την τιμή του. Γενικά όσο μεγαλύτερη είναι η ελαστικότητα ζήτησεως του φορολογούμενου αγαθού τόσο μεγαλύτερη είναι η έκταση της φοροαποφυγής. Αν η ζήτηση του προϊόντος είναι πλήρως ελαστική, η αύξηση του φορολογικού συντελεστή θα μηδενίσει τα δημόσια έσοδα από την φορολόγηση του συγκεκριμένου προϊόντος. Αν η ζήτηση είναι πλήρως ανελαστική, η αύξηση των εσόδων θα είναι ανάλογη με την αύξηση του φορολογικού συντελεστή κ.ο.κ.
- ii. Η εισοδηματική κατάσταση των φορολογούμενων. Αν οι φορολογούμενοι ανήκουν στις κατώτερες εισοδηματικές τάξεις, η καταναλωτική τους συμπεριφορά επηρεάζεται ελάχιστα από το μέγεθος και τις μεταβολές των συντελεστών των φόρων καταναλώσεως,

γι' αυτό και η φοροαποφυγή στις τάξεις αυτές είναι περιορισμένη. Αντίθετα για τους φτωχούς εισοδηματίες, η αύξηση των έμμεσων φόρων επηρεάζει δυσμενώς το βιοτικό τους επίπεδο γι' αυτό και προσπαθούν να συνδυάσουν τις καταναλισκόμενες από αυτούς ποσότητες των αγαθών κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ελαχιστοποιήσουν την φορολογική τους επιβάρυνση. Η φοροαποφυγή λοιπόν είναι πιο εκτεταμένη στις κατώτερες παρά στις μεσαίες και ανώτερες τάξεις.

Η φοροαποφυγή ασκεί δυσμενείς επιδράσεις τόσο στην οικονομική συμπεριφορά των ιδιωτικών φορέων όσο και στην ταμειυτική λειτουργία του φόρου. Με την αύξηση των τιμών σε μείωση των ζητούμενων ποσοτήτων, οι επιχειρήσεις αναγκάζονται να περικόψουν την παραγωγή τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση αργής παραγωγικής δυναμικότητας στους φορολογούμενους κλάδους (μέρος των παραγωγικών συντελεστών παραμένει ακρησιμοποίητο). Αν λοιπόν αυτά τα μέσα παραγωγής στους κλάδους που επλήγησαν από την αύξηση των έμμεσων φόρων, καταφέρουν να βρουν απασχόληση στους μη φορολογούμενους ή στους ηπιότερους φορολογούμενους κλάδους παραγωγής αγαθών δεν δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα στην οικονομία. Αν όμως η διακλαδική κίνηση των παραγωγικών αυτών μέσων είναι δυσχερής, είτε λόγω υψηλού βαθμού ειδικεύσεως τους είτε λόγω γεωγραφικών και λοιπών λόγων, η συνέπεια του φόρου μείωσης της ζήτησεως των φορολογούμενων προϊόντων θα οδηγήσει σε μείωση της παραγωγής, της απασχολήσεως και του εθνικού εισοδήματος, ενώ η αύξηση της ζήτησεως των μη φορολογούμενων προϊόντων είναι πιθανό να οδηγήσει σε πληθωρισμό.

Η δυσμενής αυτή επίδραση της φοροαποφυγής επί της ταμειυτικής λειτουργίας των φόρων μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους, οι σπουδαιότεροι των οποίων είναι:

1. Αν η ζήτηση του προϊόντος, του οποίου αυξήθηκε η φορολογική επιβάρυνση είναι πλήρως ανελαστική, (οπότε αποκλείεται η μείωση των φορολογικών εσόδων λόγω μείωσης της καταναλισκόμενης ποσότητάς του) οι καταναλωτές θα αναγκαστούν, *ceteris paribus*, να μειώσουν τις ζητούμενες ποσότητες άλλων φορολογούμενων αγαθών, οπότε θα περιοριστούν και οι φορολογικές εισπράξεις από τα αγαθά αυτά. Πράγματι, με δεδομένη την ροπή προς κατανάλωση και τους λοιπούς προσδιοριστικούς παράγοντες της δαπάνης, η συνέπεια του φόρου αύξησης της τιμής ορισμένου αγαθού με πλήρως ανελαστική ζήτηση (ή με μικρή ελαστικότητα ζήτησεως) θα επηρεάσει αρνητικά τις ζητούμενες ποσότητες των άλλων φορολογούμενων αγαθών και τα φορολογικά έσοδα.

2. Η μείωση της παραγωγής των φορολογούμενων κλάδων, θα οδηγήσει σε μείωση των κερδών τους (εκτός αν η ζήτηση για τα προϊόντα τους είναι ανελαστική) και επομένως, σε μείωση των εσόδων από τον φόρο επί των κερδών στους κλάδους αυτούς. Το ίδιο ισχύει και με τα έσοδα από λοιπούς άμεσους φόρους που πλήττουν τις αμοιβές των παραγωγικών μέσων, των οποίων περιορίζεται η απασχόληση (εργασία, έδαφος κ.λπ.)

3. Αν τελικά η φοροαποφυγή οδηγήσει σε μείωση της παραγωγής και της απασχολήσεως θα ασκηθούν περαιτέρω δυσμενείς δευτερογενείς επιδράσεις. Η θέση δηλαδή εκτός απασχολήσεως ορισμένων παραγωγικών μέσων θα έχει ως αποτέλεσμα την εκ μέρους μείωση της ζήτησεως που προκλήθηκε από την επιβολή ή αύξηση της ζήτησεως και θα περιορίσει ακόμα περισσότερο την παραγωγή, την απασχόληση, την ζήτηση κ.ο.κ. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως πολλαπλασιαστική διαδικασία μείωσης του εθνικού εισοδήματος.

2.2.1 Φοροαποφυγή μέσω offshore εταιρειών

Ορισμένα κράτη προκειμένου να προσελκύσουν ξένους επενδυτές, θέσπισαν ειδικούς φορολογικούς νόμους σύμφωνα με τους οποίους όποιος ξένος επενδυτής δημιουργήσει μια εταιρία με έδρα το έδαφός τους, θα απολαμβάνει ιδιαίτερα ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση έναντι εκείνης της προβλεπόμενης στη χώρα της μόνιμης διαμονής του. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, διάφορα άτομα, φυσικά ή ακόμη και νομικά πρόσωπα, ή και διεθνείς εταιρίες να καταφεύγουν σ' αυτά τα κράτη και να δημιουργούν εταιρίες τις λεγόμενες «Οφ-σορ» εκ του αγγλικού όρου Offshore (υπεράκτιες εταιρίες ή υπερπόντιες εταιρίες) με έδρα αυτούς τους «παραδείσους» με απώτερο σκοπό την μικρότερη δυνατή φορολογική τους επιβάρυνση και κατ' επέκταση την απαλλαγή φορολογίας από τη χώρα της μόνιμης διαμονής τους. Ο όρος *offshore* σημαίνει μακράν των ακτών, επειδή όμως δημιουργήθηκε στην Αγγλία που είναι μια μεγάλη νήσος ο όρος αυτός κατ' επέκταση σημαίνει «εκτός επικράτειας», και από αυτή την έννοια κατέληξε ο διεθνής όρος επιχειρηματικότητας εξωτερικού, και ειδικότερα γι' αυτή που δημιουργείται σε «φορολογικό παράδεισο». Τα χαρακτηριστικά των «οικονομικών παραδείσων» είναι η έλλειψη οποιασδήποτε φορολόγησης ή επιβολή πολύ χαμηλών φόρων εισοδήματος, η απόλυτη άρνηση συνεργασίας τους με τις δικαστικές αρχές έτερων κρατών για την ανταλλαγή πληροφοριών, η νομοθεσία τους που εγγυάται το απόρρητο των εταιρειών, οι ενδιαφέρουσες τουριστικές συναλλαγές που δικαιολογούν μεγάλες μετακινήσεις ρευστού χρήματος, η παροχή δυνατότητας χρησιμοποίησης ως τοπικού νομίσματος σοβαρού διεθνούς νομίσματος, κατά προτίμηση του δολαρίου, οι κυβερνήσεις που είναι σχετικά αδιάφορες σε εξωτερικές πιέσεις, η γεωγραφική θέση που είναι κατάλληλη για επαγγελματικά ταξίδια με προορισμό πλούσιες γειτονικές χώρες. Τα φορολογικά αυτά καταφύγια προσφέρονται κυρίως για τη «νομιμοποίηση» εσόδων που προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες, τα οποία μεταφέρονται στο εξωτερικό πριν ανακυκλωθούν στο σύστημα διεθνών πληρωμών για να υπάρξει σύγχυση όσον αφορά τα ίχνη που μαρτυρούν την προέλευσή τους. Η διαδικασία είναι απλούστατη : Ο «πλύντης» προσφεύγει σε έναν από τους πολυάριθμους χώρους που προσφέρουν τη δυνατότητα να δημιουργηθεί εταιρία μέσα σε λίγα λεπτά, η οποία στην πραγματικότητα δεν αναπτύσσει καμία επενδυτική, χρηματοοικονομική ή παραγωγική δραστηριότητα στη χώρα όπου βρίσκεται η καταστατική και όχι η πραγματική της έδρα. Η συνδρομή των δικηγόρων στο να συμβουλέψουν τους πελάτες τους για το πώς θα «κρύψουν» τις πηγές προέλευσης του βρώμικου χρήματος, καλυπτόμενοι πίσω από το μανδύα του επαγγελματικού απορρήτου, είναι συνηθέστατη και συνιστά αστικό και ποινικό αδίκημα.

2.2.2 Οι ληξιπρόθεσμες οφειλές ως μέσο φοροαποφυγής

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μία συνεχής αύξηση των ληξιπρόθεσμων οφειλών, παρά τις προσπάθειες που γίνονται για την έγκαιρη αποπληρωμή τους. Αυτή η έκβαση είναι αναμενόμενη, αν αναλογιστεί κανείς, τα κενά που υπάρχουν στην ελεγκτική και στην εισπρακτική διαδικασία. Η αλλαγή του παρόντος καθεστώτος απαιτεί χρόνο και αλλαγή προσανατολισμού από τις εκάστοτε υπηρεσίες και τα αρμόδια όργανα. Κατ' επανάληψη γίνονται προσπάθειες για διευκολύνσεις στην τακτοποίηση των ληξιπρόθεσμων οφειλών. Παρόλα αυτά όμως, όλο και πιο έντονα παρατηρούμε ότι όσο και αν προσπαθούμε να τακτοποιήσουμε τέτοιου είδους οφειλές, αδυνατούμε.

Στον αντίποδα βέβαια, βρίσκονται και οι ληξιπρόθεσμοι οφειλέτες, οι οποίοι εσκεμμένα καθυστερούν οποιοδήποτε πληρωμές και αποφεύγουν να υπαχθούν σε ρύθμιση. Στην προσπάθειά τους αυτή, και προκειμένου να μην εκδώσουν φορολογική ή ασφαλιστική ενημερότητα σταματούν και πάλι να πληρώνουν. Άλλοτε πάλι δίνουν ένα 20% του προστίμου

που τους αναλογεί και σέρνονται με το δημόσιο σε πολύχρονη δικαστική διαμάχη έχοντας το περιθώριο ωστόσο τελεσιδικήσει να μεθοδεύσουν τα πράγματα, να πτωχεύσουν και να κάνουν έναρξη με άλλη επωνυμία. Συνολικά με βάση τα τελευταία στοιχεία η καθυστέρηση για την αποπληρωμή ληξιπρόθεσμων οφειλών για φόρους, δασμούς και πρόστιμα υπολογίζεται περίπου 40 δις. Ευρώ εκ των οποίων περίπου 10 δις κρίνονται εισπραξιμα βάσει της οικονομικής κατάστασης του οφειλέτη.

Η εξέλιξη αυτή είναι αναμενόμενη, δεδομένων των διαπιστωμένων κενών που υπάρχουν τόσο στην ελεγκτική όσο και στην εισπρακτική διαδικασία. Η ανατροπή της απαιτεί χρόνο αλλά κυρίως αλλαγή στον προσανατολισμό του υπηρεσιακού μηχανισμού. Η μέχρι τώρα κυρίαρχη άποψη αναφορικά με τον τρόπο λειτουργίας και αξιολόγησης της απόδοσης του ελεγκτικού έργου, είχε χτιστεί στη λογική του διαχωρισμού της βεβαίωσης από την είσπραξη. Και ενώ η βεβαίωση ήταν βασική υποχρέωση του ελεγκτή, η εισπραξιμότητα των βεβαιωθέντων ποσών ποτέ δεν αποτέλεσε ζητούμενο και κριτήριο αξιολόγησής του. Επίσης η υποχρέωση του ελεγκτή να προβαίνει σε ελέγχους ενόψει παραγραφής τυχόν φορολογικών αδικημάτων των φορολογουμένων, άρα στον απώτερο χρόνο αντί της διενέργειας του ελέγχου στον ελάχιστο χρόνο από την τυχόν τέλεση του αδικήματος, έχει οδηγήσει σε εκτεταμένες βεβαιώσεις ποσών που ήδη κατά τον χρόνο γέννησής τους ήταν ανεπίδεκτα είσπραξης είτε γιατί οι επιχειρήσεις δεν λειτουργούσαν πλέον είτε γιατί είχαν τεθεί υπό ειδικά καθεστώτα, είτε γιατί δεν υπήρχαν πλέον πηγές αποπληρωμής των απαιτήσεων αυτών. Αυτή είναι συνολικά η κατάσταση που καλούμαστε να αλλάξουμε και προς αυτήν την κατεύθυνση έχουν προσανατολιστεί όλες μας οι προσπάθειες. Η αναδιοργάνωση, η μετατόπιση του προσανατολισμού των ελεγκτικών μηχανισμών προς στους επιτυχείς ελέγχους με υψηλά ποσοστά εισπραξιμότητας κατά τον χρόνο του καταλογισμού, η αναγνώριση του ρόλου και της σπουδαιότητας του εισπρακτικού μηχανισμού, οι νομοθετικές αλλαγές, οι διασταυρώσεις, η στόχευση, η εφαρμογή νέων τεχνικών είσπραξης και η αξιολόγηση όλων των δυνατοτήτων που ο νόμος πρέπει να προσφέρει, είναι μερικές από τις ενέργειες που επιβάλλεται να ληφθούν στη χώρα σήμερα. Πιστεύουμε ότι αυτή είναι η μόνη επιλογή που έχουμε εάν θέλουμε να επιτύχουμε στην προσπάθειά μας να εξασφαλίσουμε το αύριο της χώρας μας. Καταλήγουμε λοιπόν ότι τα περιθώρια αντιμετώπισης της φοροαποφυγής δεν είναι μεγάλα. Τα κράτος μπορεί όμως π.χ. να κατανομήσει μια δεδομένη αύξηση του φορολογικού συντελεστή σε πολλές μικρές δόσεις τις οποίες να διαχωρίσει σε χρονικώς διάφορα σημεία, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι αντιδράσεις των φορολογουμένων. Μπορεί επίσης να φορολογήσει σχετικώς βαρύτερα τα αγαθά με μικρή ελαστικότητα ζήτησης (παραβιάζοντας βέβαια την αρχή της δίκαιης κατανομής των φορολογικών βαρών, διότι τα αγαθά αυτά είναι συνήθως είδη πρώτης ανάγκης) ή να θεσπιστεί ομοιόμορφο φορολογικό καθεστώς για τα προϊόντα που είναι υποκατάστατα μεταξύ τους. Όταν όμως το κράτος έχει να αντιμετωπίσει την τεράστια αυτή ποικιλία των αγαθών, που αποτελούν αντικείμενο συναλλαγών, ο συντονισμός των διάφορων μορφών έμμεσων φόρων προς τον σκοπό περιορισμού της φοροαποφυγής είναι πράγματι έργο δυσχερές και επίμοχθο.

2.3 Παραοικονομία ή σκοτεινή οικονομία, ορισμός και διευκρίνιση

Οι περισσότεροι που προσπαθούν να ορίσουν ή να μετρήσουν τη σκοτεινή οικονομία αυτομάτως έρχονται στο ζήτημα της διευκρίνισης της έννοιας.

Ένας ευρέως χρησιμοποιούμενος ορισμός της σκοτεινής οικονομίας είναι η τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα που είναι μη δηλωμένη και δεν συμβάλλει στον καθορισμό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.

Πιο ειδικότερα η παραοικονομία εμφανίζεται σε:

- Εισοδήματα που δεν δηλώνονται στις φορολογικές αρχές ενώ αποκτώνται νόμιμα (όπως εισοδήματα από δεύτερη εργασία ή από εργασία ατόμων που λαμβάνουν επίδομα ανεργίας), προκαλώντας αντίστοιχη εκτεταμένη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή.
- Εισοδήματα από παράνομες δραστηριότητες, όπως λαθρεμπόριο (καυσίμων, ποτών, τσιγάρων, ναρκωτικών κλπ.), τοκογλυφία, παραεμπόριο (πλανόδιο εμπόριο από οικονομικούς μετανάστες και στεγασμένο εμπόριο χωρίς έκδοση αντίστοιχων παραστατικών πώλησης), μαύρο χρήμα (χρηματισμοί- διαφθορά).
- Εισοδήματα από δραστηριότητες εκτός μηχανισμού αγοράς (όπως η διάθεση ειδών παραγόμενων κατ' οίκον κλπ.)
- Εισοδήματα τα οποία προκύπτουν από την μη έκδοση τιμολογίων ή την έκδοση τιμολογίου με χαμηλότερες ποσότητες από τις πραγματικές ή από την διακίνηση μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων με το ίδιο τιμολόγιο μικρότερης αξίας (ωφελεί τόσο τον αγοραστή αφού ο ΦΠΑ επηρεάζει άμεσα το ύψος της τιμής ενός αγαθού, όσο και τον πωλητή αφού η μη εμφάνιση των πραγματικών τιμολογίων μειώνει τον τζίρο του, άρα και το φορολογητέο του εισόδημα).

Ένα τεράστιο μέρος, δυστυχώς, της παγκόσμιας οικονομίας ανήκει σε αυτό που ονομάζουμε παραοικονομία και πιο ειδικά εμφανίζεται στις χώρες που δεν έχουν τις αντίστοιχες γραφειοκρατικές ικανότητες και την δυνατότητα ελέγχου των εισοδημάτων και των περιουσιών των πολιτών. Αυτά τα κράτη είναι συνήθως μη δυτικά, όπως η Ινδία, όπου φορολογούμενοι πολίτες ήταν μόνο πενήντα εκατομμύρια από το ένα δισεκατομμύριο του συνολικού πληθυσμού.

Η παραοικονομία περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές διαδικασίες που βασίζονται στην αγορά ή μεταφορά ή μη νόμιμη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που είναι σκόπιμα κρυμμένες από τις δημόσιες αρχές, για οποιονδήποτε από τους ακόλουθους λόγους:

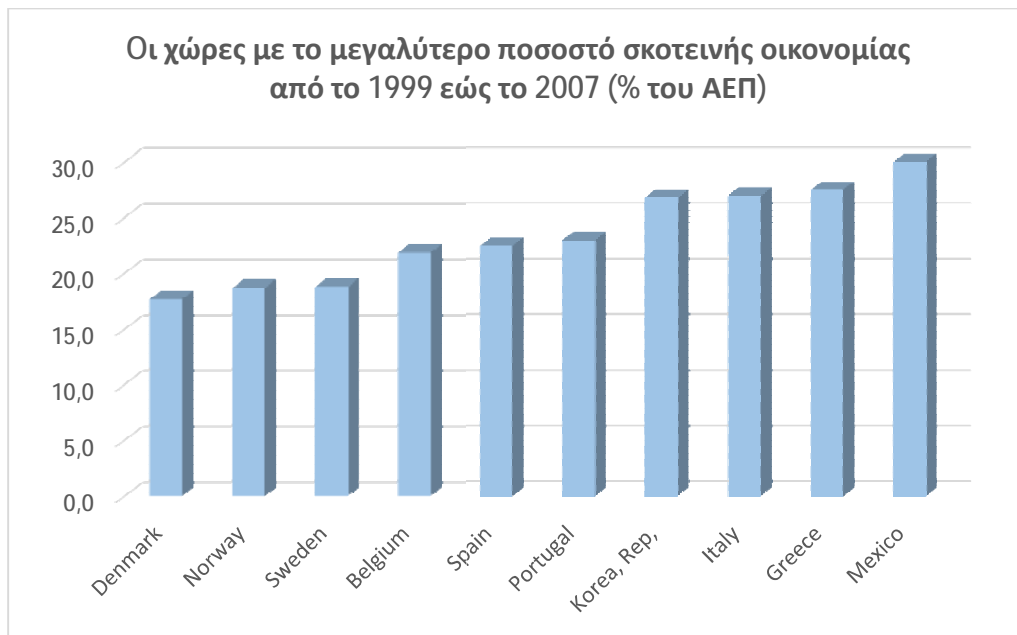
- (1) για να αποφύγουν την καταβολή του εισοδήματος, προστιθέμενης αξίας ή άλλους φόρους.
- (2) για να αποφύγουν την καταβολή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.
- (3) να μην χρειάζεται να πληρούν ορισμένα νομικά πρότυπα της αγοράς εργασίας, όπως κατώτατους μισθούς, ανώτατο όριο ωρών εργασίας, τα πρότυπα ασφαλείας, κ.λπ.
- (4) για να αποφύγουν να συμμορφωθούν με ορισμένες διοικητικές διαδικασίες, όπως η ολοκλήρωση στατιστικών ερωτηματολογίων ή άλλων διοικητικών εντύπων.

Η εργασία αυτή χρησιμοποιεί έναν πιο ακριβέστερο ορισμό της παραοικονομίας, έτσι ώστε να μην ασχοληθεί μόνο με τις κλασικές δραστηριότητες οικονομικού εγκλήματος, οι οποίες ταιριάζουν με χαρακτηριστικά εγκλημάτων, όπως κλοπή, ληστεία, η διακίνηση ναρκωτικών. Η παρούσα εργασία θα εξετάσει όμως στατιστικά στοιχεία για την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή μόνο στις χώρες του ΟΟΣΑ, λόγω διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων. Ο παρακάτω πίνακας είναι ενδεικτικός του μεγέθους του προβλήματος στις χώρες που λειτουργούν με ελεύθερο εμπόριο.

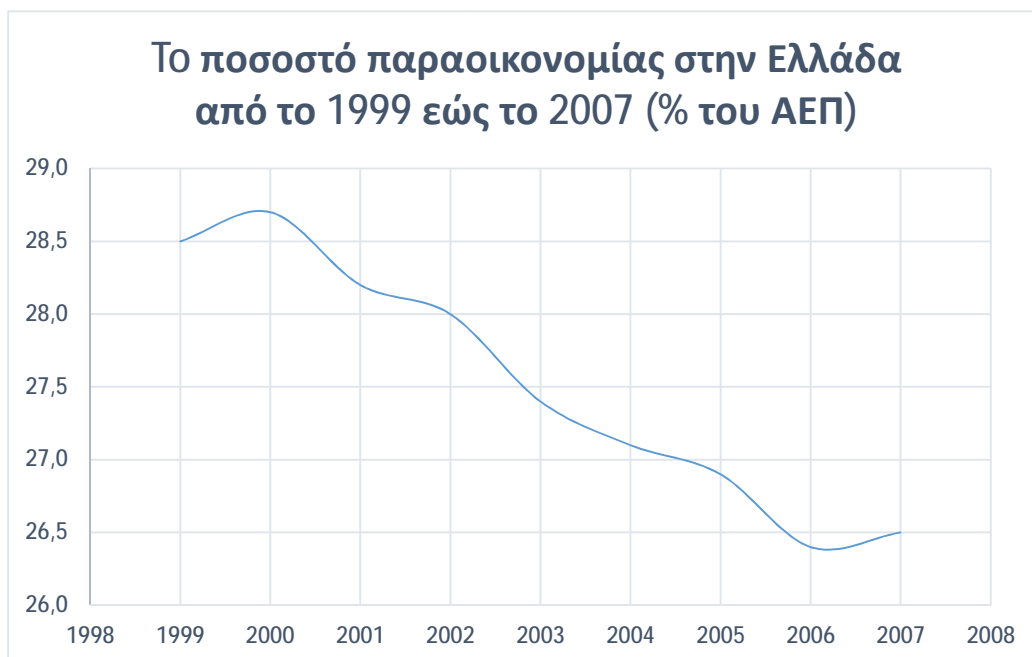
Country	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Avg
Switzerland	8,8	8,6	8,6	8,6	8,8	8,6	8,5	8,3	8,1	8,5
USA	8,8	8,7	8,8	8,8	8,7	8,6	8,5	8,4	8,4	8,6
Luxembourg	10,0	9,8	9,8	9,8	9,8	9,8	9,7	9,6	9,4	9,7
Austria	10,0	9,8	9,7	9,8	9,8	9,8	9,8	9,6	9,5	9,8
Japan	11,4	11,2	11,2	11,3	11,2	10,9	10,7	10,4	10,3	11,0
New Zealand	13,0	12,8	12,6	12,4	12,2	12,0	12,1	12,1	12,0	12,4
U.K	12,8	12,7	12,6	12,6	12,5	12,4	12,4	12,3	12,2	12,5
Netherlands	13,3	13,1	13,1	13,2	13,3	13,2	13,2	13,2	13,0	13,2
Australia	14,4	14,3	14,3	14,1	13,9	13,7	13,7	13,7	13,5	14,0
France	15,7	15,2	15,0	15,1	15,0	14,9	14,8	14,8	14,7	15,0
Iceland	16,0	15,9	15,8	16,0	15,9	15,5	15,1	15,0	15,0	15,6
Canada	16,3	16,0	15,9	15,8	15,7	15,6	15,5	15,3	15,3	15,7
Ireland	16,1	15,9	15,9	15,9	16,0	15,8	15,6	15,5	15,4	15,8
Germany	16,4	16,0	15,9	16,1	16,3	16,1	16,0	15,6	15,3	16,0
Finland	18,4	18,1	17,9	17,8	17,7	17,6	17,4	17,1	17,0	17,7
Denmark	18,4	18,0	18,0	18,0	18,0	17,8	17,6	17,0	16,9	17,7
Norway	19,2	19,1	19,0	19,0	19,0	18,5	18,5	18,2	18,0	18,7
Sweden	19,6	19,2	19,1	19,0	18,7	18,5	18,6	18,2	17,9	18,8
Belgium	22,7	22,2	22,1	22,0	22,0	21,8	21,8	21,4	21,3	21,9
Spain	23,0	22,7	22,4	22,4	22,4	22,5	22,4	22,4	22,2	22,5
Portugal	23,0	22,7	22,6	22,7	23,0	23,1	23,3	23,2	23,0	23,0
Korean Rep.	28,3	27,5	27,3	26,9	26,8	26,5	26,3	25,9	25,6	26,8
Italy	27,8	27,1	26,7	26,8	27,0	27,0	27,1	26,9	26,8	27,0
Greece	28,5	28,7	28,2	28,0	27,4	27,1	26,9	26,4	26,5	27,5
Mexico	30,8	30,1	30,3	30,4	30,5	30,1	29,9	29,2	28,8	30,0

Πίνακας 1.2. Το ποσοστό της παραοικονομίας επί τοις εκατό του ΑΕΠ σε 26 χώρες του ΟΟΣΑ, από το μικρότερο ποσοστό στο μεγαλύτερο, κατά την περίοδο 1999 ως 2007. Παρατηρούμε ότι η δεύτερη χώρα σε ποσοστό παραοικονομίας στις χώρες του ΟΟΣΑ είναι η Ελλάδα. Παρότι υπάρχει τάση μείωσης, τουλάχιστον στις μετρήσεις μέχρι το 2007, παραμένει τεράστιο το ποσοστό της σκοτεινής οικονομίας.

Παρατηρούμε ότι μέχρι το 2007 υπάρχει σχεδόν σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ μια σταθερή πτώση των ποσοστών της σκοτεινής οικονομίας. Αυτό βέβαια το φαινόμενο μπορεί να οφείλεται και σε λάθος του τρόπου μέτρησης της παραοικονομίας μιας και δεν υπάρχει ασφαλής τρόπος μέτρησής της λόγω της προφανούς έλλειψης στατιστικών στοιχείων. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρούμε σκαμπανεβάσματα τα οποία μπορεί να οφείλονται σε αλλαγή πολιτικής της κάθε χώρας. Ακριβώς σε αυτό το σημείο θα πρέπει να δούμε πως μια πολιτική η οποία στοχεύει στην πατριωτική αντίληψη των φορολογικών υποχρεώσεων μπορεί να επηρεάσει την μακροοικονομία μιας χώρας. Πιο αναλυτικά βλέπουμε ότι το Μεξικό είναι η πρώτη χώρα σε ποσοστά παραοικονομίας σε σύγκριση με το ακαθάριστο εθνικό προϊόν παρότι τα τελευταία χρόνια σημείωσε πτώση των ποσοστών του. Ακολουθεί η Ελλάδα με τα επίσης δυσθεώρητα επίπεδα του 27,5% κατά μέσον όρο. Εντύπωση προκαλεί το χαμηλότατο ποσοστό των ΗΠΑ, το οποίο δεν σημαίνει απαραίτητα χαμηλή παραοικονομία αλλά πιθανόν υψηλότατο ΑΕΠ.

Σχήμα 1.2. Οι χώρες του ΟΟΣΑ με τα μεγαλύτερα ποσοστά παραοικονομίας επί τοις εκατό του ΑΕΠ, κατά μέσο όρο των ετών 1999 ως 2007.

Σχήμα 1.3. Τα ποσοστά παραοικονομίας στην Ελλάδα κατά τα έτη 1999 ως 2007. Είναι εμφανής μια ήπια πτωτική τάση.

Ο πίνακας καθώς και τα διαγράμματα είναι προϊόν έρευνας του ινστιτούτου ερευνών της Παγκόσμιας Τράπεζας (Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro, 2010).

2.4 Σχέση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Κατά τον *Feige* στην έννοια της παραοικονομίας περιλαμβάνονται «εκείνες οι οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες δεν δηλώνονται ή δε μετριοούνται από τις υφιστάμενες τεχνικές μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας». Μια άλλη διατύπωση είναι αυτή του *Scheinder* σύμφωνα με την οποία την παραοικονομία απαρτίζουν «όλες οι δραστηριότητες οι οποίες συμβάλλουν στην δημιουργία προστιθέμενης αξίας και οι οποίες θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στο εθνικό εισόδημα αλλά δεν καταγράφονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες μέτρησης». Σύμφωνα με τους ορισμούς αυτούς, η παραοικονομία πρέπει να παράγει προστιθέμενη αξία και να περιλαμβάνει όχι μόνο τις δραστηριότητες που έχουν αποκρύψει οι παραγωγικές μονάδες αλλά και αυτές που δεν έχουν καταγραφεί λόγω αδυναμίας των αρμόδιων υπηρεσιών. Το μέγεθος της παραοικονομίας ενός κράτους συνδέεται στενά με το ύψος της φοροδιαφυγής καθώς ένας από τους σημαντικότερους λόγους ύπαρξης της παραοικονομίας είναι η αποφυγή πληρωμής φόρων. Επιπλέον, ακόμα και όταν η δραστηριοποίηση στο χώρο της παραοικονομίας οφείλεται σε άλλους λόγους (π.χ. αποφυγή κρατικών περιορισμών και ρυθμίσεων), οδηγεί σχεδόν αυτόματα σε φοροδιαφυγή ώστε να μην αποκαλυφθούν οι κρυφές δραστηριότητες. Ωστόσο, τα δύο μεγέθη δεν είναι ταυτόσημα καθώς εκτός από το μέγεθος της φοροδιαφυγής που συνδέεται με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα, υπάρχει και ένα τμήμα που δεν συνδέεται. Έχοντας λοιπόν υπόψη μας τα παραπάνω, είμαστε σε θέση να ερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας. Το υπόβαθρο της παρακάτω ανάλυσης βασίζεται σε δυο σημαντικά άρθρα του Βασιλείου Μανεσιώτη (1990) (1994).

Αρχικά η φοροδιαφυγή διακρίνεται σε δύο κατηγορίες.

1. Με αυτή που σχετίζεται με την τρέχουσα συνολική οικονομική δραστηριότητα (εισόδημα συντελεστών παραγωγής του τρέχοντος οικονομικού έτους κ.λπ.).
2. Με αυτή που δε σχετίζεται με την τρέχουσα συνολική οικονομική δραστηριότητα (φορολογία μεταβιβάσεως κληρονομιών κλπ.).

Αρχικά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι εφόσον η φοροδιαφυγή σχετίζεται με την τρέχουσα και μη-τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα και η παραοικονομία μόνο με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι δυο υπό εξέταση έννοιες ταυτίζονται. Αλλά οι μεγαλύτερες και πιο περίπλοκες διαφορές μεταξύ της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής δεν στρέφονται στη μη-τρέχουσα συνολική οικονομική δραστηριότητα αλλά στην περίπτωση της τρέχουσας οικονομικής δραστηριότητας. Οι διαφορές αυτές γίνονται κατανοητές με τη βοήθεια του παρακάτω πίνακα. Πιο συγκεκριμένα η οριζόντια διάσταση επεξηγεί την τρέχουσα δραστηριότητα που πρέπει να καταγραφεί σύμφωνα με τους ορισμούς που δίνονται παραπάνω αλλά για κάποιους λόγους ένα κομμάτι αυτής δεν καταγράφεται. Έτσι έχουμε δύο διαστάσεις της παραοικονομίας (καταγραφόμενη και μη

καταγραφόμενη). Η κάθετη διάσταση περιλαμβάνει τα εισοδήματα που προκύπτουν από τη συνολική οικονομική δραστηριότητα και τα οποία φορολογούνται άμεσα και τις τρέχουσες συναλλαγές που φορολογούνται έμμεσα.

Συνολικά εισοδήματα συντελεστών παραγωγής και ποσά των έμμεσων φόρων που πρέπει να καταγραφούν και να αποδοθούν στις οικονομικές υπηρεσίες(δραστηριότητες φοροδιαφυγής ή μη φοροδιαφυγής)	Συνολική τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα που πρέπει να καταγραφεί στους Εθνικούς Λογαριασμούς. (Κρυμμένη και παρατηρήσιμη οικονομία)		
		Καταγραφόμενη	Μη καταγραφόμενη
	Δηλωμένες δραστηριότητες	I Όχι φοροδιαφυγή Όχι παραοικονομία	II Όχι φοροδιαφυγή Παραοικονομία
	Μη-δηλωμένες δραστηριότητες	III Φοροδιαφυγή Όχι παραοικονομία	IV Φοροδιαφυγή και Παραοικονομία

Από την παραπάνω ταξινόμηση μπορούμε να διακρίνουμε 4 τεταρτημόρια. Στο πρώτο τεταρτημόριο (I) έχουμε την ιδανική κατάσταση χωρίς φοροδιαφυγή και παραοικονομία. Στην περίπτωση αυτή οι φορολογικές αρχές είναι ενήμερες και μπορούν να ανιχνεύσουν ολόκληρη την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα. Παράλληλα κάθε υπόχρεος είναι τόσο γενναιόδωρος που δεν αποκρύπτει το πραγματικό εισόδημα (ή οι οικονομικές υπηρεσίες είναι τόσο αποτελεσματικές που μπορούν ελέγξουν τον καθένα φορολογούμενο). Με άλλες λέξεις το πρώτο τεταρτημόριο είναι η περίπτωση που δεν υπάρχει ασύμμετρη πληροφόρηση μεταξύ δυνητικού παραοικονομούντα και του ρυθμιστή.

Στο δεύτερο τεταρτημόριο (II) μπορούμε να διακρίνουμε μια όχι και τόσο κοινή περίπτωση κατά την οποία αν και η προστιθέμενη αξία μερικών δραστηριοτήτων, για διάφορους λόγους, δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς εντούτοις τα αντίστοιχα εισοδήματα που αποκτώνται δηλώνονται κανονικά και οι φόροι που αντιστοιχούν σε αυτά τα εισοδήματα πληρώνονται από τους υπόχρεους. Στην περίπτωση δύο (II) εμπίπτουν κυρίως νέες οικονομικές δραστηριότητες για τις οποίες δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο με αποτέλεσμα να μην παρακολουθούνται από τις στατιστικές υπηρεσίες.

Στο τρίτο τεταρτημόριο (III) μπορούμε να δούμε την περίπτωση φοροδιαφυγής χωρίς παραοικονομία. Σε αυτήν την περίπτωση οι Εθνικοί Λογαριασμοί καταγράφουν την προστιθέμενη αξία στην οικονομία από κάποιες δραστηριότητες αλλά τα εισοδήματα και οι συναλλαγές από αυτές τις δραστηριότητες δεν δηλώνονται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα λόγω της ραγδαίας αύξησης της οικοδομικής δραστηριότητας ως το 2008 ήταν η εκτεταμένη απόκρυψη εισοδημάτων από τους οικοδόμους. Η προστιθέμενη αξία μιας οικοδομής μπορεί

να καταγραφεί αυτοί όμως που καρπώνονται τα αντίστοιχα εισοδήματα φοροδιέφευγαν σε μεγάλη κλίμακα.

Στο τέταρτο (IV) τεταρτημόριο συναντάμε την περίπτωση συνύπαρξης φοροδιαφυγής και παραοικονομίας. Στην περίπτωση αυτή τα εισοδήματα που εισρέουν από την παραοικονομία όχι μόνο διαφεύγουν από τις στατιστικές υπηρεσίες αλλά και οι αντίστοιχοι φόροι αυτών των εισοδημάτων δεν εισπράττονται από τις οικονομικές υπηρεσίες.

Παραπάνω αποδείξαμε ότι στο τέταρτο (IV) τεταρτημόριο τα δυο φαινόμενα συνυπάρχουν χωρίς να ταυτίζονται. Στο βαθμό όμως που η φοροδιαφυγή είναι αιτία της παραοικονομίας και ανεξάρτητα από την εννοιολογική διαφορά τους, τότε επιφέρουν σχεδόν τα ίδια αποτελέσματα στο οικονομικό σύστημα και ο περιορισμός του ενός εκ των δυο θα μπορούσε να οδηγήσει και στον περιορισμό του άλλου. Άρα όταν και μόνον τα τεταρτημόρια I, II, III διαφεύγουν οποιασδήποτε αναλύσεως στη χάραξη οικονομικής πολιτικής (αγνοούνται οι ορισμοί των εννοιών) και ταυτόχρονα οι συνέπειες των δυο φαινόμενων στο IV τεταρτημόριο είναι ίδιες στην καταγραφόμενη οικονομία, τότε και μόνον η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή ταυτίζονται από την άποψη των ενιαίων πολιτικών περιορισμού τους. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις οι φορείς ασκήσεως οικονομικής πολιτικής, κατά παράβαση των ορισμών των δυο φαινόμενων, μπορούν να χρησιμοποιούν τις δυο έννοιες σαν να σημαίνουν το ίδιο πράγμα. Ασφαλώς οι δυο προϋποθέσεις όχι μόνον δεν ισχύουν συν τω χρόνο αλλά και κάθε μια ξεχωριστά. Αυτό γιατί όσο αφορά την πρώτη προϋπόθεση είναι αδύνατο να αγνοήσουμε τις περιπτώσεις I, II, III γιατί έτσι θα ήταν σαν να αγνοούμε τους ορισμούς των δυο φαινόμενων. Σχετικά με την δεύτερη προϋπόθεση είναι επίσης αδύνατον οι συνέπειες στην καταγραφόμενη οικονομία και κατά συνέπεια οι τρόποι αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας να είναι ταυτόσημες.

Συνοψίζοντας λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε ότι εξαιτίας του ότι η παραοικονομία σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ερευνητές, αυτό αντικατοπτρίζει τη δυσκολία που αντιμετωπίζουμε όταν αποφασίζουμε να ασχοληθούμε με το εν λόγω αντικείμενο. Ένα άλλο εξίσου σημαντικό θέμα είναι ότι παρά τις ουσιώδεις διαφορές τους και τα στρεβλά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ταυτοποίηση των δυο εννοιών ελάχιστοι έχουν ασχοληθεί με το εν λόγω ζήτημα και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Μέσα από την ανάλυση μας αποδεικνύεται με σαφήνεια ότι κάτω από πολύ αυστηρές, μη ρεαλιστικές υποθέσεις οι δυο έννοιες ταυτίζονται από πλευράς συνεπειών και κατ' επέκταση εξεύρεσης ενιαίων πολιτικών περιορισμού τους. Η φοροδιαφυγή, η φοροαποφυγή και η παραοικονομία έχουν σημαντική επίδραση στη δομή των φορολογικών εσόδων και επιδρούν αναλόγως στην ανάπτυξη της κάθε χώρας. Η Ελλάδα ως κράτος μέλος της ευρωπαϊκής ένωσης δεν πρέπει να δρα ανεξάρτητα αλλά βάσει κοινών κανόνων και στρατηγικής που διέπουν το σύνολο των χωρών της Ε.Ε.

2.5 Η φοροδιαφυγή στον κόσμο και την Ελλάδα

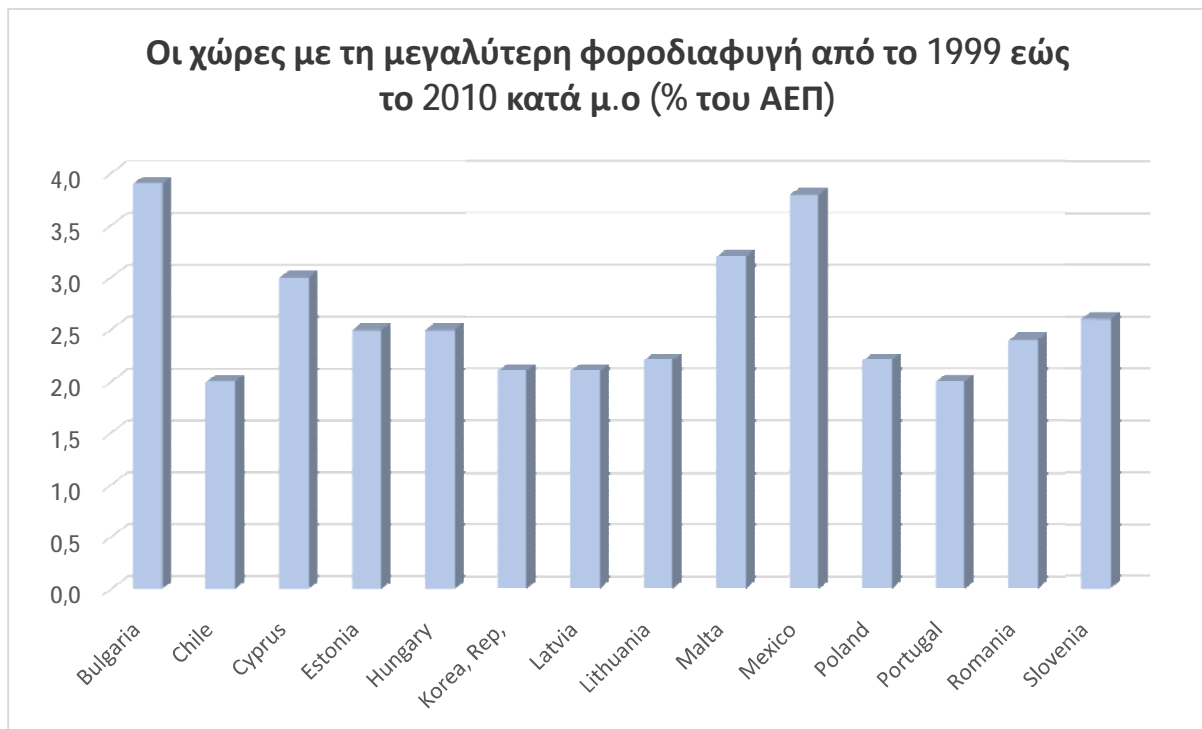
Contra	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	AG
United States	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Austria	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8
Canada	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
Switzerland	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8
New Zealand	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9

Australia	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	0,9	1,0
Luxembourg	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	1,0
France	1,3	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,1
Germany	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,1
UK	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1
Spain	1,4	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
Belgium	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0	1,1	1,3
Netherlands	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2	1,1	1,0	1,2	1,3
Finland	1,8	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,2	1,2	1,3	1,5
Italy	1,7	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	1,4	1,5
Czech Rep.	2,0	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,7	1,6	1,4	1,2	1,2	1,3	1,6
Denmark	2,0	1,9	1,9	1,9	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6	1,3	1,3	1,5	1,7
Ireland	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,7	1,6	1,5	1,6	1,6	1,7
Norway	2,0	1,9	1,8	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7	1,6	1,4	1,4	1,6	1,7
Slovak Rep.	2,0	1,9	1,8	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,3	1,2	1,4	1,7
Sweden	2,0	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,6	1,5	1,4	1,4	1,5	1,7
Greece	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4	1,5	1,8
Iceland	2,1	2,0	1,9	2,0	2,1	1,9	1,9	1,8	1,6	1,4	1,4	1,6	1,8
Chile	2,3	2,2	2,1	2,2	2,2	2,1	2,1	1,9	1,8	1,7	1,8	1,9	2,0
Portugal	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,2	2,0	1,9	1,7	1,6	1,8	2,0
Korean Rep.	2,5	2,3	2,3	2,3	2,4	2,3	2,2	2,1	2,0	1,8	1,6	1,8	2,1
Latvia	2,5	2,4	2,3	2,3	2,4	2,3	2,2	2,0	1,9	1,9	1,6	1,9	2,1
Lithuania	2,6	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,2	2,0	2,0	1,9	1,7	2,0	2,2
Poland	2,5	2,4	2,4	2,4	2,5	2,4	2,3	2,2	2,0	1,8	1,7	1,8	2,2
Romania	2,8	2,6	2,5	2,6	2,6	2,5	2,4	2,2	2,1	2,0	1,8	2,1	2,4
Estonia		2,9	2,8	2,8	2,8	2,7	2,6	2,4	2,3	1,9	2,2	2,2	2,5
Hungary	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8	2,7	2,6	2,4	2,3	2,1	2,0	2,2	2,5
Slovenia	3,0	2,9	2,8	2,9	2,9	2,8	2,7	2,5	2,4	2,1	2,0	2,2	2,6
Turkey	3,4	3,1	3,2	3,2	3,2	3,1	2,9	2,7	2,5	2,3	2,3	2,5	2,9
Cyprus	3,5	3,2	3,1	3,2	3,3	3,2	3,1	2,9	2,8	2,6	2,4	2,5	3,0
Malta	3,6	3,4	3,3	3,4	3,5	3,5	3,4	3,2	3,0	2,8	2,6	3,0	3,2
Mexico	4,3	4,0	3,9	4,1	4,2	4,0	3,9	3,6	3,4	3,2	3,1	3,4	3,8
Bulgaria	4,6	4,3	4,3	4,3	4,4	4,2	4,0	3,7	3,5	3,3	3,0	3,3	3,9

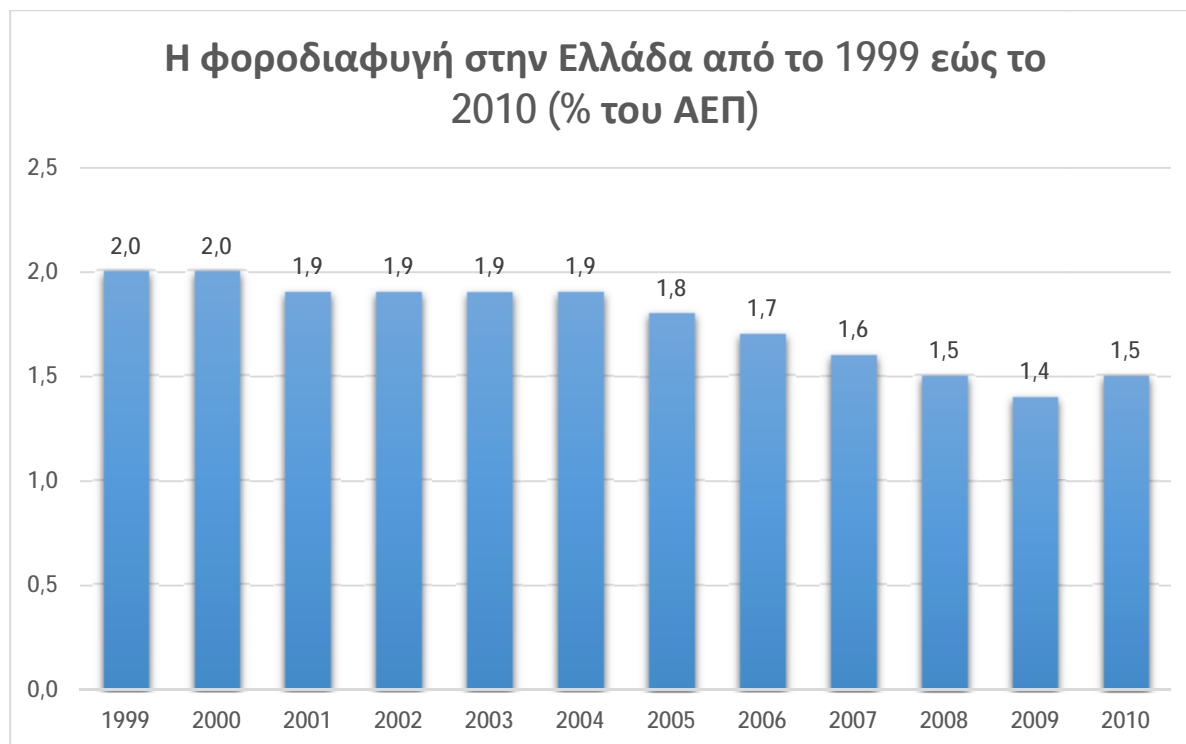
Πίνακας 1.3. Τα ποσοστά φοροδιαφυγής % επί του ΑΕΠ για 26 χώρες του ΟΟΣΑ για το χρονικό διάστημα 1999-2010. Η τελευταία στήλη δείχνει τον μέσο όρο των τιμών για όλα τα έτη και τα παρουσιάζει κατά αύξουσα σειρά.

Όπως φαίνεται από τα δεδομένα του πιο πάνω πίνακα οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής είναι η χώρα με τα χαμηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής σε σχέση με το ΑΕΠ σε βαθμό που δεν εμπίπτουν στα όρια ακρίβειας της μέτρησης. Αυτό το φαινόμενο μπορεί να είναι προϊόν των αυστηρότατων νόμων για την φορολογία στην Αμερική ή πιθανόν να είναι αποτέλεσμα του πατριωτισμού των Αμερικάνων. Ακολουθούν η Αυστρία, ο Καναδάς και η Ελβετία με τα χαμηλότερα επίπεδα του 0,8% επί του ΑΕΠ. Αυτά τα χαμηλά ποσοστά στις δυο χώρες της κεντρικής Ευρώπης πιθανόν οφείλονται σε μια τελείως διαφορετική νοοτροπία των πολιτών στην αντίληψη του κράτους. Γενικά οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης παρουσιάζουν πολύ χαμηλά ποσοστά φοροδιαφυγής. Πολύ υψηλά ποσοστά εμφανίζουν οι χώρες των Βαλκανίων

και νησιά της Μεσογείου όπως η Κύπρος και η Μάλτα. Οι δυο χώρες αυτές έχουν την φήμη των φορολογικών παραδείσων. Όπως είδαμε και στο ποσοστό παραοικονομίας το Μεξικό έχει αντίστοιχα υψηλά ποσοστά φοροδιαφυγής. Αυτές οι έννοιες της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής δεν ταυτίζονται απαραίτητα. Πρώτη χώρα σε ποσοστά φοροδιαφυγής όμως είναι η Βουλγαρία με ποσοστά 3,9% επί του ΑΕΠ. Τα στατιστικά στοιχεία του υποκεφαλαίου 2.5 είναι προϊόν έρευνας των Andreas Buehn και Friedrich Schneider (Andreas Buehn, Friedrich Schneider, 2012).

Σχήμα 1.4. Οι χώρες με τη μεγαλύτερη φοροδιαφυγή από το 1999 ως το 2010 κατά μ.ο (% του ΑΕΠ). Προπορεύεται η Βουλγαρία και ακολουθεί το Μεξικό.

Σχήμα 1.5. Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα από το 1999 ως το 2010 (% του ΑΕΠ). Όπως και η παραοικονομία εμφανίζει πτωτική τάση από το 1999 μέχρι και το 2009, αλλά εδώ εμφανίζεται ανάκαμψη το 2010.

2.6 Επίδραση της φοροδιαφυγής στην ελληνική οικονομία

Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής θα πρέπει να είναι ύψιστη προτεραιότητα κάθε σύγχρονου κράτους. Οι πιο υγιείς οικονομίες του κόσμου όπως τα κράτη της κεντρικής Ευρώπης και οι ΗΠΑ συνοδεύονται από πολύ χαμηλά ποσοστά φοροδιαφυγής και παραοικονομίας. Στην Ελλάδα βέβαια τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Όπως είδαμε σχεδόν το ένα τρίτο της ελληνικής οικονομίας ανήκει στην παραοικονομία και η φοροδιαφυγή βρίσκεται σε πολύ υψηλά επίπεδα. Το ζήτημα της φοροδιαφυγής είναι ένα ζήτημα που μετακυλιέται από κυβέρνηση σε κυβέρνηση. Το πρώτο από τα οικονομικά μεγέθη που επηρεάζει είναι το δημοσιονομικό έλλειμμα γιατί η κυβέρνηση δεν εισπράττει τα αντίστοιχα έσοδα που έχει υπολογίσει με βάση το εισόδημα των πολιτών προκειμένου να προβεί στη χρηματοδότηση κρατικών δαπανών. Τα συνεχή ελλείμματα ακολούθως δημιουργούν χρέος το οποίο για να αποπληρωθεί αναγκάζει τις κυβερνήσεις να καταφύγουν στον φαύλο κύκλο της επαύξησης της φορολογίας και άλλων αντιλαϊκών πολιτικών, οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν άλλους τομείς όπως είναι η υγεία και η παιδεία. Συγκεκριμένα, η Παιδεία και η Υγεία στην Ελλάδα υπερχρηματοδοτούνται σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης που εν μέρει μπορεί να οφείλεται σε αυτή την έλλειψη εσόδων από τη φορολογία. Γενικά, όταν μία χώρα δεν λαμβάνει τα αναμενόμενα έσοδα, δεν μπορεί να παρέχει δημόσιες υπηρεσίες με υψηλή ποιότητα.

Σύμφωνα με έρευνα του Ο.Ε.Ε. και του Τμήματος Στατιστικής του Οικ. Παν. Αθηνών του 2010 με θέμα «*Μέτρηση της Φορολογικής Συνείδησης*» διαπιστώθηκε ότι:

- Ü 8 στους 10 ερωτηθέντες εκτιμούν ότι οι φορολογούμενοι που φοροδιαφεύγουν το πραγματοποιούν επειδή «υπάρχει μικρή πιθανότητα εντοπισμού τους» από τις φοροελεγκτικές αρχές που είναι αρμόδιες για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής.
- Ü 1 στους 5 είναι διατεθειμένος να πάρει το ρίσκο της απόκρυψης των εισοδημάτων του, έστω και αν γνωρίζει ότι είναι πολύ πιθανό να εντοπισθεί από τις φορολογικές αρχές.
- Ü Σχεδόν 1 στους 2 των ερωτηθέντων πιστεύει ότι «αν θελήσει να αποκρύψει τα εισοδήματά του από την εφορία, μπορεί να το πραγματοποιήσει».
- Ü 1 στους 10 παραδέχεται ότι έχει επιχειρήσει να εξαπατήσει την εφορία αναφορικά με τα πραγματικά του εισοδήματα.
- Ü 8 στους 10 θεωρούν ότι είναι ηθική τους υποχρέωση να δηλώνουν τα πραγματικά τους εισοδήματα.
- Ü 1 στους 2 πολίτες θεωρούν ότι σε ένα διεφθαρμένο κράτος η φοροδιαφυγή αποτελεί μια λογική αντίδραση.

Συμπερασματικά προκύπτει ότι το φορολογικό σύστημα είναι φτιαγμένο ώστε να αναδιανέμει εν μέρει τον πλούτο από τα χέρια των πλουσίων πολιτών προς τους φτωχότερους μέσω κοινωνικών παροχών. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο υπάρχει και φορολογία με βάση το εισόδημα και την περιουσία. Είναι γενική παραδοχή ότι το μεγαλύτερο μέρος φοροδιαφυγής (σε αναμενόμενα χρήματα, όχι σε αριθμό ανθρώπων) γίνεται από τους πλούσιους, γεγονός που οδηγεί σε επιπλέον κοινωνική ανισότητα. Οι κυβερνήσεις πολλές φορές παίρνουν μέτρα οριζόντιας φορολογίας ώστε να καλύψουν το έλλειμμα εσόδων. Έτσι η φορολογία καταλήγει να επιβαρύνει περισσότερο τα φτωχά νοικοκυριά. Αυτή η αδυναμία σύλληψης των φοροφυγών και η έκταση της διαφθοράς αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για τον καθορισμό της φορολογικής συμπεριφοράς των πολιτών. Για τη χώρα μας οι εργασίες μέτρησης της φοροδιαφυγής, καθώς και των αιτιών που την προκαλούν, είναι είτε αποσπασματικές, είτε υιοθετούν αμφίβολης καταλληλότητας για την ελληνική περίπτωση μεθοδολογίας. Το μέγεθος της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα έχει καταγραφεί από διάφορους διεθνείς οργανισμούς. Η συνοπτική αναφορά στο πρόβλημα της φοροαποφυγής, φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην Ελλάδα δείχνει ξεκάθαρα ότι η φορολογική διοίκηση αδυνατούσε στοιχειωδώς να εισπράξει τους φόρους. Ένας φορολογικός ελεγκτικός μηχανισμός εξαρτώμενος και προσηλωμένος σε ένα αυστηρό σύστημα επιβολής προστίμων με πολύ χαμηλή εισπραξιμότητα, ο οποίος αντικειμενικά δεν μπορούσε να επιτελέσει το έργο του ενώ ταυτόχρονα το πλαίσιο αυτό ήταν η γενεσιουργός αιτία της διαφθοράς και της αδιαφάνειας. Το σύστημα ουσιαστικά του ελέγχου βασιζόταν στον κατ' εκτίμηση υπολογισμό των «λογιστικών διαφορών» με την απειλή της απόρριψης των βιβλίων και τον εξωλογιστικό προσδιορισμό. Το αποτέλεσμα στην πράξη ήταν ένα πλήρες «θέατρο του παραλόγου» αφού οι επιχειρήσεις δεν έκαναν τις νόμιμες και επιβεβλημένες φορολογικές αναμορφώσεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι μεγάλες εταιρείες να βρίσκονται συχνά υπό τον πιο τακτικό έλεγχο του κράτους, έτσι ώστε να καθίσταται αρκετά δύσκολο το να φοροδιαφεύγουν. Αυτό δεν συμβαίνει με τις μικρές και τις μεσαίες επιχειρήσεις όπου πολύ εύκολα μπορεί να αποκρύπτουν έσοδα. Σαν συνέπεια, το φορολογικό βάρος επωμίζονται πολλές μεγάλες επιχειρήσεις δημιουργώντας δυσάρεστο κλίμα για επενδύσεις μεγάλων κεφαλαίων. Η φοροδιαφυγή των μικρών επιχειρήσεων και των αυτοαπασχολούμενων οδηγεί τις κυβερνήσεις να βάζουν πολύ υψηλό φορολογικό συντελεστή, γεγονός που επηρεάζει όλο το επιχειρηματικό φάσμα. Ιδιαίτερα προβληματική εμφανίζεται επίσης η εξέλιξη των φορολογικών υποθέσεων στα δικαστήρια. Πολύ μεγάλες καθυστερήσεις (που συχνά ξεπερνούν την 5ετία), συχνές αναστολές καταβολής των προβλεπόμενων προκαταβολών και

απορριπτικές για το δημόσιο αποφάσεις που στηρίζονται σε τυπικές ατέλειες διοικητικών πράξεων είναι αιτίες που ακυρώνουν την είσπραξη βεβαιωμένων φόρων και δημιουργούν κίνητρα για φοροδιαφυγή εφόσον στη χαμηλή πιθανότητα αποκάλυψης της προστίθεται η χαμηλή πιθανότητα έγκαιρης και αποτελεσματικής τιμωρίας. (*The Tax Justice Network, 2011*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ

3.1 Πατριωτισμός

Για να καταλάβουμε πως ο πατριωτισμός μπορεί να επιδράσει πάνω στη φορολογική ηθική και ως εκ τούτου στη φορολογική συμμόρφωση, πρέπει να προσδιορίσουμε τις έννοιες του πατριωτισμού, του έθνους και του κράτους. Η αντίληψη του ατόμου ότι οι συναλλαγές με το κράτος είναι προς όφελός του, μπορεί να επηρεαστεί σημαντικά από την αντίληψή του για το κράτος και το έθνος. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονίσουμε ότι η ιθαγένεια και η υπηκοότητα είναι τελείως διαφορετικά πράγματα. Στην έρευνα αυτή θα εξετάσουμε περισσότερο την έννοια της υπηκοότητας, δηλαδή της νόμιμης συνθήκης όπου ένα άτομο θεωρείται πολίτης ενός κράτους.

Έθνος ονομάζουμε ένα σύνολο ατόμων που συνδέονται με κοινή καταγωγή, ιστορικό παρελθόν, παραδόσεις, κοινά πολιτιστικά στοιχεία (συνήθως κοινή γλώσσα και θρησκεία). Η εθνική ταυτότητα είναι ένας όρος που αναφέρεται στα ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν ένα έθνος από τα υπόλοιπα.

Εθνική συνείδηση ονομάζουμε την επίγνωση των κοινών πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων ενός έθνους (δηλαδή κοινή καταγωγή, ιστορικό παρελθόν, παραδόσεις, αξίες, γλώσσα, θρησκεία, τέχνη) που το διαφοροποιούν από τα υπόλοιπα.

Πατριωτισμός είναι η απόλυτη πίστη και αφοσίωση κάποιου στα ιδεώδη του έθνους στο οποίο ανήκει, χωρίς καμία διάθεση περιφρόνησης ή υποτίμησης των ιδεωδών άλλου έθνους. Είναι η άποψη που ενθαρρύνει την έκφραση και την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης και παράλληλα αναγνωρίζει και σέβεται τις εθνικές διαφορές. Ως Εθνισμός ή αγνός πατριωτισμός ορίζεται η φιλοπατρία, το πατριωτικό αίσθημα που εκπηγάει από τη συνείδηση ότι όλοι ανήκουμε σε κάποιο έθνος (*Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2013*).

Ιστορία της έννοιας του πατριωτισμού

Αξίζει να αναφερθεί ότι κάποιοι αντιλαμβάνονται διαφορετικά τον πατριωτισμό. Κραυγαλέο παράδειγμα η συμπεριφορά τους στη διάρκεια της φασιστικής επιδρομής στη χώρα μας στη διάρκεια του Β παγκόσμιου πολέμου. Ενώ οι φαντάροι και οι αξιωματικοί αγωνιζόταν στο μέτωπο για να αποκρούσουν τους εισβολείς, η πολιτειακή (ο τότε βασιλιάς) ηγεσία όπως και κάποιοι πολιτικοί εγκατέλειψαν τη χώρα για άλλα μέρη ασφαλή. Το περίεργο και αντιφατικό είναι ότι και αυτοί μιλούσαν για πατριωτισμό. Θεωρούμε ότι η έμπρακτη αγάπη προς το

έθνος, την πατρίδα, συνιστά τον πατριωτισμό. Η προφανής αυτή ερμηνεία συνδέεται πρωτίστως με το νεωτερικό, συγκεντρωτικό κράτος και η πρωτότυπη ιδέα του γεννήθηκε κατά την ιστορική στιγμή της μετατροπής των υπηκόων σε πολίτες, στη μετάβαση από το απολυταρχικό Παλαιό Καθεστώς στη νεωτερική δημοκρατική πολιτεία. Θα μπορούσαμε βεβαίως να αποδεχθούμε ότι ο πατριωτισμός, ως αγάπη για την πατρίδα και ζήλος για την υπεράσπισή της, αποτελεί διαχρονικό και οικουμενικό συναίσθημα. Το περιεχόμενό του ωστόσο και το ποιος θεωρείται πατριώτης σε κάθε ιστορική περίοδο διαφοροποιούνται. Ο ελληνο-ρωμαϊκός πατριωτισμός της «πατρίδος» και της «patria» ήταν η πίστη στην πόλη και όχι στο έθνος. Ο γιακωβινικός, λαϊκός πατριωτισμός, που δημιουργήθηκε στη Γαλλική Επανάσταση, είχε πολιτική και όχι πολιτισμική βάση. Στη συνέχεια ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ενίσχυσε και συχνά δημιούργησε, τον κρατικό πατριωτισμό. Στο νέο σύστημα των εθνών-κρατών που οικοδομούνται τον 19ο και 20ο αιώνα, οι κυβερνήσεις ζητούν από τους πολίτες τους ενεργό πατριωτισμό, ο οποίος εξασφαλίζεται ακριβώς μέσω της προσήλωσης στο έθνος. Η αφοσίωση στο έθνος μεταφράζεται συνεπώς σε νομιμοφροσύνη προς το κράτος. Τα κράτη άλλωστε έχουν κάθε συμφέρον να επιτύχουν την κοινωνική συνοχή, ενισχύοντας τα συναισθήματα και τα σύμβολα της εθνικής κοινότητας και ενδυναμώνοντας τον κρατικό πατριωτισμό.

Σήμερα εξάλλου όλο και συχνότερα τα όρια του πατριωτισμού προσδιορίζονται από τα κρατικά σύνορα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πατρίδα έχει εδαφικότητα. Αυτό όμως που αξίζει να επισημανθεί είναι ότι η ιστορικότητα προσαρμόζεται στην κρατική εδαφικότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ των επιχειρημάτων στη σύγχρονη «μακεδονική διαμάχη» συγκαταλέγονται και εκείνα που προσδιορίζουν αν τα κέντρα της αρχαίας Μακεδονίας βρίσκονταν εκτός ή εντός των σημερινών ελληνικών συνόρων. Η ίδια επιχειρηματολογία ωστόσο αναφέρεται σε πολιτισμική συνέχεια, η οποία προφανώς δεν ταυτίζεται με κρατικά σύνορα. Οι ποικίλες αντιφάσεις που παρατηρούνται στη σημερινή συγκυρία οφείλονται, μεταξύ άλλων, και στο γεγονός ότι η διευρυμένη αντίληψη του έθνους που είχε παραδοσιακά ο ελληνικός εθνικισμός (διασπορά, ομογένεια, αλύτρωτες περιοχές) συγκρούεται με τον πραγματιστικό κρατικό πατριωτισμό του σύγχρονου ελληνικού έθνους-κράτους. Με αυτήν την έννοια, η αγάπη για την πατρίδα δεν αντιπαρατίθεται στην αγάπη για την ανθρωπότητα και στις οικουμενικές αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της δικαιοσύνης. Αντίθετα μάλιστα, μπορεί να αποτελεί έναν αναγκαίο ενδιάμεσο σταθμό στην πορεία που οδηγεί σε αυτές τις οικουμενικές αξίες. Αυτή η ιδέα πολιτικού πατριωτισμού, η οποία ερμηνεύει την αγάπη για την πατρίδα ως αφοσίωση στο συνταγματικό συμβόλαιο που συνδέει τους πολίτες μιας πολιτικής κοινότητας, μοιάζει με την έννοια του «συνταγματικού πατριωτισμού», που πρότεινε ο Χάμπερμας στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Η θεωρία του συνταγματικού πατριωτισμού, αν και εμφανίζεται συνήθως ως ανανέωση της παραδοσιακής σημασίας του όρου, στην πραγματικότητα υπογραμμίζει την ασυνέχεια που οι μεγάλες αστικές επαναστάσεις (η αμερικανική του 1776 και η γαλλική του 1789) είχαν προκαλέσει με τη ριζική αλλαγή της έννοιας της πολιτικής κοινότητας. Επειτα από αυτές τις επαναστάσεις, πράγματι, η αφοσίωση στο μονάρχη ή στο κράτος θα αντικατασταθεί από την αφοσίωση στην πατρίδα. Εδώ η έννοια της πατρίδας αναφέρεται από τη μια μεριά στην πολιτισμική παράδοση και κληρονομιά ενός λαού και από την άλλη στην αφοσίωση σε μια πολιτική διάταξη η οποία νομιμοποιείται ως ελεύθερη έκφραση της κοινής βούλησης των πολιτών και αποβλέπει στην εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος. Η πατρίδα επομένως σημαίνει τόσο τη γενέθλια γη, τη «γη των πατέρων», δηλαδή τη χώρα με την οποία τα άτομα αισθάνονται συνδεδεμένα για λόγους γενεαλογικούς ή πολιτισμικούς, όσο και την πολιτική κοινότητα που συγκροτήθηκε από ανθρώπους οι οποίοι μοιράζονται συνειδητά μια κοινή κληρονομιά (ιστορίας, γλώσσας και πολιτισμού) και μια κοινή μοίρα. Για τους κλασικούς της πολιτικής σκέψης, η πολιτική αρετή του πατριωτισμού είναι αναγκαία για την υπεράσπιση και τη διατήρηση μιας ελεύθερης πολιτείας. Ακόμα και ο Τολστόι δεν ανέπτυξε τις απόψεις του από

τη μια στιγμή στην άλλη. Έζησε μια μακρά ζωή, στο μεταίχμιο δύο αιώνων, βίωσε την εποχή της βιομηχανικής ανάπτυξης, έζησε σαν στρατιώτης και σαν αριστοκράτης, διέγνωσε το αδιέξοδο του κοινωνικο-οικονομικού οικοδομήματος της εποχής του και παρατήρησε με ανησυχία τα γκρίζα σύννεφα που μαζεύονταν πάνω από τους ουρανοί των κρατών, εκεί, στις αρχές του 20ου αιώνα. Σύννεφα γεμισμένα με βροχή πολέμου. Ο Τολστόι έβλεπε πως τα μίση ανάμεσα στα έθνη υποκινούνται από οικονομικούς μηχανισμούς και εξυπηρετούν πάντα τα συμφέροντα των ισχυρών. Μα αν το χέρι που τρέφει τη φλόγα του πολέμου φέρει οικονομικές ρίζες, η φωτιά που φλογίζει τους πολεμόχαρους λαούς, λέγεται "πατριωτισμός". Στην παράδοση λοιπόν του πολιτικού πατριωτισμού (η οποία ως πατρίδα εννοεί την κοινή μας ελευθερία, μια κοινότητα ελεύθερων πολιτών), η αγάπη για την πατρίδα έχει ένα νόημα εντελώς διαφορετικό από αυτό που της δίνει η εθνικιστική ρητορική, από το θαυμασμό δηλαδή για την εθνική υπεροχή και «καθαρότητα», από την υπεράσπιση της πολιτισμικής ομοιογένειας ενός έθνους ενάντια σε κάθε είδους επιμειξία. Όταν μιλάει για αγάπη για την πατρίδα ο πολιτικός πατριωτισμός δεν εννοεί μια αποκλειστική και τυφλή πρόσδεση στην κοινότητα καταγωγής μας, αλλά έναν άλλο τύπο αγάπης, ικανό να εμπνέει το γενναιόδωρο πάθος που ωθεί το άτομο να ενδιαφέρεται όχι μόνο για την οικογένειά του, για τους συγγενείς και τους φίλους του, αλλά για όλους τους συμπολίτες του ή ακόμη και για όλους εκείνους (ανεξάρτητα από την καταγωγή τους) που είναι θύματα αδικιών, διακρίσεων και καταπίεσης. Με άλλα λόγια, ο πατριωτισμός μπορεί να είναι μια πολύτιμη για τη δημοκρατία πολιτική αρετή, δηλαδή μια δύναμη που κινητοποιεί τους πολίτες, ένα πάθος που δίνει στα άτομα το θάρρος και την αποφασιστικότητα να υπηρετούν τη χώρα τους και την κοινή τους ελευθερία, παραμερίζοντας ή και θυσιάζοντας τα εγωιστικά και ιδιωτικά τους συμφέροντα.

Ο πατριωτισμός σήμερα φαίνεται στους φόρους που πληρώνει ο κάθε πολίτης, στην ετοιμότητά του να δαπανήσει τον σπάνιο ελεύθερο χρόνο του για να προσφέρει αφιλοκερδώς υπηρεσίες στους συνανθρώπους του για να πάει καλύτερα και η χώρα. Ποιοι είναι όμως σήμερα πατριώτες; Είναι αυτοί που αντιλαμβάνονται τη δυσμενή κατάσταση της χώρας μας, αυτοί που πράττουν σύμφωνα με την επιταγή του Συντάγματος κατά την οποία η τήρησή του επαφίεται στον πατριωτισμό των αποδεκτών του. Πατριώτης είναι εκείνος που δεν κλέβει το κράτος, αυτός ο οποίος δεν εκπατρίζει, «ελαφρά τη καρδιά» το οικονομικό του απόθεμα, μικρό ή μεγάλο, διότι τώρα το έχει πολύ μεγάλη ανάγκη η χώρα του. Είναι όποιος προσπαθεί να παρακολουθήσει τις εξελίξεις, όποιος αντιλαμβάνεται τις επιπτώσεις τους, είναι όλοι αυτοί που προσπαθούν, που ελπίζουν, που αισιοδοξούν πως θα τα καταφέρει η χώρα τους. Είναι όσοι αναδεικνύουν την ευπρέπειά τους στις κοινωνικο-πολιτικές διαφωνίες τους, αυτοί που αντιλαμβάνονται τη σημαντικότητα της εθελοντικής βοήθειας προς τον αδύναμο, (ακόμη κι αν οι ίδιοι δεν είναι αρκούντως δυνατοί) ενισχύοντας έτσι το κλίμα της κοινωνικής ομαλότητας και ισορροπίας. Πατριώτης είναι εκείνος που αγωνίζεται για ένα υπαρκτό αξιακό πλαίσιο της χώρας του προς την κατεύθυνση της παλινόρθωσής της στο διεθνές στερέωμα.

3.1.1 Ιστορία και η σύγχρονη έννοια του έθνους

Πριν τη Γαλλική Επανάσταση υπήρχε μεγάλη διαφορά μεταξύ του κράτους και του έθνους. Καθώς άρχισαν να σχηματίζονται κράτη στην Ευρώπη, έπρεπε να δημιουργηθεί και η αντίστοιχη ιδεολογία που θα τους διαχώριζε από τα κράτη κοντά τους. Έτσι άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτες εθνικιστικές τάσεις. Στη διαδικασία αυτή συνετέλεσαν διάφοροι παράγοντες όπως η θρησκεία, η γλώσσα και ότι δυνατόν μπορούσε να προσδιορίσει καλύτερα μία περιοχή που ήθελε να γίνει κράτος. Η απόσχιση πολλών νέων κρατών από τη θρησκευτική εξουσία της Ρωμαϊκής Εκκλησίας και η αντικατάσταση της λατινικής γλώσσας

ως επίσημης γλώσσας των κρατών αυτών από τοπικές διαλέκτους βοήθησαν επίσης στη δημιουργία εθνικής συνείδησης. Καθώς οι άνθρωποι ανέπτυσαν περισσότερο το εμπόριο και τα ταξίδια έβλεπαν τις διαφορές με τους άλλους λαούς εντονότερες. Πολλές φορές αυτό που συσπείρωνε ένα λαό και τον διαχώριζε από έναν άλλο ήταν ο πόλεμος ο οποίος, κακώς τις περισσότερες φορές, βοήθησε στην ανάπτυξη εθνικής συνείδησης.

Η Γαλλική Επανάσταση δημιούργησε ουσιαστικά τον όρο του έθνους όπως τον εννοούμε σήμερα καθώς τον υπέταξε στην έννοια του κράτους. Η έννοια του έθνους λοιπόν άρχισε να παίρνει μια περισσότερο πολιτική χροιά, προάγγελος των σημερινών κρατών. Πρακτικά, αυτό που ένωνε το έθνος στα νεοσύστατα κράτη εκείνης της εποχής ήταν η έννοια του κοινού συμφέροντος και της κοινής διοίκησης κάτω από την έννοια του κράτους, μία προσέγγιση πολύ ενδιαφέρουσα και σχετική με τον πατριωτισμό και την συνείδηση που πρέπει να έχει το άτομο απέναντι στις υποχρεώσεις με το κράτος. Ο Χέγκελ, ο Φίχτε και άλλοι Γερμανοί ρομαντικοί φιλόσοφοι επανεισήγαγαν την αριστοτελική έννοια του έθνους που εμπεριείχε περισσότερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και λιγότερα πολιτικά. Η γλώσσα, η θρησκεία αλλά και η καταγωγή με βάση το αίμα άρχισαν να γίνονται τα κύρια χαρακτηριστικά που ορίζουν ένα έθνος. Η ύπαρξη ενός έθνους δεν αποτελούσε επιλογή των μελών του, αλλά αποτέλεσμα των κοινών αυτών χαρακτηριστικών, τα οποία διαμόρφωναν τη συνείδησή τους.

Οι απόψεις βέβαια των Γερμανών ρομαντικών έχουν αναθεωρηθεί στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Η γλώσσα για παράδειγμα δεν αποτελεί πλέον κύριο χαρακτηριστικό του έθνους. Οι περισσότεροι άνθρωποι στις δυτικές κοινωνίες είναι πολύγλωσσοι χωρίς να αποτελούν έθνος. Πολλά έθνη μπορούν να χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα όπως οι Αυστραλοί και οι Σκοτσέζοι χωρίς να είναι ένα έθνος. Αντίθετα στον Καναδά μιλούν αγγλικά και γαλλικά και αποτελούν έθνος. Η θρησκεία έχει αναθεωρηθεί επίσης ως κύριο χαρακτηριστικό του έθνους. Αυτό το οποίο διακρίνει και διαμορφώνει μια εθνότητα, κατά τον Renan, είναι η κοινή ιστορική συνείδηση και οι θετικές και αρνητικές εμπειρίες, οι οποίες δημιουργούν μια κοινή παράδοση και κοινά αισθήματα υπερηφάνειας ή λύπης. Όσο υπάρχει η διάθεση να συνεχιστεί αυτός ο κοινοτικός δεσμός θα υπάρχει έθνος. Το έθνος μπορεί να υπάρχει σε έναν συγκεκριμένο χώρο ή να είναι διεσπαρμένο σε ολόκληρο τον κόσμο, όπως οι Εβραίοι. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ταυτίζεται συνήθως με μία συγκεκριμένη περιοχή. Η πατρίδα είναι η γεωγραφική περιοχή που κατοικεί ένα έθνος. Αυτός ο γεωγραφικός χώρος στεγάζει τις περισσότερες φορές το κράτος, χωρίς να είναι απαραίτητο βέβαια όπως στην περίπτωση της Παλαιστίνης. Πρέπει να τονίσουμε συνεπώς ότι κράτος και έθνος είναι δύο όροι, οι οποίοι πολλές φορές συγχέονται και χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, χωρίς να είναι πάντοτε ταυτόσημοι. Το κράτος είναι μια πολιτική ενότητα με συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια, αναγνωρισμένα σύνορα, πληθυσμό, και πολιτική οργάνωση. Το έθνος από την άλλη, είναι μια ενότητα, η οποία διακρίνεται από δημογραφικά χαρακτηριστικά, γλώσσα, θρησκεία και πολιτισμό, κοινή ιστορική συνείδηση και κοινές αξίες, οι οποίες δημιουργούν στα άτομα μιας εθνότητας το αίσθημα της κοινότητας.

3.2 Φορολογική ηθική

Η φορολογία υπήρξε ένα σημαντικό πεδίο πολιτικής σε όλη την ιστορία και θα παραμείνει μια σημαντική πτυχή στο μέλλον για την πολιτική, δεδομένου ότι δημιουργεί τη βάση ώστε το κράτος να λειτουργήσει. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι υπάρχει ογκώδης βιβλιογραφία που αφορά τη φορολόγηση, ορισμένα ζητήματα έχουν μελετηθεί πολύ λίγο. Για παράδειγμα, η έρευνα σχετικά με την προθυμία του πολίτη να πληρώσει τους φόρους εξακολουθεί να είναι

μάλλον σε βρεφικό στάδιο. Ως εκ τούτου, πρέπει να γίνει μια έρευνα της φορολογικής ηθικής, με έμφαση στις συνέπειές της στη δημοσιονομική πολιτική.

Γιατί είναι σημαντικό να αναλύσουμε τη φορολογική ηθική; Για αρχή το θέμα της φορολογικής συμμόρφωσης και μη συμμόρφωσης λαμβάνει αυξημένη προσοχή τα τελευταία χρόνια. Μπορεί να υποθεθεί ότι σε κανέναν δεν αρέσει να πληρώνει φόρους αν και όλοι γνωρίζουν ότι οι φόροι είναι απαραίτητοι για την κυβέρνηση. Μια πιθανότητα είναι η κυβέρνηση να "επιβάλλει" στους πολίτες να πληρώνουν φόρους με μια πολιτική αποτροπής. Η συγκεκριμένη πρακτική έχει αποδώσει πολύ λιγότερα οφέλη από όσα αναμενόταν.

Έτσι, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον υπάρχουν εναλλακτικές στρατηγικές που βοηθούν στην αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης. Πολλοί ερευνητές τόνισαν ότι η φορολογική ηθική θεωρείται ως ενδογενής παρότρυνση στα άτομα να πληρώνουν φόρους και είναι ένα βασικό εργαλείο που βοηθά να εξηγήσουμε τη φορολογική συμμόρφωση. Η φορολογική ηθική έχει με τη σειρά της πολλές πτυχές, οι οποίες επηρεάζονται από μια ποικιλία παραγόντων. Πρώτον, υπάρχει μια πολιτιστική πτυχή. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνικό-δημογραφικοί και κοινωνικό-οικονομικοί παράγοντες, καθώς και η εθνική υπερηφάνεια ή θρησκευτικότητα παίζουν ρόλο στον προσδιορισμό της φορολογικής ηθικής σε μια κοινωνία. Δεύτερον, υπάρχει η κυβέρνηση και η εντύπωση και η εμπιστοσύνη που προκαλεί στους πολίτες. Εδώ, η δημοκρατική συμμετοχή από τους φορολογούμενους, ο βαθμός δικαιοσύνης στη φορολογία και το επίπεδο της εμπιστοσύνης στους θεσμούς είναι αποφασιστικής σημασίας. Τρίτον, υπάρχει μια πτυχή της πολιτικής και της διοίκησης. Για παράδειγμα, η συμπεριφορά της φορολογικής διοίκησης και το (διαφαινόμενο) φορολογικό βάρος, ο φόρος εν γένει, καθώς και η στρατηγική για την επιβολή του φόρου μπορεί να επηρεάσει την προθυμία των ατόμων να πληρώσουν τους φόρους.

Η φορολογική ηθική και η επίδρασή της στη δημοσιονομική πολιτική

Συχνά το ζήτημα της φορολογικής συμμόρφωσης βασίζεται σε μια απλοϊκή άποψη ότι είναι θέμα επιβολής του νόμου. Ωστόσο, έχει να κάνει και με τις αποφάσεις δημοσιονομικής πολιτικής από την κυβέρνηση, τη συμπεριφορά των εφοριακών υπαλλήλων και έχει επίσης πολιτιστικές πτυχές. Η δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος, η δαπάνη των φορολογικών εσόδων, η αποτελεσματικότητα της διοίκησης, η στάση του κράτους έναντι των φορολογουμένων και η οριζόντια φορολογική επιβάρυνση των πολιτών πρέπει να συνυπολογιστούν ως παράγοντες για να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το ερώτημα γιατί οι άνθρωποι δεν πληρώνουν φόρους. Έτσι, υπάρχουν πολλά θέματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Δεν είναι ζωτικής σημασίας μόνο το επίπεδο της φορολογικής συμμόρφωσης, αλλά και το ύψος της φορολογικής ηθικής, για την κατανόηση της συμπεριφοράς των πολιτών. Είναι χρήσιμο να ρίξουμε μια πιο προσεκτική ματιά σε αυτό που καθορίζει τη φορολογική ηθική και όχι να την αντιμετωπίζουμε ως αμελητέο ζήτημα. Η φορολογική ηθική είναι συνδεδεμένη με την (οικονομική) αιτιολόγηση της φορολογίας. Έχει να κάνει με τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση φορολογεί την οικονομία και το πώς ξοδεύει τα έσοδα. Ο Musgrave (1959) εξέτασε τις τρεις διαστάσεις της δημοσιονομικής πολιτικής: κατανομή, διανομή και σταθεροποίηση. Στο πλαίσιο της φορολογικής ηθικής, τα δύο πρώτα θέματα είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα. Ενώ ο φόρος επηρεάζει θετικά τη φορολογική ηθική μέσα από την αποτελεσματική κατανομή των πόρων, η πτυχή της διανομής επηρεάζει αντίθετα τους φορολογούμενους πολίτες και τα μεγάλα κεφάλαια. Στην πρώτη περίπτωση, ο λογισμός της φορολογικής συμμόρφωσης βασίζεται σε ατομική ανάλυση κόστους-οφέλους των αναμενόμενων χρηματικών κερδών και ζημιών από την υποχρέωση

συμμόρφωσης και μη συμμόρφωσης. Στη δεύτερη περίπτωση, ο φορολογούμενος είναι κάτι περισσότερο από μια απλή αριθμομηχανή, αλλά ένα μέλος της κοινωνίας που εξετάζει διάφορες πτυχές κατά την πληρωμή των φόρων, συμπεριλαμβανομένων των ιδίων κεφαλαίων, τη δικαιοσύνη και την συχνότητα πληρωμής. Η φορολογική ηθική επηρεάζεται από αυτούς τους δύο κλάδους. Ο κλάδος της κατανομής είναι σημαντικός, διότι η δαπάνη με την έννοια της κατανομής των φορολογικών εσόδων επηρεάζει την ηθική. Ο κλάδος της διανομής είναι σημαντικός διότι οι παράγοντες δικαιοσύνης σχετίζονται έντονα με τις προσωπικές πεποιθήσεις. Επομένως, μια πολιτική που θα παράγει μια ορθή φορολογική ηθική θα πρέπει να συνυπολογίζει και από ποιους παίρνει φόρους και σε ποια συχνότητα αλλά επίσης και πως κατανέμονται τα φορολογικά έσοδα (Cummings, Martinez-Vazquez, McKee, Torgler, 2005).

3.2.1 Οι καθοριστικοί παράγοντες της φορολογικής ηθικής

Η φορολογική ηθική είναι στενά συνδεδεμένη με τη φοροδιαφυγή. Μια σημαντική δυσκολία στην ανάλυση της φοροδιαφυγής είναι η μέτρησή της. Είναι προφανές γιατί τα άτομα που φοροδιαφεύγουν έχουν κίνητρα για να κρύψουν την απάτη τους. Αρκετές μέθοδοι έχουν αναπτυχθεί για τη μέτρηση της φοροδιαφυγής. Ακόμα κι αν υπάρχουν περιορισμοί στην ακρίβεια των μετρήσεων, μπορούμε να έχουμε μια αντιπροσωπευτική εικόνα της φοροδιαφυγής σε ένα κράτος, και κυρίως του αριθμού των ατόμων που φοροδιαφεύγουν. Η μία μέθοδος περιλαμβάνει εκτενείς έρευνες. Οι έρευνες αυτές είναι συνήθως σχεδιασμένες για να αποσπάσουν πληροφορίες για τη στάση των φορολογουμένων σχετικά με την φορολογική συμπεριφορά τους, αλλά τέτοιες έρευνες μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν και για την εκτίμηση της μη συμμόρφωσης. Ένα βασικό πλεονέκτημα είναι ότι περιλαμβάνουν πολλές κοινωνικό-οικονομικές, δημογραφικές και μεταβλητές συμπεριφοράς. Αυτή η λογική έρευνας μπορεί να παράγει ένα πλούσιο σύνολο από νέες θεωρίες. Επιπλέον, οι έρευνες βοηθούν στο να συγκρίνονται οι διάφορες χώρες και να βλέπουμε την αποδοτικότητα κάθε φορολογικού συστήματος. Κατά τα τελευταία χρόνια, οι οικονομολόγοι εστιάζουν όλο και περισσότερο στις έρευνες συμπεριφοράς. Ένας λόγος μπορεί να είναι ότι η σύγχρονη έρευνα χρησιμοποιεί πιο εξελιγμένες στατιστικές τεχνικές σε σύγκριση με πριν από μερικά χρόνια. Βεβαίως, η ακρίβεια των ερευνών δεν είναι πάντα απόλυτα ικανοποιητική. Τα άτομα μπορεί να μην θυμούνται τις αποφάσεις τους, μερικοί μπορεί να μην ανταποκριθούν με ειλικρίνεια ή οι ερωτώμενοι μπορεί να μην είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα και η φύση των πληροφοριών για τη φορολογική συμμόρφωση θα μπορούσε να δημιουργήσει το κίνητρο για να μην συμμετάσχουν σε ένα τέτοιο σχέδιο ώστε να μην χρειαστεί να ερευνησει κάποιος τη δική τους.

Μια άλλη άμεση μέθοδος βασίζεται σε πληροφορίες που προέρχονταν από τη φορολογική αρχή ως μέρος της διαδικασίας ελέγχου. Οι έλεγχοι αυτοί μπορούν να δώσουν μια εκτίμηση του φορολογούμενου ως προς το αληθινό εισόδημα, επιτρέποντας να υπολογιστεί το ποσοστό φοροδιαφυγής. Ωστόσο, τα δεδομένα αυτά έχουν κάποιες σοβαρές ελλείψεις. Οι έλεγχοι δεν ανιχνεύουν πλήρως το εισόδημα και επομένως δεν μπορεί να βρεθεί η παραοικονομία και οι μη καταγεγραμμένες συναλλαγές.

Υπάρχουν και έμμεσες μέθοδοι που προσπαθούν να υπολογίσουν το μέγεθος της αδήλωτης οικονομικής δραστηριότητας από τα ίχνη της σε άλλους τομείς, πχ μέσω κατανάλωσης. Μια προσέγγιση εξετάζει τις διαφορές μεταξύ του εισοδήματος και κατανάλωσης σε έρευνες προϋπολογισμού και εθνικών λογαριασμών. Μια άλλη προσέγγιση εξετάζει τη διαφορά στα

επίσημα ποσοστά συμμετοχής στην εργασία με τις εκτιμήσεις στα αληθή ποσοστά συμμετοχής. Μια τρίτη προσέγγιση αναζητά τα ίχνη της λαθραίας οικονομίας στην επίδρασή της επί των νομισματικών μεγεθών. Όλες αυτές οι μέθοδοι υπόκεινται σε σοβαρή κριτική. Ωστόσο, ειδικά η τελευταία μέθοδος έχει αποκτήσει μεγάλη προσοχή στη βιβλιογραφία. Υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις ότι οι προσπάθειες επιβολής του νόμου μπορεί να αυξήσουν τη φορολογική συμμόρφωση. Βέβαια, θα πρέπει να υπάρχουν και άλλες κοινωνικές δυνάμεις που επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση, επειδή παρατηρήθηκε ότι τα επίπεδα συμμόρφωσης δεν μπορεί να εξηγηθούν πλήρως από το επίπεδο των δράσεων επιβολής του νόμου, χαρακτηριστικό των περισσότερων φορολογικών αρχών. Υπάρχουν παρατηρούμενες διαφορές στα επίπεδα συμμόρφωσης σε όλες τις χώρες και τους πολιτισμούς που δεν σχετίζονται με την προσπάθεια επιβολής του νόμου. Για να κατανοήσουμε πλήρως τις διαφορές στη συμπεριφορά στον κάθε πολιτισμό θα πρέπει κανείς να καταλάβει τις διαφορές στη φορολογική διοίκηση και τη στάση των πολιτών απέναντι στις κυβερνήσεις. Είναι πραγματικότητα ότι οι διαπολιτισμικές διαφορές και η φορολογική συνείδηση επηρεάζουν τη συμπεριφορά του φορολογούμενου. Η φορολογική συμμόρφωση είναι ένα σύνθετο ζήτημα συμπεριφοράς και η έρευνά της απαιτεί τη χρήση μιας ποικιλίας μεθόδων και πηγών δεδομένων. Τα αποτελέσματα από ερωτηματολόγια που έγιναν σε διάφορες χώρες δείχνουν ότι παρατηρήθηκαν διαφορές στα επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης, και μπορεί να εξηγηθούν από τις διαφορές στη δικαιοσύνη της φορολογίας, στην αντίληψη της δημοσιονομικής ανταλλαγής με το κράτος και στη συνολική στάση έναντι των αντίστοιχων κυβερνήσεων. Τα αποτελέσματα όπως φαίνονται στη βιβλιογραφία αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σχέση φορολογικής συνείδησης και στάσης έναντι του κράτους.

Ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής στις αναπτυσσόμενες χώρες και στις χώρες που αλλάζουν οικονομική κατεύθυνση είναι το πώς θα πετύχουν υψηλά επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης. Το θέμα αυτό είναι ανεξάρτητο από το συνολικό φόρο που θα λάβει το κράτος από το ΑΕΠ. Διότι, ακόμη και αν κάποιος ξεκινά από τη θέση ότι η κυβέρνηση θα πρέπει να εφαρμόσει χαμηλή φορολογία, η υψηλή φορολογική συμμόρφωση είναι αναγκαία για την αποδοτικότητα και την ισότητα καθώς και για την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου. Το ζήτημα της φοροδιαφυγής είναι, σε αντίθεση με άλλες παράνομες δραστηριότητες, άρρηκτα συνδεδεμένο με τα μέσα του φορολογικού ελέγχου και με το ότι η κυβέρνηση επιχειρεί να χρησιμοποιήσει τα έσοδα κατά την εκτέλεση της οικονομικής πολιτικής της. Η μείωση της φοροδιαφυγής βελτιώνει τα έσοδα της κυβέρνησης οδηγώντας την σε λαϊκές πολιτικές, όπου πολλές φορές οφείλεται στην ανάπτυξη μίας διεφθαρμένης αστικής τάξης. Ωστόσο, η μείωση της φοροδιαφυγής δεν είναι απλώς θέμα εφαρμογής αυστηρότερων ποινών και αύξησης συχνότητας των ελέγχων. Οι ακραίες κυρώσεις μπορεί να γυρίσουν μπουμέρανγκ, δημιουργώντας ένα σκηνικό στο οποίο η δωροδοκία και η διαφθορά είναι πιο διαδεδομένες και το τελικό αποτέλεσμα μπορεί να είναι χαμηλότερη φορολογική συμμόρφωση και μια γενική απώλεια εμπιστοσύνης στα δημόσια ιδρύματα. Ο σχεδιασμός αποτελεσματικών πολιτικών για τη μείωση της φοροδιαφυγής απαιτεί την κατανόηση των συμπεριφορών με στόχο την αλλαγή νοοτροπίας των φορολογούμενων. Η ατομική στάση απέναντι στη φορολογία είναι συνάρτηση κοινωνικών και πολιτιστικών προτύπων, και η αντίληψη των κανόνων που οδηγούν σε μία συμπεριφορά μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμο μέσο πολιτικής για να αποφευχθούν πιθανές παθολογίες. Η επίδραση των πολιτιστικών και κοινωνικών προτύπων στη φορολογική συμπεριφορά του ατόμου δεν είναι καλά κατανοητές και είναι το επίκεντρο της παρούσας μελέτης. Υπάρχει σημαντική βιβλιογραφία που δείχνει ότι η συμμόρφωση με τους κανόνες επηρεάζεται από τις κοινωνικές νόρμες. Για παράδειγμα, φαίνεται να έχει θετική επίδραση στην φορολογική συμπεριφορά η εμπιστοσύνη σε μία κυβέρνηση και η αίσθηση δικαιοσύνης, κοινώς η αντίληψη ότι η κυβέρνηση χρησιμοποιεί τα φορολογικά έσοδα για κοινωνικά επιθυμητούς σκοπούς. Η φοροδιαφυγή είναι μια παράνομη δραστηριότητα, και τα δεδομένα είναι συχνά

ελλιπή. Αυτό δίνει σημαντική έμφαση στην άμεση συλλογή δεδομένων μέσω εργαστηριακών πειραμάτων και ερευνών. Το συγκριτικό πλεονέκτημα των εργαστηριακών πειραμάτων είναι η δυνατότητα ελέγχου για τους εξωγενείς παράγοντες και τις μεταβλητές που μας ενδιαφέρουν. Οι αναλύσεις επιτρέπουν την ένταξη πολλών κοινωνικό-οικονομικών, δημογραφικών και συμπεριφοριστικών μεταβλητών καθώς επιτρέπουν τη χρήση πολυμεταβλητών. Τα πειραματικά δεδομένα και τα αποτελέσματα της έρευνας που αναφέρονται στο παρόν έγγραφο υποστηρίζουν την υπόθεση ότι η αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης σχετίζεται με τις ατομικές αντιλήψεις ότι το φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο και ότι η κυβέρνηση παρέχει αγαθά και υπηρεσίες με τα φορολογικά έσοδα. Στο βαθμό που η εμπιστοσύνη στη δημοσιονομική ανταλλαγή συμβάλλει στην κοινωνική νόρμα για αυτούς που πληρώνουν φόρους, αυτοί οι κανόνες είναι μια γενεσιουργός αιτία της φορολογικής συμμόρφωσης. Σε πολλές περιπτώσεις, η συμμόρφωση δεν αυξάνεται με την προσπάθεια επιβολής, αλλά το αποτέλεσμα είναι ακόμα και αντίθετο εάν το φορολογικό καθεστώς θεωρείται άδικο. Έτσι, τα αποτελέσματα που αναφέρονται στο παρόν έγγραφο παρέχουν υποστήριξη σε ένα μοντέλο φορολογικής συμμόρφωσης που εκτείνεται πολύ πέρα από τα τυπικά, και ακολουθεί μία προσέγγιση με έμφαση στην προσπάθεια κατανόησης της συμπεριφοράς (*Benno Torgler, 2008*).

3.3 Φορολογική συμμόρφωση

Ένας σημαντικός παράγοντας φορολογικής συμμόρφωσης είναι η οικονομική μεταβλητή της αποτροπής, η οποία περιλαμβάνει την πιθανότητα το άτομο που φοροδιαφεύγει να πιαστεί, το εύρος των κυρώσεων που επιβάλλονται σε όσους συλλαμβάνονται, και τις ψυχολογικές μεταβλητές, συμπεριλαμβανομένων και των ηθικών αξιών και των αντιλήψεων της ισότητας και δικαιοσύνης που έχουν οι φορολογούμενοι. Η λογική ορίζει ότι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να σχεδιαστεί ένα αποτελεσματικό πρόγραμμα φορολογικής συμμόρφωσης θα ήταν ο ερευνητής να επικεντρωθεί στους παράγοντες που φαίνεται να έχουν το μεγαλύτερο αντίκτυπο στα επίπεδα της συμμόρφωσης και συμπεριφοράς (*Σωτηροπούλου, 2011*).

3.3.1 Θεωρίες φορολογικής συμμόρφωσης

Οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις για τη φορολογική συμμόρφωση, χωρίζονται στην προσέγγιση της οικονομική αποτροπής και στη συμπεριφοριστική προσέγγιση που ενσωματώνει τόσο κοινωνικές όσο δημοσιονομικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις. Το μοντέλο οικονομικής αποτροπής έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για την εξέταση της φοροδιαφυγής και της συμμόρφωσης από θεωρητική σκοπιά. Οι παράγοντες που έχουν εξεταστεί στο μοντέλο οικονομικής αποτροπής είναι:

- Πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος
- Επίπεδο των φορολογικών υπηρεσιών
- Παρακράτηση χρημάτων
- Φορολογικές ευθύνες
- Πιθανότητα φοροαποφυγής
- Θεωρητικό και πραγματικό επίπεδο των φορολογικών συντελεστών
- Κυρώσεις για μη συμμόρφωση

Παρά τον αριθμό των παραγόντων που έχουν εξεταστεί στο πλαίσιο αυτού του μοντέλου, φαίνεται ότι δεν αρκεί ένα ικανοποιητικό επίπεδο για κάθε έναν από αυτούς τους παράγοντες ώστε να λυθεί το πρόβλημα, υποδεικνύοντας έτσι μια πιο πολύπλοκη σχέση στη συμμόρφωση των φορολογουμένων. Η κοινωνική και ψυχολογική φορολογική προσέγγιση από την άλλη πλευρά, επικεντρώνεται στις ψυχοκοινωνικές μεταβλητές οι οποίες περιλαμβάνουν τις ηθικές αξίες και την αντίληψη της δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος και των φορολογικών αρχών. Αυτή η προσέγγιση έχει χρησιμοποιηθεί πολλές φορές στην εμπειρική έρευνα.

3.3.2 Μοντέλο οικονομικής αποτροπής

Τα μοντέλα που έχουν βάση την οικονομική θεωρία της συμμόρφωσης γενικά επικεντρώνονται στην αποτροπή. Η αποτροπή μπορεί να επιτευχθεί μέσα από διάφορες προσεγγίσεις αλλά κυρίως την τιμωρητική και την πειστική προσέγγιση. Δηλαδή, η αποτροπή μπορεί να πάρει τη μορφή της αύξησης της πιθανότητας ανίχνευσης, την αύξηση του φορολογικού συντελεστή ή την επιβολή αυστηρότερων κυρώσεων. Εναλλακτικά, μπορεί να πάρει τη μορφή της βελτίωσης της εκπαίδευσης, την αυξημένη διαφήμιση και τα οικονομικά κίνητρα. Αυτό το τμήμα του κεφαλαίου θα εξετάσει τις επιπτώσεις των κυρώσεων, τις ίδιες τις κυρώσεις και άλλους παράγοντες που έχουν σχέση με την οικονομική προσέγγιση της φορολογικής συμμόρφωσης.

Η οικονομική προσέγγιση της συμμόρφωσης των φορολογουμένων βλέπει τον φορολογούμενο ως απόλυτα ηθικό, ως ανέτοιμο να πάρει κάποιο τέτοιο ρίσκο αλλά ως άτομο που αντιμετωπίζει τη φοροδιαφυγή ως μία σχέση κόστους οφέλους. Έτσι, μια καθαρή προσέγγιση κόστους-οφέλους αρκεί για να εξηγήσει για ποιο λόγο ή γιατί όχι οι φορολογούμενοι μπορούν να παραβούν τους φορολογικούς νόμους. Μερικοί ερευνητές προτείνουν ότι τα άτομα αναμένεται να ζυγίσουν τα αμφίβολα οφέλη της επιτυχούς φοροδιαφυγής από τον κίνδυνο εντοπισμού και τιμωρίας. Κατά συνέπεια, μια ποινή αποτελεί μέρος της τιμωρίας, και είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για την επιλογή ενός ατόμου να αποφύγει τον φόρο.

Με δεδομένο αυτό το πλαίσιο, η ανάλυση που ακολουθεί δείχνει πώς το μοντέλο οικονομικής αποτροπής έχει εξελιχθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε δεκαετιών. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου έρευνες έχουν δείξει μια σταδιακή αποδυνάμωση του καθαρού οικονομικού μοντέλου αποτροπής.

Μελέτες στη δεκαετία του 1960

Τα μοντέλα οικονομικής αποτροπής ανακαλύφθηκαν για πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του 1960 από το έργο του Becker, ο οποίος ανέλυσε την παράνομη συμπεριφορά με τη χρήση ενός οικονομικού πλαισίου. Ο Becker πρότεινε ένα επιχείρημα το οποίο συνεπάγεται ότι τα αποτρεπτικά μέσα όπως η πιθανότητα ανίχνευσης και η επιβολή ποινών και κυρώσεων, ήταν υπό τον έλεγχο της κοινωνίας. Ο Becker δεν παραδέχεται, ωστόσο, ότι υπήρχε ένα σημείο όπου η επιβολή έγινε αντικοινωνική και οδήγησε σε κοινωνική ζημία. Έτσι, ακόμη και σε αυτό το πρώιμο στάδιο της έρευνας της συμμόρφωσης, υπήρξε η αναγνώριση ότι το καθαρό μοντέλο οικονομικής αποτροπής είχε περιορισμούς.

Μελέτες στη δεκαετία του 1970

Μετά το μοντέλο του Becker, οι Allingham και Sandmo δημιούργησαν ένα μοντέλο που βασίζεται σε μια σειρά υποθέσεων, μεταξύ των οποίων ήταν ότι οι φορολογούμενοι έχουν πλήρη γνώση των κυρώσεων. Οι υποθέσεις αυτές παρότι είχαν μεγάλο εύρος, είχαν για παράδειγμα τη φήμη των φορολογουμένων ως μεταβλητή, και για αυτό αποδείχθηκαν περιορισμένες και απλοϊκές. Υποστήριζαν ότι η αύξηση της ποινής και της πιθανότητας αντίχνευσης ήταν ένας αποτρεπτικός παράγοντας και θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη δήλωση εισοδήματος, υπόθεση που αποδείχθηκε εν μέρει αναληθής.

Ένα εξέχον όμως ζήτημα που πηγάζει από το μοντέλο Allingham και Sandmo είναι η ύπαρξη σύνδεσης μεταξύ αντίχνευσης και ποινής. Δηλαδή, οι παράγοντες αποτροπής θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά. Όταν τα ποσοστά αντίχνευσης είναι χαμηλά, οι κυρώσεις πρέπει να είναι υψηλές και το αντίστροφο. Κατά συνέπεια, οι Allingham και Sandmo έδειξαν επίσης ότι όταν η πιθανότητα αντίχνευσης είναι βέβαιη, η ήπια τιμωρία μπορεί να είναι αποτελεσματικός αποτρεπτικός παράγοντας. Ως εκ τούτου, η αύξηση του επιπέδου ποινής δεν θα επιτύχει κατ'ανάγκη μια μεγαλύτερη αποτρεπτική ισχύ, έστω και αν ο δράστης γνωρίζει ότι η πιθανότητα της σύλληψης είναι πολύ υψηλή.

Άλλες μελέτες για το μοντέλο οικονομικής αποτροπής κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 περιλαμβάνουν το έργο του Srinivasan. Ο Srinivasan υποστήριξε ότι εάν η πιθανότητα αντίχνευσης ήταν ανεξάρτητη του εισοδήματος, τότε, καθώς τα εισοδήματα των φορολογουμένων αυξάνονται, το επίπεδο της φοροδιαφυγής θα αυξηθεί επίσης. Ωστόσο, ο Srinivasan αναγνώρισε ότι ο σκοπός της φορολογικής δομής, δεν ήταν μόνο η συλλογή φορολογικών εσόδων, ώστε η υπόθεση αυτή ήταν σε μεγάλο βαθμό μη ρεαλιστική. Μια μελέτη έδειξε το μοντέλο οικονομικής αποτροπής από την πλευρά των φορολογουμένων. Δηλαδή, η προσφορά ενός φορολογούμενου στην περίπτωση αυτή ήταν η άγνωστη μεταβλητή και όχι το σύνολο των φορολογικών εσόδων. Το θέμα ήταν πώς να μεγιστοποιηθεί η προσφορά του φορολογούμενου χωρίς να γίνουν αλλαγές στους φορολογικούς συντελεστές και τα επίπεδα εισοδήματος.

Μελέτες στη δεκαετία του 1980

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 μετά από τις προηγούμενες θεωρίες του μοντέλου οικονομικής αποτροπής, ήρθαν πιο εκτεταμένα μοντέλα που τροποποίησαν ορισμένες βασικές παραδοχές και εξέτασαν διάφορες μεταβλητές συμμόρφωσης. Ενώ τα μοντέλα ήταν πιο περίπλοκα από ό,τι στις προηγούμενες εκδόσεις, εξακολουθούσαν να βασίζονται στην παραδοχή ότι οι οικονομικές κυρώσεις ήταν το κλειδί για τη βελτίωση της συνολικής συμμόρφωσης των φορολογουμένων. Σε απάντηση στο αυξανόμενο ποσοστό των μη-συμμόρφωσης και της φοροδιαφυγής στις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 το φάσμα των κυρώσεων επεκτάθηκε από την κυβέρνηση. Η υποστήριξη αυτής της πολιτικής βασίστηκε σε μελέτες που διαπίστωσαν ότι οι φορολογούμενοι είναι πιο ευαίσθητοι στο είδος της ποινής παρά στην πιθανότητα αντίχνευσης όταν η πιθανότητα είναι πολύ χαμηλή (δηλαδή, 4% ή λιγότερο). Αυτό προφανώς έχει συνέπειες για πολλές αγγλοσαξονικές χώρες που έχουν περιβάλλον αυτοαξιολόγησης και ο έλεγχος είναι χαμηλός. Ωστόσο, η αποτυχία των κυρώσεων αυτών να βελτιώσουν τη συμπεριφορά συμμόρφωσης των φορολογουμένων έκαναν τους ερευνητές να αμφισβητήσουν τη χρησιμότητα του καθαρού οικονομικού μοντέλου. Οι Graetz και Wilde, ιδίως, αισθάνθηκαν ότι το μοντέλο ήταν πολύ απλοϊκό και

πρότειναν ότι η κυβέρνηση θα πρέπει να μειώσει τη συλλογή φόρων καθώς και να γίνει μείωση των φορολογικών συντελεστών ώστε να αυξηθεί σταδιακά η φορολογική συμμόρφωση. Προφανώς, δεν υπήρχε υποστήριξη για το επιχείρημα ότι η αυστηρότητα των κυρώσεων δεν έχει κατ' ανάγκη μια γραμμική επίδραση στην φορολογική συμμόρφωση. Οι Jackson και Milliron στα μέσα της δεκαετίας του 1980 έκαναν μία πρωτοποριακή μελέτη που έδειξε ότι το κοινωνικό κόστος των κυρώσεων μπορεί να αντισταθμίσει τα οφέλη. Για παράδειγμα, οι φορολογούμενοι ως ομάδα μπορεί να κινηθούν επιθετικά προς το κράτος αν οι κυρώσεις θεωρούνται πολύ σοβαρές με αποτέλεσμα σε γενικές γραμμές να υπάρξει έλλειψη σεβασμού για το νόμο.

Εκτός από την έρευνα των Graetz και Wilde έγινε μια άλλη μελέτη από τους Reinganum και Wilde η οποία εξέτασε τη σχέση μεταξύ ελέγχων, φόρων και προστίμων. Παρήγαγαν εξισώσεις που βασίζονται σε σχέσεις μεταξύ αυτών των μεταβλητών. Μια άλλη μελέτη των Graetz, Reinganum και Wilde έδειξε ότι το μοντέλο οικονομικής αποτροπής, όπως ίσχυε, παρείχε μια ανεπαρκή θεωρία είσπραξης των εσόδων. Οι Graetz, Reinganum και Wilde πρότειναν μια πιο ολοκληρωμένη θεωρητική βάση για την ανάλυση της φορολογικής συμμόρφωσης που περιλαμβάνει ένα μαθηματικό παιχνίδι. Ο στόχος ήταν να αποσαφηνίσει τις σχέσεις μεταξύ των στοιχείων που επηρεάζουν τη συμμόρφωση.

Ο Cowell διερεύνησε τον ορισμό της φοροδιαφυγής και πρότεινε ότι πρέπει να συμπεριληφθούν και άλλοι μη οικονομικοί παράγοντες. Ο Cowell ανέφερε ότι η φορολογική ηθική μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα με άλλους τρόπους πέρα από τις κυρώσεις και τον έλεγχο. Το κλειδί ήταν ότι η φορολογική αρχή οφείλει να χρησιμοποιεί τις διαθέσιμες πληροφορίες με σύνεση για τον καθορισμό της φορολογικής πολιτικής. Η θεωρία του Cowell ήταν, παρ' όλα αυτά, κυρίως θεωρητική και όχι πρακτική και οικονομική.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 δύο άλλες σημαντικές μελέτες είχαν προχωρήσει το βασικό μοντέλο οικονομικής αποτροπής. Η πρώτη ήταν μια μελέτη από τους Slemrod και Scotchmer, η οποία εισήγαγε τις μεταβλητές της τυχειότητας και της καλής διαβίωσης των φορολογουμένων σε οικονομετρικά μοντέλα. Η τυχειότητα ήταν ουσιαστικά η αβεβαιότητα της αξιολόγησης από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς, με στόχο τον καλύτερο συνδυασμό μεταξύ τυχειότητας και εκτέλεσης. Δυστυχώς, το μοντέλο έπασχε από απλοϊκές υποθέσεις και προβλήματα στη μέτρηση της κοινωνικής ευημερίας. Μια δεύτερη μελέτη από τον Slemrod εισήγαγε τη μεταβλητή της πολυπλοκότητας στο οικονομικό μοντέλο.

Μελέτες στη δεκαετία του 1990 και του 2000

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000 περαιτέρω μελέτες έχουν προσπαθήσει να αντιμετωπίσουν τις αδυναμίες του καθαρού οικονομικού μοντέλου αποτροπής και έχουν γίνει τροποποιήσεις. Ειδικότερα, ο Cuccia σημειώνει ότι εκτός από τις απλουστευμένες παραδοχές του, το μοντέλο οικονομικής αποτροπής έχει την τάση να θεωρεί ορισμένες ενδογενείς μεταβλητές (όπως η πιθανότητα ανίχνευσης) ως εξωγενείς.

Μια μελέτη από τους Falkinger και Walther κοίταξε πέρα από τους τιμωρητικούς παράγοντες και τους συνδύασε με τους πειστικούς παράγοντες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι ένα φορολογικό σύστημα που συνδυάζει τις δύο αυτές μεταβλητές και τα οφέλη είναι πιο αποτελεσματικό στο να μεγιστοποιεί την τήρηση του νόμου από ένα σύστημα που επικεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο στην επιβολή κυρώσεων. Ως εκ τούτου, οι θετικές παροτρύνσεις για συμμόρφωση μπορεί επίσης να παίζουν σημαντικό ρόλο στην απόφαση

του φορολογούμενου. Αυτές οι παραινέσεις μπορεί να πάρουν τη μορφή της ταχύτερης επιστροφής φόρων, ή ως ένα ποσοστό μείωσης του φόρου που καταβάλλεται. Οι Alm, Sanchez και De Huan, εξέτασαν επίσης και άλλους μη-οικονομικούς παράγοντες στη μελέτη τους και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι περισσότερες εμπειρικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν μέχρι σήμερα τείνουν να αντικρούσουν το οικονομικό μοντέλο συμμόρφωσης στη βασική του μορφή. Ωστόσο δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν βασικές αλήθειες στο οικονομικό μοντέλο συμμόρφωσης, αλλά ότι δεν περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες (SCHALTEGGER, 2009).

3.3.3 Μοντέλα συμμόρφωσης που εστιάζουν στην ψυχολογία

Τα φορολογικά μοντέλα ψυχολογίας συνδυάζουν μαζί πτυχές του μοντέλου της οικονομικής αποτροπής και μοντέλα της κοινωνικής ψυχολογίας. Το ουσιαστικό σημείο αυτής της προσέγγισης είναι ότι τα άτομα δεν αντιμετωπίζονται απλώς ως ανεξάρτητα στατιστικά δεδομένα αλλά ως προσωπικότητες με μια σειρά από στάσεις και πεποιθήσεις που αλληλεπιδρούν και δημιουργούν κοινωνικές νόρμες. Η κοινωνική ψυχολογία εξετάσει επαγωγικά τις στάσεις και τις πεποιθήσεις των φορολογουμένων, προκειμένου να κατανοήσουν και να προβλέψουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Οι μελέτες που βασίζονται σε αυτά τα μοντέλα είναι πολλές και ποικίλες όσον αφορά τις μεθοδολογίες που χρησιμοποιούνται και τους δυνητικούς παράγοντες της συμμόρφωσης που εξετάστηκαν. Από την άποψη αυτή, το επίκεντρο αυτού του υποκεφαλαίου είναι να αναλύσει τις μελέτες που εξετάζουν τους ανθρώπινους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τη στάση και τη συμπεριφορά της συμμόρφωσης των φορολογουμένων. Κατά συνέπεια, η ανάλυση που ακολουθεί δείχνει πώς το φορολογικό και κοινωνικό μοντέλο ψυχολογίας έχει εξελιχθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων πέντε δεκαετιών. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι μελέτες έχουν δείξει ανάπτυξη των μεθόδων και μεταβλητών που χρησιμοποιούνται στο εσωτερικό του μοντέλου. Ενώ οι μεθοδολογίες θα διερευνηθούν τόσο σε ποσοτικές όσο και ποιοτικές προσεγγίσεις, οι μεταβλητές κυμαίνονται από τις κοινωνικές νόρμες, τα προσωπικά χαρακτηριστικά και τις αντιλήψεις της δικαιοσύνης των φορολογουμένων μέσω της εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης.

Μελέτες στη δεκαετία του 1960

Μια από τις πρώτες μελέτες που εξερεύνησε ένα είδος φορολογικής νοοτροπίας παρουσιάστηκε από τον Schmolders. Η ιδέα βασίζεται στην υπόθεση ότι οι φορολογούμενοι έχουν ξεχωριστές απόψεις σε σχέση με το προσωπικό τους συμφέρον και άλλη αντίληψη για το πώς πρέπει να συμβάλλουν στο κοινοτικό συμφέρον. Από αυτή την άποψη, η πιο θετική στάση των φορολογουμένων ως προς την πληρωμή φόρων και τη συνεργασία με τις φορολογικές αρχές, είναι η μεγαλύτερη προθυμία τους να πληρώσουν φόρο. Ο Schmolders κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι φορολογικές πεποιθήσεις του κάθε ατόμου ήταν μια αντανάκλαση των πολιτιστικών διαφορών και των φορολογικών συστημάτων στα οποία είχαν μεγαλώσει. Ωστόσο θεωρήθηκε μια στενή άποψη του σχηματισμού της φορολογικής αντίληψης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ένα από τα πρώτα μοντέλα της ψυχολογίας της φορολογικής συμμόρφωσης αναπτύχθηκε από τον Strumpel. Το μοντέλο ισχυρίζεται ότι η άκαμπτη εφαρμογή του νόμου από τις φορολογικές αρχές είναι πιθανό να μειώσει το επίπεδο

συμμόρφωσης των φορολογούμενων στους αντίστοιχους φορολογικούς νόμους. Οι δύο κύριες μεταβλητές στο μοντέλο είναι η ακαμψία της αξιολόγησης, η οποία μετρά το είδος των φορολογικών προστίμων, η διαδικασία αξιολόγησης και το επίπεδο της γραφειοκρατίας που σχετίζονται με τις φορολογικές αρχές και, δεύτερον, η προθυμία να συνεργαστούν οι φορολογούμενοι η οποία σχετίζεται με τη στάση και την αντίληψη του φορολογικού συστήματος από τα φυσικά πρόσωπα. Μια ανάλυση του μοντέλου Strumpel έγινε από τον Kinsey. Ο Kinsey ερμηνεύει την έννοια της προθυμίας των φορολογούμενων να συνεργαστούν ως την κύρια μεταβλητή σχετικά με τη συμμόρφωση. Αντίθετα, η ακαμψία του συστήματος κατά τον Kinsey έχει δύο αντίθετα αποτελέσματα. Το ένα είναι ένα άμεσο θετικό αντίκτυπο στην φορολογική συμμόρφωση, που επηρεάζεται από το συντελεστή φόρου και το ποσό της χρηματικής ποινής και άλλες οικονομικές μεταβλητές που λειτουργούν αποτρεπτικά για φοροδιαφυγή. Το δεύτερο είναι μια αρνητική επίδραση στην προθυμία συνεργασίας. Η συμπεριφορά στη φορολογική συμμόρφωση μπορεί επίσης να επηρεάζεται από το επίπεδο της γραφειοκρατίας που εμπλέκεται στη διαδικασία πληρωμής του φόρου.

Μελέτες στη δεκαετία του 1970

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 ο αριθμός των μοντέλων ψυχολογίας αυξήθηκε και προτάθηκαν κάποιες μεταβλητές επιπλέον. Συγκεκριμένα, μια μελέτη από τον Spicer επικεντρώθηκε στην έννοια της κοινωνικής ανταλλαγής, δηλαδή, την αντιληπτή ανισότητα μεταξύ των φόρων που καταβάλλονται σε αντάλλαγμα για τα δημόσια αγαθά και τις υπηρεσίες που παρέχονται από την κυβέρνηση. Δύο περαιτέρω μελέτες, από τους Vogel και Yarborough, εξέτασαν την επίδραση των ηθικών αξιών κατά την συμμόρφωση των φορολογουμένων ή με άλλα λόγια, τις πεποιθήσεις και τις αξίες των φορολογούμενων που σχετίζονται με ορισμένα στοιχεία του φορολογικού συστήματος. Και οι δύο αυτές μη-οικονομικές μεταβλητές, σχετίζονται σημαντικά με τη συμπεριφορά κατά τη συμμόρφωση.

Μελέτες στη δεκαετία του 1980

Μετά την ανάπτυξη φορολογικών μοντέλων ψυχολογίας κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, μια σημαντική εναλλακτική εκδοχή εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 από τους Ajzen και Fishbein, και αναφέρεται ως η θεωρία της λελογισμένης δράσης (TRA). Το μοντέλο έδειξε ότι η συμπεριφορά των φορολογουμένων καθορίζεται άμεσα από τις προθέσεις τους, που είναι μια αντανάκλαση της στάσης τους απέναντι στην αντίληψη των υποκειμενικών κανόνων (Konrad, Salmi Qari, 2009).

3.3.4 Η σχέση πατριωτισμού και φορολογικής συμμόρφωσης

Κοιτάζοντας τα μοντέλα φορολογικής συμμόρφωσης που έχουν προταθεί παρατηρούμε ότι ο πατριωτισμός ως έννοια είναι περισσότερο μία κοινωνική συμπεριφορά που εξαρτάται από την ψυχολογία του ατόμου. Η απόφαση που καλείται να πάρει το άτομο όταν του τίθεται το ζήτημα της φοροδιαφυγής έχει σχέση με την αντίληψη του για το κοινό καλό, και όταν αυτό συμβαίνει στο επίπεδο ενός σύγχρονου κράτους μιλάμε για πατριωτισμό.

Παρατηρώντας κάποιες χώρες του κόσμου βλέπουμε ότι ο μεγαλύτερος βαθμός φορολογικής συμμόρφωσης βρίσκεται σε δύο διαφορετικά είδη κρατών που έχουν πολύ διαφορετική

προσέγγιση. Πρώτα είναι τα ευρωπαϊκά βόρεια κράτη όπως η Δανία και η Νορβηγία. Σε αυτά τα κράτη παρατηρούμε ότι υπάρχει σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής πολύ μικρή παραβατικότητα και μεγάλος βαθμός συμμετοχής των ατόμων στη δημόσια διοίκηση. Ανέκαθεν αυτά τα κράτη είχαν υγιή λειτουργία και αυτό οφείλεται εν μέρει και στη συμπεριφορά των ατόμων. Η αντίληψη του κράτους ως ένας θεσμός που έχει σχέση με την άμεση επιβίωση τους προτρέπει να μην παραβαίνουν τους νόμους. Αυτή η αντίληψη του κράτους θυμίζει σε μεγάλο βαθμό τον πατριωτισμό που είχε αναπτυχθεί επί Γαλλικής Επανάστασης. Από την άλλη βλέπουμε τις ΗΠΑ να έχουν πολύ χαμηλά ποσοστά φοροδιαφυγής. Είναι αμφίβολο αν αυτό οφείλεται στον ειλικρινή πατριωτισμό τους ή στις πολύ σκληρές κυρώσεις που επιβάλλει το κράτος στους φοροφυγάδες. Στις ΗΠΑ ο πατριωτισμός σαν έννοια προβάλλεται περισσότερο με τη μορφή που χρησιμοποιήθηκε στο γερμανικό Ρομαντισμό. Άρα υπάρχουν διάφορα είδη πατριωτισμού που έχουν διαφορετική επίδραση στην φορολογική συμπεριφορά. Διαφαίνεται όμως μια ισχυρή σύνδεση μεταξύ φορολογικής συμμόρφωσης και πατριωτισμού.

Αλλά πως θα μπορέσουμε να εξετάσουμε τη σύνδεση αυτή;

Το πρώτο πρόβλημα που παρουσιάζεται είναι ότι ο πατριωτισμός είναι μη ποσοτικά μετρήσιμος. Αν τα στοιχεία για τη φοροδιαφυγή είναι δύσκολο να μετρηθούν αντικειμενικά, το ποσοστό πατριωτισμού σε μία χώρα είναι σχεδόν αδύνατον να μετρηθεί και να συγκριθεί. Όπως είπαμε άλλωστε σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ψυχολογία της μάζας, ένα εντελώς ποιοτικό χαρακτηριστικό. Πολλές κυβερνήσεις ωστόσο προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν το πατριωτικό συναίσθημα ώστε να κάνουν τους πολίτες τους να έχουν καλύτερη φορολογική ανταπόκριση. Οι πολιτικές που αυξάνουν το αίσθημα πατριωτισμού ή κάνουν επίκληση σε αυτόν, πάλι είναι κάτι το οποίο είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστεί και να μετρηθεί. Άρα δεν μπορούμε με κάποια άμεση μέθοδο να δούμε και να εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ πατριωτισμού και φορολογικής συμπεριφοράς. Γι' αυτό οι ερωτήσεις που συνδυάζουν τον πατριωτισμό και την άποψη για τη φορολογία μπορούν να μας δώσουν μια εικόνα, όσο πιο ικανοποιητικά γίνεται.

3.3.5 Η φορολογική συμμόρφωση προϋποθέτει την ύπαρξη φορολογικής συνείδησης;

Η φορολογική συμμόρφωση, δεν προϋποθέτει και την ύπαρξη φορολογικής συνείδησης, σε αντίθεση με την ύπαρξη φορολογικής συνείδησης που πάντοτε μετουσιώνεται σε φορολογική συμμόρφωση και όχι μόνο. Η έννοια της φορολογικής συνείδησης αποτελεί θέμα συζήτησης κυρίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης ή και παρατεταμένης ύφεσης. Αξίζει να δούμε ποιοι παράγοντες καθορίζουν τη φορολογική συνείδηση για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τα βασικότερα αίτια που την προκαλούν, αλλά και πώς οι παράγοντες αυτοί την επηρεάζουν.

Η φορολογική συνείδηση αποτελεί σύμφωνα με μελέτες, τον καθρέφτη που αποτυπώνει την σχέση εμπιστοσύνης που υπάρχει μεταξύ των πολιτών μιας χώρας και του πολιτικού συστήματος, κατ' επέκταση της κυβέρνησης μιας χώρας. Σύμφωνα πάντα με τις ίδιες μελέτες, η σχέση αυτή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την γνώμη (θετική ή αρνητική) που έχουν οι πολίτες προς το πολιτικό σύστημα μιας χώρας. Όσο πιο θετική είναι η εικόνα που εκπέμπει το σύστημα, τόσο πιο υψηλό το επίπεδο εμπιστοσύνης των πολιτών σε αυτό, με φυσικό επακόλουθο να παρατηρούνται στις χώρες αυτές υψηλά επίπεδα φορολογικής συνείδησης τα οποία μεταφράζονται με μαθηματική ακρίβεια σε φορολογική συμμόρφωση (π.χ. Σκανδιναβικές χώρες). Οι παράγοντες που καθορίζουν το ύψος της φορολογικής συνείδησης,

όπως θα δούμε στη συνέχεια δεν θα μας ξενίσουν και πιθανόν να μπορέσουμε με κάποιους από αυτούς να ταυτιστούμε κιόλας. Σε χώρες λοιπόν στις οποίες κατ' εξακολούθηση παρατηρούνται χαμηλά ποσοστά φορολογικής συνείδησης, οι μελέτες δείχνουν ότι υπάρχει απόλυτη ταύτιση με το επίπεδο και την ποιότητα των υπηρεσιών που οι πολίτες θεωρούν ότι λαμβάνουν από το κράτος σε αντάλλαγμα, είτε αυτές αφορούν την ελεύθερη πρόσβαση και την ποιότητα στην εκπαίδευση, είτε την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την καταλληλότητα των υποδομών και γενικά του επιπέδου και της ποιότητας ζωής που οι πολίτες μπορούν να απολαύσουν. Σε χαμηλά ποσοστά φορολογικής συνείδησης οδηγούν και φαινόμενα κακοδιαχείρισης στη δημόσια διοίκηση, μεταφραζόμενα σε κατάχρηση κεφαλαίων (embezzlement of funds), αδιαφάνεια στη λήψη αποφάσεων, αλόγιστες σπατάλες δημοσίων πόρων και κονδυλίων (τα οποία προέρχονται από χρήματα φορολογουμένων), ανοχή και ατιμωρησία της διαφθοράς και γενικά μια μορφή χαλαρής και επιλεκτικής εφαρμογής των νόμων. Αξίζει να σημειώσουμε, ότι ως απότοκο του χαμηλού δείκτη φορολογικής συνείδησης μεταξύ των πολιτών στις χώρες αυτές, παρατηρήθηκαν επίσης σημαντικά προβλήματα κοινωνικής συνοχής. Η καλλιέργεια λοιπόν φορολογικής συνείδησης είναι εκ των ων ουκ άνευ, αν θέλουμε να ξεφύγουμε από την δίνη της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης μια ώρα γρηγορότερα. Τα παρεμφερή πλεονεκτήματα που θα προκύψουν για την Κύπρο σε μια τέτοια περίπτωση θα είναι πολύ μεγαλύτερα από τα στεγνά οικονομικά οφέλη και θα γίνουν αντιληπτά στο σύνολο της κοινωνίας μας και κατ' επέκταση στο επίπεδο της ποιότητας ζωής αυτής, αλλά πρωτίστως των επερχόμενων γενεών. Τέλος, ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι εκείνος που αποκαλούμε με τον γενικό όρο φορολογικό φρόνημα. Αυτό δεν είναι έμφυτο, αλλά διαμορφώνεται από τις ατομικές και κοινωνικές αξίες κάθε κοινωνίας, επηρεάζεται από την κουλτούρα, τους τυπικούς και άτυπους θεσμούς, αλλά και από το γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας του κράτους και των υπηρεσιών του. Το θέμα είναι σημαντικό και η έρευνα σε αυτό έχει αλλάξει την προσέγγιση αναλυτών και φορολογικών διοικήσεων στην κατανόηση του φαινομένου της φοροδιαφυγής και της καταπολέμησής του.

Η παραδοσιακή θεωρία της φοροδιαφυγής υποθέτει ότι οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με βάση το νεοκλασικό υπόδειγμα, ορθολογικά. Επομένως, το αν ένας φορολογούμενος συμμορφώνεται ή όχι στις υποχρεώσεις του είναι αποτέλεσμα μιας ανάλυσης κόστους-οφέλους. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, ο βαθμός συμμόρφωσης στη φορολογική νομοθεσία θα αυξηθεί αν η κυβέρνηση αυξήσει τους ελέγχους και τα πρόστιμα. Τα υποδείγματα όμως αυτά δεν μπορούν να εξηγήσουν εύκολα τα πραγματικά επίπεδα συμμόρφωσης που παρατηρούνται στις περισσότερες χώρες. Αν οι φορολογούμενοι έπαιρναν τις αποφάσεις τους με βάση καθαρά οικονομικούς λόγους, τότε οι περισσότεροι από αυτούς θα φοροδιέφευγαν, λόγω της μικρής πιθανότητας εντοπισμού και των μικρών προστίμων σε σχέση με το όφελος από τη φοροδιαφυγή. Στην πολύ γνωστή επισκόπηση του θέματος που έγινε από τους Andreoni, Erard and Feinstein (1998) παρουσιάζονται στοιχεία που δείχνουν ότι η συμμόρφωση στη νομοθεσία είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που προβλέπουν τα υποδείγματα της παραδοσιακής ανάλυσης. Επιπλέον, τα παραδοσιακά υποδείγματα δεν εξηγούν τη διαφορά στη φοροδιαφυγή που παρατηρείται στις διάφορες χώρες.

Για τους λόγους αυτούς πολλοί ερευνητές προσπάθησαν να βρουν εναλλακτικές εξηγήσεις για τη συμπεριφορά των φορολογουμένων, με το να εστιάσουν την προσοχή τους σε κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες. Με βάση αυτή τη νέα προσέγγιση διαπιστώθηκε ότι τη συμπεριφορά των φορολογουμένων επηρεάζουν αρκετοί μη οικονομικοί παράγοντες. Τους πιο βασικούς από αυτούς, που παίζουν σημαντικό ρόλο στην Ελλάδα, μπορούμε να τους κατατάξουμε σε δύο κατηγορίες:

1. Προσωπικές και κοινωνικές αξίες (νόρμες).
2. Εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και τους κρατικούς θεσμούς.

Η έρευνα έχει δείξει ότι παράγοντες που σχετίζονται με την ηθική και τους κανόνες δεοντολογίας των ατόμων προσδιορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, τη συμπεριφορά των φορολογουμένων. Όπως τονίζει ο Taylor (2001), πέρα από τον εντοπισμό της φοροδιαφυγής και τις κυρώσεις που αυτή συνεπάγεται, θέματα όπως τα αισθήματα ενοχής και ο κίνδυνος κοινωνικού στιγματισμού, παίζουν σημαντικό ανασχετικό ρόλο στη φοροδιαφυγή. Αυτά τα κίνητρα έχουν ελκύσει όλο και πιο πολύ το ενδιαφέρον οικονομολόγων και ψυχολόγων. Γι' αυτό και πολλοί ερευνητές έχουν επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους στο να εξετάσουν συστηματικά το θέμα των προσωπικών αξιών, που συχνά αποκαλείται φορολογική ηθική, ή και φορολογικό φρόνημα. Η ανάλυση αυτή δίνει έμφαση στην κατανόηση κοινωνικοοικονομικών παραγόντων και θεσμικών ρυθμίσεων για να εξηγήσουν το φορολογικό φρόνημα των πολιτών. Θέματα, όπως η δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών, η αμερόληπτη μεταχείριση όλων από τις φορολογικές αρχές, η αντίληψη των φορολογουμένων ότι οι φόροι τους επιστρέφονται με καλές και αξιόπιστες δημόσιες υπηρεσίες, συντελούν στο να δημιουργείται εμπιστοσύνη στο κράτος, αλλά και μεταξύ πολιτών, στοιχεία που θεωρούνται ότι συμβάλλουν στο να συμμορφώνονται οι πολίτες στις υποχρεώσεις τους. Το θέμα επομένως της εμπιστοσύνης στο κράτος και τους δημόσιους θεσμούς αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ίσως αυτό να είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που εξηγούν πώς στις ανεπτυγμένες χώρες και παρά την υψηλή φορολογία η φοροδιαφυγή είναι περιορισμένη. Στη χώρα μας η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση ήταν σε χαμηλά επίπεδα ακόμη και στην εποχή της ταχύρυθμης μεγέθυνσης, αλλά τα τελευταία χρόνια με την κρίση έχει ουσιαστικά καταρρεύσει. Είναι φανερό ότι με τόσο χαμηλό ποσοστό πολιτών να εμπιστεύεται την κυβέρνηση, δύσκολα θα πειστούν οι πολίτες ότι πρέπει να πληρώσουν με προθυμία τους φόρους που τους αναλογούν, όταν αυτοί δεν εμπιστεύονται αυτούς που θα διαχειριστούν τα ποσά που καταβάλλουν ως φόρους.

Η φορολογική συμμόρφωση των ελλήνων πολιτών

Πρόοδο στους δείκτες φορολογικής συμμόρφωσης σημειώνει η Ελλάδα σύμφωνα με την ετήσια διεθνή μελέτη Paying Taxes, η οποία εκπονήθηκε από τον Όμιλο της Παγκόσμιας Τράπεζας σε συνεργασία με την PwC. Φέτος, η Ελλάδα βρίσκεται 53η στην παγκόσμια κατάταξη, ανεβαίνοντας κατά 26 θέσεις τα τελευταία δύο χρόνια. Η μελέτη Paying Taxes εξετάζει όλους τους υποχρεωτικούς φόρους και εισφορές, που καταβάλλει μία μεσαία επιχείρηση μέσα σε ένα χρόνο. Όσον αφορά στην Ελλάδα, ο απαιτούμενος χρόνος για φορολογική συμμόρφωση ανέρχεται στις 193 ώρες το χρόνο (έναντι των 202 πέρυσι), ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος για τις χώρες της ΕΕ/ΕΟΖ είναι 184 ώρες και διεθνώς 267 ώρες. Η βελτίωση του συγκεκριμένου δείκτη στην Ελλάδα οφείλεται στη συμμόρφωση στους φόρους κατανάλωσης.

Η πιο πρόσφατη κατάταξη της Ελλάδας σύμφωνα με την μελέτη Paying Taxes τα τελευταία χρόνια:

	<u>2013-14</u>	<u>2012-13</u>	<u>2011-12</u>
Θέση	53	56	79
Συνολική φορολογική επιβάρυνση	44%	44,6%	46,4%

Χρόνος συμμόρφωσης	193 ώρες	202 ώρες	224 ώρες
Χρόνος συμμόρφωσης στους φόρους κατανάλωσης	69 ώρες	78 ώρες	88 ώρες

Η συγκριτική κατάταξη της Ελλάδας στη μελέτη Paying Taxes

	Ελλάδα	ΕΕ/ΕΟΖ	Διεθνώς
Συνολική φορολογική επιβάρυνση	44%	41,4%	43,1%
Χρόνος συμμόρφωσης	193 ώρες	184 ώρες	268 ώρες
Χρόνος συμμόρφωσης στους φόρους κατανάλωσης	69 ώρες	55 ώρες	101 ώρες

Η Ελλάδα βελτίωσε τη συνολική επίδοσή της, έχοντας δώσει έμφαση στις πολιτικές, που συντείνουν στην εφαρμογή ενός αποτελεσματικού και λιγότερο χρονοβόρου συστήματος φορολογικής συμμόρφωσης. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν μεταρρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων πληρωμής και υποβολής φορολογικών δηλώσεων. Η χρήση των ηλεκτρονικών εφαρμογών έγινε υποχρεωτική (πχ ηλεκτρονική υποβολή φορολογικών δηλώσεων), ενώ δημιουργήθηκαν τα κατάλληλα ηλεκτρονικά εργαλεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

4.1 Μορφή ερωτηματολογίου

Ερώτηση 1: Φύλο

1. Άντρας

2. Γυναίκα

Ερώτηση 2: Ηλικία

- 1.Εώς 20
- 2.20-30
- 3.30-40
- 4.40-50
- 5.50 και άνω

Ερώτηση 3: Σπουδές

- 1.Απόφοιτος Δημοτικού
- 2.Απόφοιτος Γυμνασίου
- 3.Απόφοιτος Λυκείου
- 4.Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ
- 5.Απόφοιτος Μεταπτυχιακού / Διδακτορικού

Ερώτηση 4: Πόσο ευχαριστημένοι είστε από τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος;

- 1.Ελάχιστα
- 2.Λίγο
- 3.Αρκετά
- 4.Πολύ
- 5.Πάρα πολύ

Ερώτηση 5: Πόσο ευχαριστημένοι είστε από τη λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων;

- 1.Ελάχιστα
- 2.Λίγο
- 3.Αρκετά
- 4.Πολύ
- 5.Πάρα πολύ

Ερώτηση 6: Πόσο περήφανοι αισθάνεστε από την Ιστορία της χώρας σας;

- 1.Ελάχιστα
- 2.Λίγο

3.Αρκετά

4.Πολύ

5.Πάρα πολύ

Ερώτηση 7: Πόσο συνεπής είστε στις φορολογικές σας υποχρεώσεις;

1.Ελάχιστα

2.Λίγο

3.Αρκετά

4.Πολύ

5.Πάρα πολύ

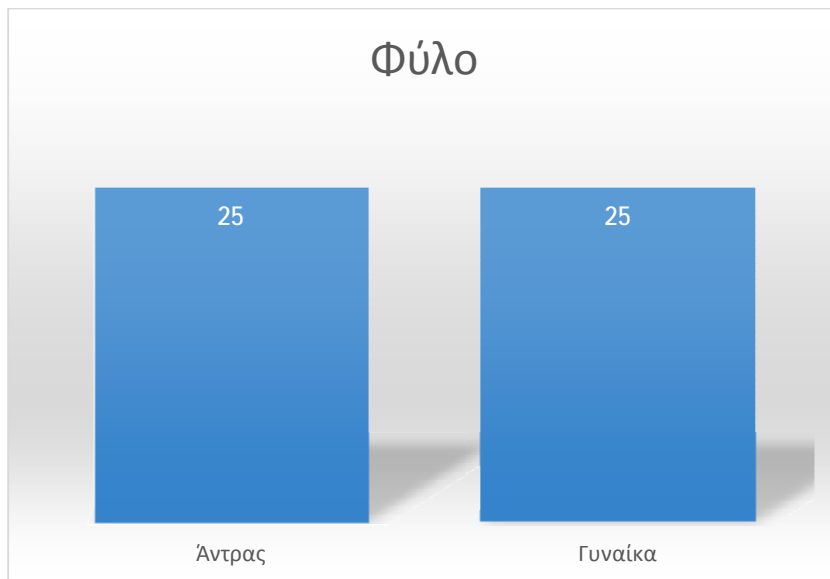
Οι απαντήσεις δόθηκαν με την μορφή αριθμού ερώτησης και του αντίστοιχου αριθμού απάντησης πχ Ερώτηση 7 –Απάντηση 4

4.2 Αποτελέσματα ερωτηματολογίου

Ερώτηση 1: Φύλο

Αντρας	1	25
Γυναίκα	2	25

Πίνακας 3.1.Η κατανομή αντρών και γυναικών στο δείγμα

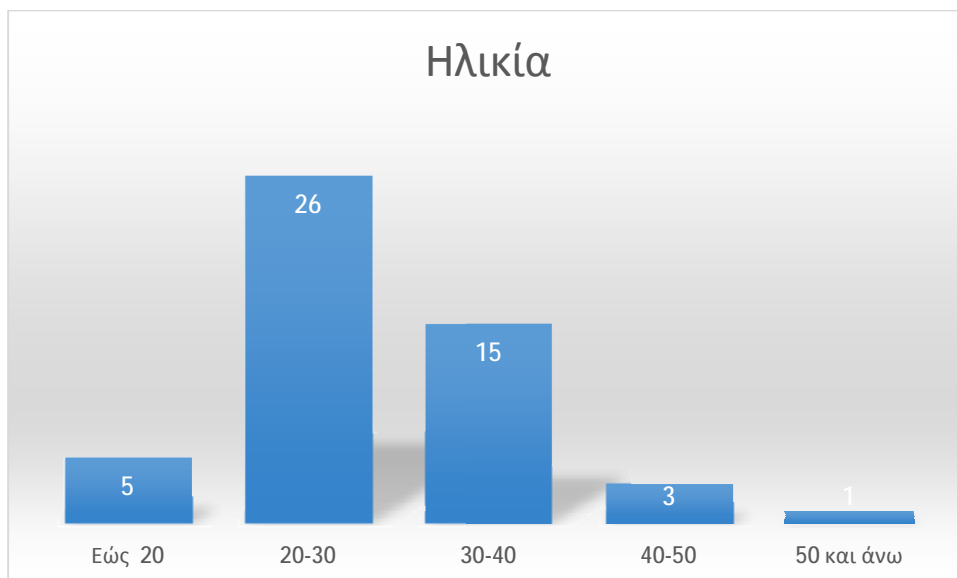
Σχήμα 3.1. Γραφική παράσταση του πίνακα 3.1

Το δείγμα επιλέχθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ίσος αριθμός αντρών και γυναικών. Σε κάθε στατιστική δειγματοληψία θα πρέπει να υπάρχει δείγμα επιλεγμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να αντιπροσωπεύει όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά τον πληθυσμό που εξετάζουμε. Αν και το ύφος των συγκεκριμένων ερωτήσεων και του ίδιου του ερωτηματολογίου δεν παραπέμπει ότι θα υπάρχουν διαφορετικές απαντήσεις λόγω φύλου, ωστόσο είναι θεμιτό να ακολουθούμε το συγκεκριμένο κανόνα.

Ερώτηση 2: Ηλικία

Έως 20	1	5
20-30	2	26
30-40	3	15
40-50	4	3
50 και άνω	5	1

Πίνακας 3.2. Η κατανομή ηλικιών του δείγματος

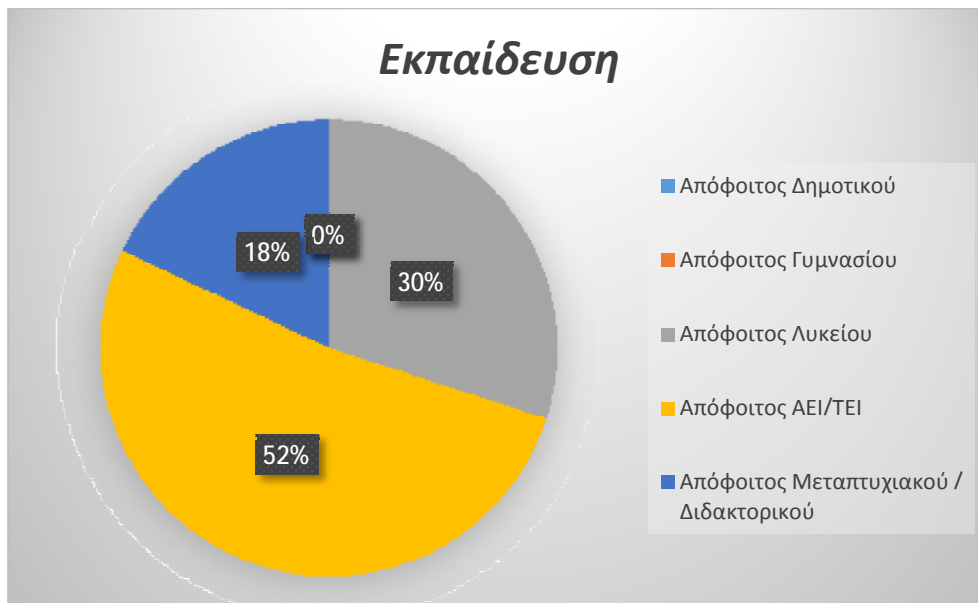
Σχήμα 3.2. Γραφική παράσταση του πίνακα 3.2

Στο συγκεκριμένο δείγμα παρατηρούμε ότι υπερεκπροσωπείται η ηλικιακή ομάδα μεταξύ είκοσι και τριάντα. Ακολουθεί η ηλικιακή ομάδα των τριάντα με σαράντα. Αυτή η μη ομοιόμορφη εκπροσώπηση προκλήθηκε από τον τρόπο από τον οποίο έγινε η δειγματοληψία, δηλαδή μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως γνωστόν χρησιμοποιούνται περισσότερο από αυτές τις ηλικιακές ομάδες. Ωστόσο ακόμα και αν το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού μας δίνει τη δυνατότητα να εξετάσουμε καλύτερα την απόκριση των νέων στα συγκεκριμένα ζητήματα. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι η έρευνα αυτή παρέχει μία εκτίμηση της άποψης των νέων για τη φοροδιαφυγή εν μέσω κρίσης.

Ερώτηση 3: Σπουδές

Απόφοιτος Δημοτικού	1	0
Απόφοιτος Γυμνασίου	2	0
Απόφοιτος Λυκείου	3	15
Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ	4	26
Απόφοιτος Μεταπτυχιακού / Διδακτορικού	5	9

Πίνακας 3.3. Η εκπαίδευση του δείγματος

Σχήμα 3.3.Γραφική παράσταση του πίνακα 3.3

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι φοιτητές κατατάσσονται στους απόφοιτους λυκείου. Ανάλογα με τις ηλικίες που επιλέξαμε παρατηρούμε ότι υπάρχει και η αντίστοιχη κατάρτιση.

Ερώτηση 4: Πόσο ευχαριστημένοι είστε από τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος;

Ελάχιστα	1	20
Λίγο	2	17
Αρκετά	3	12
Πολύ	4	1
Πάρα πολύ	5	0

Πίνακας 3.4.Τα αποτελέσματα της ερώτησης 4

Σχήμα 3.4. Γραφική παράσταση του πίνακα 3.4

Είναι προφανές ότι εδώ και αρκετά χρόνια οι πολίτες είναι τρομερά απογοητευμένοι από το πολιτικό σύστημα. Παρατηρούμε ότι το συντριπτικό ποσοστό των ερωτηθέντων δεν είναι καθόλου ευχαριστημένοι από την κυβέρνηση και τη συνολική λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Ίσως παίζει μεγάλο ρόλο η ηλικιακή κατανομή του δείγματος. Οι νέοι 20 με 30 είναι απολύτως λογικό να είναι εντελώς απογοητευμένοι με τις παρούσες οικονομικές συνθήκες. Στη συνέχεια, και καθώς θα συσχετίζονται οι μεταβλητές, θα δούμε πως αυτή η απογοήτευση μπορεί να συνδέεται με την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική. Μια πτυχή αυτού του φαινομένου σχετίζεται με την φοροδιαφυγή. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 1 υπάρχει τεράστιο ποσοστό παραοικονομίας και φοροδιαφυγής στην Ελλάδα και ως εκ τούτου χάνεται μεγάλο μέρος των αναμενόμενων εσόδων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για κοινωνικές παροχές.

Ερώτηση 5: Πόσο ευχαριστημένοι είστε από τη λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων;

Ελάχιστα	1	9
Λίγο	2	5
Αρκετά	3	10
Πολύ	4	16
Πάρα πολύ	5	10

Πίνακας 3.5. Τα αποτελέσματα της ερώτησης 5

Σχήμα 3.5. Γραφική παράσταση του πίνακα 3.5

Τα αποτελέσματα αυτής της ερώτησης δεν αφήνουν χώρο για σαφή συμπεράσματα. Αν και υπάρχει μια τάση θετικών εντυπώσεων, ωστόσο σχεδόν το ένα τρίτο των ερωτηθέντων έχει αρνητική γνώμη. Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων είναι ένα ζήτημα το οποίο έχει δύο πτυχές. Η πρώτη είναι η πολιτική πτυχή όπου από τον βαθμό πατριωτισμού ή εθνικιστικής ιδεολογίας του ερωτηθέντος πηγάζει και η αντίστοιχη συμπάθεια για το συγκεκριμένο φορέα. Η άλλη είναι η οικονομική πτυχή, όπου το άτομο ουσιαστικά απαντάει στο αν δικαιολογούνται οι δαπάνες του κράτους για τον εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεων αντί να δοθούν σε κοινωνικές παροχές. Άρα η διττή φύση της ερώτησης δικαιολογεί εν μέρει την κατανομή των απαντήσεων. Παρόλο που υπάρχουν υπόνοιες όμως, δεν υπάρχει βέβαιη σύνδεση μεταξύ πατριωτισμού και συμπάθειας προς τις ένοπλες δυνάμεις.

Ερώτηση 6: Πόσο περήφανοι αισθάνεστε από την Ιστορία της χώρας σας;

Ελάχιστα	1	0
Λίγο	2	5
Αρκετά	3	5
Πολύ	4	19
Πάρα πολύ	5	21

Πίνακας 3.6. Τα αποτελέσματα της ερώτησης 6

Σχήμα 3.6. Γραφική παράσταση του πίνακα 3.6

Η ερώτηση έξι είναι ίσως η πιο κατατοπιστική ερώτηση για τον προσδιορισμό του πατριωτισμού σε μία χώρα. Βλέπουμε ότι το συντριπτικό ποσοστό απάντησε ότι είναι πάρα πολύ περήφανοι ενώ ακολουθεί το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό με αυτούς που δηλώνουν πολύ περήφανοι. Ακολουθούν αυτοί που δηλώνσαν αρκετά και λίγο περήφανοι σε ίσα ποσοστά της τάξης του 10%. Εδώ βέβαια προκύπτει το ερώτημα του γιατί κάποιος να απαντήσει ότι ντρέπεται για την καταγωγή του ή να σχολιάσει τη χώρα που διαμένει αρνητικά. Σε κάθε περίπτωση τα αποτελέσματα αναμενόταν να είναι θετικά. Όποιος κοιτάξει στη βιβλιογραφία θα δει ότι ποτέ σε μια ερώτηση τέτοιου ύφους τα αποτελέσματα δεν ήταν προς το αίσθημα ντροπής. Ωστόσο η κακή διαχείριση του κράτους και πιθανώς η οικονομική ή στρατιωτική ταπείνωση ενός έθνους μπορεί να οδηγήσουν σε πιο σύνθετα αποτελέσματα. Στην Ελλάδα σήμερα και με βάση τις απαντήσεις της ερώτησης τέσσερα, βλέπουμε έναν πληθυσμό περήφανο για την ιστορία του αλλά ταυτόχρονα απογοητευμένο από το πολιτικό του σύστημα.

Ερώτηση 7: Πόσο συνεπής είστε στις φορολογικές σας υποχρεώσεις;

Ελάχιστα	1	6
Λίγο	2	4
Αρκετά	3	10
Πολύ	4	20
Πάρα πολύ	5	10

Πίνακας 3.7. Τα αποτελέσματα της ερώτησης 7

Σχήμα 3.7. Γραφική παράσταση του πίνακα 3.7

Η ερώτηση εφτά είναι η πιο κρίσιμη ερώτηση του ερωτηματολογίου. Βλέπουμε ότι το 60% των ερωτηθέντων απαντά ότι καλύπτει όλες τις φορολογικές του υποχρεώσεις, το 20% λέει ότι είναι αρκετά τυπικό και το άλλο 20% παραδέχεται ότι δεν είναι τυπικό έως καθόλου στις φορολογικές του υποχρεώσεις. Η εικόνα αυτή έρχεται σε κάποια αντίθεση με την πραγματικότητα όπου φαίνεται να φοροδιαφεύγει ένα τεράστιο μέρος του πληθυσμού. Η φύση αυτών των ερωτήσεων είναι τέτοια όμως ώστε να μην αναμένονται ποσοτικώς ορθά αποτελέσματα, παρά μόνο να λαμβάνουμε κάποιες ποιοτικές περισσότερο ενδείξεις. Ένας άνθρωπος που φοροαποφεύγει ή φοροδιαφεύγει δύσκολα θα το δηλώσει δημοσίως έστω και αν πρόκειται για ανώνυμη έρευνα. Οι πρόσφατες πολιτικές στο θέμα της φορολόγησης κατέστησαν πολύ δύσκολο να ανταποκριθεί στις φορολογικές του υποχρεώσεις ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, εικόνα που αποτυπώνεται στο 10% που το δήλωσαν.

4.3 Συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών

Συντελεστής Γραμμικής Συσχέτισης του Pearson

Ο δειγματικός συντελεστής γραμμικής συσχέτισης του Pearson συμβολίζεται με r και ορίζεται από τον τύπο:

$$r = \frac{s_{xy}}{s_x \cdot s_y}$$

όπου,

$$s_{xy} = \text{Cov}(X, Y) = \frac{\sum_{i=1}^v (\chi_i - \bar{\chi}) \cdot (y_i - \bar{y})}{v-1} = \frac{\sum_{i=1}^v \chi_i y_i - v \cdot \bar{\chi} \cdot \bar{y}}{v-1}$$

$$s_x = \sqrt{\frac{1}{v-1} \sum_{i=1}^v (\chi_i - \bar{\chi})^2} \quad \text{και} \quad s_y = \sqrt{\frac{1}{v-1} \sum_{i=1}^v (y_i - \bar{y})^2}$$

Επομένως

$$r = \frac{s_{xy}}{s_x \cdot s_y} = \frac{\sum_{i=1}^v (\chi_i - \bar{\chi}) \cdot (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^v (\chi_i - \bar{\chi})^2} \cdot \sqrt{\sum_{i=1}^v (y_i - \bar{y})^2}} = \frac{\sum_{i=1}^v \chi_i y_i - v \cdot \bar{\chi} \cdot \bar{y}}{\sqrt{\sum_{i=1}^v \chi_i^2 - v \cdot \bar{\chi}^2} \cdot \sqrt{\sum_{i=1}^v y_i^2 - v \cdot \bar{y}^2}}$$

Ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης r δίνει ένα μέτρο του μεγέθους της γραμμικής συσχέτισης μεταξύ δύο μεταβλητών.

Παίρνει τιμές στο κλειστό διάστημα $[-1, 1]$

Αν $r = \pm 1$ υπάρχει τέλεια γραμμική συσχέτιση.

Αν $-0,3 \leq r < 0,3$ δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει άλλου είδους συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών.

Αν $-0,5 < r \leq -0,3$ ή $0,3 \leq r < 0,5$ υπάρχει ασθενής γραμμική συσχέτιση.

Αν $-0,7 < r \leq -0,5$ ή $0,5 \leq r < 0,7$ υπάρχει μέση γραμμική συσχέτιση.

Αν $-0,8 < r \leq -0,7$ ή $0,7 \leq r < 0,8$ υπάρχει ισχυρή γραμμική συσχέτιση.

Αν $-1 < r \leq -0,8$ ή $0,8 \leq r < 1$ υπάρχει πολύ ισχυρή γραμμική συσχέτιση.

Θετικές τιμές του r δεν υποδηλώνουν, κατ' ανάγκην μεγαλύτερο βαθμό γραμμικής συσχέτισης από το βαθμό γραμμικής συσχέτισης που υποδηλώνουν αρνητικές τιμές του r . Ο βαθμός γραμμικής συσχέτισης καθορίζεται από την απόλυτη τιμή του r και όχι από το πρόσημο του r . Το πρόσημο του r καθορίζει το είδος, μόνο, της συσχέτισης (θετική ή αρνητική). Μας πληροφορεί δηλαδή για το αν αύξηση της μιας μεταβλητής αντιστοιχεί σε αύξηση ή σε μείωση της άλλης μεταβλητής. Για παράδειγμα η τιμή $r = -0,9$ δείχνει ισχυρότερη γραμμική συσχέτιση από την τιμή $r = 0,8$ ενώ οι τιμές $r = -0,6$ και $r = 0,6$ δείχνουν ίδιο βαθμό γραμμικής συσχέτισης αλλά αντίθετο είδος.

(Γ. Παπαδόπουλος, Εργαστήριο Μαθηματικών & Στατιστικής)

Συσχέτιση μεταξύ των απαντήσεων της ερώτησης 4 και της ερώτησης 7

	Ερώτηση 4 (x)	Ερώτηση 7 (y)	x- x _{μέσο}	y-y _{μέσο}	(x- x _{μέσο}) ²	(y-y _{μέσο}) ²	(x-x _{μέσο})(y-y _{μέσο})
1	20	6	10	-4	100	16	-40
2	17	4	7	7	49	49	49
3	12	10	2	0	4	0	0
4	1	20	-9	10	81	100	-90
5	0	10	-10	0	100	0	0
Άθροισμα	50	50			334	165	-81
Μέσο	10	10					

Συνεπώς

s _{xy}	-20,25
s _x	9,137833
s _y	6,422616
r	-0,34504

Ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης έχει την τιμή $r = -0,34504$

Συσχέτιση μεταξύ των απαντήσεων της ερώτησης 5 και της ερώτησης 7

	Ερώτηση 5 (x)	Ερώτηση 7 (y)	x- x _{μέσο}	y-y _{μέσο}	(x- x _{μέσο}) ²	(y-y _{μέσο}) ²	(x-x _{μέσο})(y-y _{μέσο})
1	9	6	-1	-4	1	16	4
2	5	4	-5	-6	25	36	30
3	10	10	0	0	0	0	0
4	16	20	6	10	36	100	60
5	10	10	0	0	0	0	0
Άθροισμα	50	50			62	152	94
Μέσο	10	10					

Συνεπώς

s _{xy}	23,5
s _x	3,937003937
s _y	6,164414003
r	0,968300631

Ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης έχει την τιμή $r = 0,96830$

Συσχέτιση μεταξύ των απαντήσεων της ερώτησης 6 και της ερώτησης 7

	Ερώτηση 6 (x)	Ερώτηση 7 (y)	$x - x_{\text{μέσο}}$	$y - y_{\text{μέσο}}$	$(x - x_{\text{μέσο}})^2$	$(y - y_{\text{μέσο}})^2$	$(x - x_{\text{μέσο}})(y - y_{\text{μέσο}})$
1	0	6	-10	-4	100	16	40
2	5	4	-5	-6	25	36	30
3	5	10	-5	0	25	0	0
4	19	20	9	10	81	100	90
5	21	10	11	0	121	0	0
Αθροισμα	50	50			352	152	160
Μέσο	10	10					

Συνεπώς

s_{xy}	40
s_x	9,38083152
s_y	6,164414003
r	0,691714464

Ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης έχει την τιμή $r = 0,69172$

(Τα παραπάνω δεν καταχωρήθηκαν ως πίνακες λόγω του ότι είναι στην ουσία σύντομα παρουσιασμένες μαθηματικές πράξεις)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ποιά συμπεράσματα εξάγουμε από την παραπάνω έρευνα;

Κατά τη συσχέτιση μεταξύ της ερώτησης 4 και της ερώτησης 7 παρατηρούμε ότι ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης είναι αρνητικούς και έχει τιμή $r = -0,34504$. Αυτό για αρχή σημαίνει ότι υπάρχει πολύ ασθενής γραμμική συσχέτιση έως καθόλου. Αν όμως δούμε ότι κυμαίνεται από -0,5 έως -0,3 σημαίνει ότι υπάρχει αντίστροφη ασθενής συσχέτιση. Που σημαίνει ότι όσο περισσότερο είναι ικανοποιημένος ο κόσμος από το πολιτικό σύστημα της χώρας τόσο λιγότερο τυπικός είναι στις φορολογικές του υποχρεώσεις. Πέραν του κωμικοτραγικού στοιχείου... μπορούμε να υποθέσουμε ότι το μικρό δείγμα και το συνεχώς μεταβαλλόμενο πολιτικό κλίμα στην Ελλάδα δεν μας επιτρέπουν να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Κρατάμε όμως την ασθενή συσχέτιση.

Στη δεύτερη προσπάθεια συσχέτισης βλέπουμε εντελώς διαφορετικά αποτελέσματα. Ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης έχει την σχεδόν απολυτά τιμή $r = 0,96830$. Αυτό το

αποτέλεσμα σημαίνει πάρα πολύ ισχυρή θετική γραμμική συσχέτιση. Στην ουσία όσο πιο ικανοποιημένος είναι κάποιος από τις ένοπλες δυνάμεις τόσο πιο τυπικός είναι στις φορολογικές του υποχρεώσεις. Η συσχέτιση είναι εξαιρετικά ισχυρή ώστε να μπορούμε να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Εδώ αποτυπώνεται πολύ έντονα ο πατριωτισμός με τη μορφή του ισχυρού κράτους έθνους και όχι με την πολιτική μορφή που είδαμε κατά τη Γαλλική Επανάσταση. Τα άτομα που διαλέγουν να μην φοροδιαφύγουν, ψυχολογικά έχουν συνδέσει την απόφασή τους αυτή με την εικόνα ενός ισχυρού πολιτικά και πολεμικά κράτους.

Στην τελευταία προσπάθεια συσχέτισης, μεταξύ των ερωτήσεων 6 και 7 βλέπουμε επίσης πολύ ισχυρή θετική γραμμική συσχέτιση. Η έκτη ερώτηση είναι ίσως η πιο αντιπροσωπευτική για τον βαθμό πατριωτισμού. Ο συντελεστής γραμμικής συσχέτισης έχει τιμή $r = 0,69172$. Ως αποτέλεσμα δείχνει ότι όσο πιο περήφανος νιώθει κάποιος για την ιστορία της χώρας του τόσο πιο συνεπής είναι στις φορολογικές του υποχρεώσεις. Έχουμε ένα ξεκάθαρο συμπέρασμα για το βαθμό σύνδεσης πατριωτισμού και φορολογικής συμμόρφωσης. Στις δύο τελευταίες ερωτήσεις έγινε ξεκάθαρο ότι υπάρχει θετική συσχέτιση των μεταβλητών, άρα όσο περισσότερο λειτουργεί πατριωτικά ο κάθε πολίτης τόσο περισσότερο συνδέει το προσωπικό του όφελος με το κοινωνικό όφελος. Ως εκ τούτου η φορολογική ηθική του ορίζει μια καλύτερη φορολογική συμπεριφορά.

Γιατί όμως ενώ υπάρχει μεγάλος βαθμός πατριωτισμού υπάρχει μικρή φορολογική συμμόρφωση;

Όπως είδαμε, δεν μπορούν να εξαχθούν βέβαια συμπεράσματα για τη σχέση φορολογικής συμμόρφωσης και ικανοποίησης για το πολιτικό σύστημα. Πολλοί άνθρωποι στο σήμερα αναγκάζονται να φοροδιαφύγουν για λόγους επιβίωσης γεγονός που προκύπτει από κακή διαχείριση του πολιτικού και φορολογικού συστήματος. Στο κεφάλαιο 1 είδαμε ότι οι κυβερνήσεις πολλές φορές αναγκάζονται να ανεβάζουν τους φόρους μόνο και μόνο για να καλύψουν το κενό μεταξύ αναμενόμενων φορολογικών εσόδων και πραγματικών φορολογικών εσόδων. Αυτή η κίνηση σταδιακά οδηγεί στη φοροδιαφυγή και αυτούς που ήταν συνεπείς στις υποχρεώσεις τους. Ο πατριωτισμός θα μπορούσε να είναι καθοριστικός παράγοντας εφόσον υπήρχε ένα βιώσιμο φορολογικό σύστημα. Οι οικονομίες με την καλύτερη φορολογική συμμόρφωση είδαμε ότι έχουν αρκετές κοινωνικές παροχές ως προς τους πολίτες. Έτσι διαφαίνεται ότι η συμπεριφορά των πολιτών και μια ορθή φορολογική λειτουργία ενός κράτους είναι ανατροφοδοτούμενα ζητήματα.

Βιβλιογραφία

Γεωργακόπουλος Θεόδωρος Α., Πάσχος Παναγιώτης Γ. (1998), «Εισαγωγή στη Φορολογία», Αθήνα, Εκδόσεις Ευ. Μπένου

Κόντος -Μάναλης Λεονάρδος Αρ. (2006), «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Φορολογικό Δίκαιο», Αθήνα, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας

The Tax Justice Network (November 2011) The Cost of Tax Abuse A briefing paper on the cost of tax evasion worldwide

Friedrich Schneider, Andreas Buehn, Claudio E. Montenegro (July 2010) Development Research Group Poverty and Inequality Team & Europe and Central Asia Region Human Development Economics Unit, Shadow Economies All over the World, New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007

<http://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.CN/countries/GR>,
<http://www.bankofgreece>, <http://www.EPIXEIRISI.GR>

<http://www.taxheaven.gr>, <http://www.tax-symmentry.gr>, <http://www.Forologikanea.gr>

Andreas Buehn, Friedrich Schneider (2012) Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know?

Ronald G. Cummings, Jorge Martinez-Vazquez, Michael McKee, Benno Torgler (October 2005) Effects of Tax Morale on Tax Compliance: Experimental and Survey Evidence

Kai A. Konrad, Salmai Qari (April 2009) The Last Refuge of a Scoundre, Patriotism and Tax Compliance, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Institute for the Study of Labor

Bennno Torgler (2008) Tax moral and fiscal policy, Yale Center for International nd Area Studies and CREMA Center for Research in Economics, Management and the Aarts

CHRISTOPH A. SCHALTEGGER (2009) Swiss Federal Tax Administration, University of St. Gallen and CREMA, Center for Research in Economics, Management and the Arts

Γ.Παπαδόπουλος, Εργαστήριο Μαθηματικών & Στατιστικής, www.aua.gr/gpapadopoulos

ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΥΣΟΥΛΑ, D.E.A. Εφοριακός (Οικονομικό Δίκαιο) ΠΡΙΝΙΩΤΑΚΗ ΜΑΡΙΑ, LL.M, M.B.A. Εφοριακός (2011) ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ & ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ : ΒΕΛΤΙΣΤΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΠΡΑΞΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΣΟΔΩΝ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΙΣΠΡΑΞΕΩΝ, ΑΘΗΝΑ

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη (2013) Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, Αθήνα